

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ЛЮБИЦЕВА О. О., ШПАРАГА Т. І.

МУЗЕЙНИЙ ТУРИЗМ

Навчальний посібник

Київ – 2021

Любіцева О. О. Музейний туризм: навчальний посібник. / О. О. Любіцева, Т. І. Шпарага – К., 2021. – 150 с.

Навчальний посібник присвячено висвітленню проблематики музейного туризму. У ньому обґрунтовуються теоретико-методичні основи розвитку музейного туризму. Розкривається сутність та значення музею як соціально-культурного інституту, висвітлюються особливості науково-дослідної і культурно-освітньої діяльності музеїв. Значна увага приділяється класифікації музеїв, менеджменту та маркетингу в музейному туризмі. Розглядається історія формування музейного туризму в світі, починаючи з періодів античного та середньовічного колекціонування і закінчуючи сучасністю. Дається детальний опис музеїв та музейного туризму окремих країн та регіонів. Завершується посібник комплексним аналізом історії формування та регіонального розвитку музейного туризму України.

Для студентів, аспірантів, наукових працівників, туризмологів, спеціалістів з менеджменту туризму, країнознавців, фахівців з економічної та соціальної географії, етнографії, культурології, музеєзнавства, усіх тих, хто цікавиться проблемами розвитку музейного туризму в світі та в Україні.

Рекомендовано до друку Науково-методичною комісією географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 7 від „04” грудня 2020 р.)

Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 5 від „11” грудня 2020 р.)

Рецензенти:

І. Г. Смирнов, доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

С. І. Попович, кандидат історичних наук, доцент кафедри туризму Національного університету фізичного виховання і спорту України

ISBN 966 – 95774-9

© О. О. Любіцева, Т. І. Шпарага, 2021

ЗМІСТ

	Вступ	4
	Розділ I. Теоретичні основи музейного туризму	6
	1.1. Поняття про музейний туризм	6
	1.2. Сутність музею та його функції	17
	1.3. Класифікація музеїв	25
	1.4. Культурно-освітня діяльність музеїв	33
	Розділ II. Розвиток музейного туризму у світі	42
	2.1. Історія розвитку музейного туризму	42
	2.2 Музейний туризм в країнах Європи	54
	2.3 Музейний туризм в країнах Азії	80
	2.4 Музейний туризм в країнах Африки	89
	2.5. Музейний туризм в країнах Північної та Центральної Америки	94
	2.6. Музейний туризм в країнах Південної Америки	100
	2.7. Музейний туризм в Австралії та країнах Океанії	103
	Розділ III. Розвиток музейної справи і музейного туризму в Україні	106
	3.1. Історичні передумови розвитку музейного туризму	107
	3.2. Сучасний розвиток музейної справи та музейного туризму	116
	3.3. Регіональна характеристика музейного туризму	122
	Список використаних джерел	147

ВСТУП

Розбудова в Україні відкритого демократичного суспільства, відновлення історичної пам'яті, активізація процесів інтеграції до європейського та світового співтовариства зумовлюють посилений інтерес до збереження і популяризації видатних пам'яток національної історії, культури, архітектури та мистецтва. Важливу роль у цьому процесі відіграють музейні заклади та музейний туризм. Він сприяє формуванню позитивного іміджу України серед іноземців, розкриває світові видатні сторінки української історії, має важливе значення для духовного відродження та національного самовизначення нашого народу. Все це стимулює істотне зростання наукових досліджень в галузі теорії та практики музейного туризму. Вони починають складати невід'ємну частину освітнього процесу в ряді провідних навчальних закладів України, що готують фахівців з історії, етнографії, культурології, мистецтвознавства і аласне з самої туризмології.

Подорожі з метою відвідання музеїв є одними з найпоширеніших мотивацій у виборі туристичного продукту. Урізноманітнення пропозиції, з одного боку, й урізноманітнення потреб туриста, з іншого, диверсифікує туристичний ринок, формує можливості для розвитку окремих спеціалізованих видів і підвидів туризму. Саме до останніх і відноситься музейний туризм як різновид культурно-пізнавального, де мотивацією туриста є відвідування музеїв, ознайомлення з музейними колекціями.

На сьогодні окремих видань, в яких би розглядалися питання використання музеїв у діяльності фахівців з туризму немає і цей навчальний посібник вирішує окреслену проблему. Напрямою використання музеїв в туристичній діяльності, при всій зрозумілості цієї проблематики, не приділяється достатньої уваги ані в процесі підготовки фахівців, ані в практиці туризму. Хоча потенціал розкриття даного питання вкрай значний і важливий, для фахівців він складає неабиякий інтерес і зацікавленість.

З огляду на це, курс музейного туризму посідає важливе місце у професійній підготовці майбутніх спеціалістів з туристичної та екскурсійної діяльності. Навчальний посібник охоплює широкий спектр проблематики: від загальнотеоретичних положень до виявлення особливостей діяльності музеїв різного типу в різних країнах світу. Окремо розкриваються можливості залучення музеїв України до системи туристично-екскурсійного обслуговування. Характерною рисою цього навчального видання є його орієнтація на широке використання музеїв в туристичній діяльності.

Змістовно навчальний посібник поділяється на три частини. У першому розділі розкриваються теоретичні підвалини музейного туризму, дається тлумачення поняттям „музей” та „музеєзнавство” та „музейний туризм”, оцінюється роль і значення музеїв в житті сучасного суспільства. Значна увага приділяється розробці детальної класифікації музеїв, їх науковій та культурно-освітній діяльності.

У другому розділі посібника подано характеристику музейного туризму в світі. Виділено історичні періоди розвитку музейного туризму. Окреслюються передумови виникнення та розвитку музеїв різних держав і регіонів, розкриваються особливості їх профільної структури та характеру діяльності, аналізуються статистичні дані щодо чисельності музеїв та забезпеченості ними окремих країн. Детально розповідається про музейні заклади світового значення, дається стисла характеристика провідних музеїв окремих країн і регіонів.

Третій розділ висвітлює особливості музейного туризму в Україні. Розкривається історія виникнення і розвитку музеїв, яка бере свій початок ще з періоду колекціонування коштовностей і старожитностей за часів Київської Русі. Аналізуються особливості формування перших музейних закладів (XIX ст.), розвиток яких був пов'язаний із важливим археологічними знахідками в Криму та на чорноморському узбережжі. Дається опис музейного туризму в Українській РСР, особливості його ідеологічної спрямованості та культурно-пропагандистської роботи. Розділ завершується детальною характеристикою сучасного стану музейного туризму в Україні та в окремих її регіонах, а також описом провідних музейних закладів різних історико-етнографічних земель нашої держави.

Вивченню теоретичних і прикладних аспектів музейного туризму присвячені праці багатьох українських і зарубіжних учених. Особливої уваги заслуговують роботи Г. Г. Мезенцевої, в яких детально охарактеризовано історичні аспекти розвитку музейної справи та музейного туризму в Україні, дається класифікація та опис провідних музейних установ. Важливим науковим доробком є праці вчених кафедри археології і музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Значний внесок у формування теорії і практики музейного туризму зробили такі зарубіжні вчені як І. Бенеш, І. Неуступний, З. Странський, А. Разгон, Дж. Льюїс, Д. Камерон, Ж.-А. Рів'єр та інші. Важливе значення для розвитку музейного туризму мають також праці Т. Ю. Юрєнєвої. В її підручниках і посібниках проаналізовано теоретичні аспекти формування і розвитку музейної справи та музейного туризму, розроблено методичні підходи до класифікації музеїв, охарактеризовано особливості роботи з музейними фондами, висвітлено основні положення маркетингової і менеджерської діяльності, розкрито історичні аспекти розвитку музеїв світу. Окремі розробки наведених вище учених були використані при підготовці розділів даного навчального посібника.

Цей посібник призначений для підготовки спеціалістів – фахівців з туризму, країнознавства, економічної і соціальної географії. Однак, він буде цікавим і для широкого кола читачів та науковців, музеєзнавців, істориків, етнографів, культурологів, мистецтвознавців та екскурсознавців. Адже музейний туризм широке і багатогранне явище, він стосується різних сфер соціально-економічного життя сучасного суспільства.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ

1. 1. Поняття про музейний туризм

Туристична діяльність або діяльність з надання різноманітних туристичних послуг широка і багатогранна. Адже власне самі туристичні послуги вирізняються між собою за тематикою подорожей, за характером та рівнем обслуговування, за просторово-часовими характеристиками надання послуг, за особливостями контингенту туристів, які отримують послуги та ін. Туристичні послуги включають в себе послуги розміщення, харчування, транспортне, інформаційно-рекламне обслуговування туристів, а також цілий ряд послуг закладів освіти, культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямованих на задоволення їх потреб.

До переліку наведених вище закладів обслуговування обов'язково треба віднести ще й послуги таких традиційних закладів культури як музеї. У Законі України "Про музеї і музейну справу" від 14 травня 1999 р. наводиться таке визначення: «Музеї - це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини».

У міжнародній практиці використовується визначення, вироблене Міжнародною радою музеїв (ІКОМ) і включене до його Статуту в 1974 р. З урахуванням поправок, внесених в останній варіант Статуту в 1995 р. ця дефініція звучить так: музей - це постійна некомерційна установа, покликана слугувати суспільству і сприяти його розвитку, доступна широкій публіці, що займається, зберіганням, дослідженням, експонуванням та популяризацією матеріальних свідчень про людину та середовище її існування в наукових, освітніх і дозвіллевих цілях.

Виходячи із запропонованих вище визначень, можна зробити висновки про те, що діяльність музейних установ полягає у донесенні широкому загалу особливостей різноманітних природних та матеріально-духовних пам'яток певної території з метою їх вивчення, популяризації, отримання нових знань, умінь, навичок та вражень і застосування їх в практичному житті, організації дозвілля. Можна виділити наступні ключові форми музейної діяльності. Це організація експозицій та виставок, екскурсій та лекцій, спеціальних масових програм і тренінгів, організацію послуг різного асортименту і спрямування, надання авторських прав на відтворення предметів музейної колекції, виробництво і реалізація сувенірів, репродукцій, книг, каталогів, буклетів, альбомів та іншої поліграфічної продукції, відеофільмів, слайдів, електронних видань, технологій віртуальної реальності, гербаріїв, колекцій мінералів, харчових продуктів, напоїв та ін.

Отже, музейний туризм являє собою специфічний різновид туризму, особливості якого полягають у використанні туристського потенціалу музеїв і територій, які до них прилягають в освітніх, навчальних, інформаційних,

виховних, розважальних, популяризаційних (пропагандистських), оздоровчих, екологічних цілях. Співпраця музеїв і туризму ґрунтується переважно на формуванні складної системи історико-культурних, суспільно-цивілізаційних, господарсько-економічних, техніко-технологічних, креативно-творчих, природно-екологічних зв'язків між виокремленими елементами певних територіально-суспільних формацій. Розвиток цих систем забезпечується акумульованою в музеях природною і цивілізаційною спадщиною, що виступає як фактор туристичного розвитку окремих регіонів. Перед організаторами музейного туризму поставлено цілий ряд специфічних завдань: визначення туристичної спеціалізації музею, формування постійного туристського потоку до нього, складання туристської програми і маршруту, формування пакету рекламної продукції, пошук нових джерел фінансування.

Часто можна почути думку про те, що музейний туризм займається виробництвом і реалізацією різних туристичних продуктів музейного характеру. До них належить організація подорожей та екскурсій, створення експозицій, виготовлення і реалізація навчальної та культурно-просвітницької літератури, сувенірів та пам'яток, макетів і копій музейних експонатів та предметів колекціонування. Цей напрямок в туризмі виник порівняно недавно. В країнах західної Європи та Північної Америки музейний туризм активно розвивався із середини 1970-х років ХХ ст. у зв'язку із відкриттям приватних музеїв та музейних колекцій і значною комерціалізацією послугової музейної діяльності. Із здобуттям Україною незалежності у 1991 році, ці тенденції стали характерними і для нашої країни з огляду на трансформацію системи державного забезпечення музейних закладів, розвитку системи госпрозрахунку, самофінансування, пошуку нових шляхів використання позабюджетних коштів, в тому числі участі в туристичній діяльності.

Тому музейний туризм не можна назвати традиційним напрямком діяльності музеїв. В нашій країні він виник в той час, коли музейні установи були зайняті пошуком нових шляхів розвитку та нових джерел залучення коштів (переважно, комерційних), в тому числі в рамках організації туристичної діяльності на своїй території. Причому це більш стосувалося регіональних та місцевих музеїв, що знаходились осторонь офіційних туристичних маршрутів і не були включені до програми обов'язкового відвідування різними групами туристів. Тільки великі загальновідомі музеї державного рівня, могли в ті часи успішно удосконалювати методи прийому туристів, освоювати новітні маркетингові, інформаційні та інші технології. Місцеві та регіональні музеї не мали власної комерційної стратегії розвитку, їх відвідування різко скорочувалось, зменшувались та застарівали фонди, скорочувалась доходна частина. Обираючи власну стратегію розвитку, такі музеї намагалися підвищити зацікавленість серед туристичних фірм та окремих туристичних груп в своїй діяльності, долучились до існуючих туристичних маршрутів або розробити нові, оволодіти

інноваційними туристичними технологіями, змінити консервативні «музейні» психологічні установки тощо.

Деяким музеям це вдалося. Однак, на тлі значних позитивних очікувань в переважній більшості випадків музеї так і не змогли адаптуватися до нових умов існування. Турфірми так і не виявили зацікавленість в партнерстві з музейними підприємства в силу різних причин. За висловом відомого музеолога В.Ю. Дукельського, для турагентства музей - не більше ніж штучний об'єкт пізнавального характеру, що потрібен лише для посилення привабливості того чи іншого маршруту. Турфірмам більш комфортно працювати з органами місцевої влади та з приватними підприємцями, аніж з музеями. Єдиним виходом для останніх стає організація власної музейної турфірми і захоплення лідерства на ринку хоча б в масштабах свого регіону. Однак, як справедливо зазначає В.Ю. Дукельський, проблема полягає в тому, що для цього музею самому потрібно стати фірмою.

Саме в цьому і криється головна проблема організації музейного туризму. Її мета полягає у трансформації глибинної традиційної соціально-обслуговуючої моделі діяльності музеїв до інноваційної ринково-сервісної моделі, заснованої на економіці вражень. Одним із стратегічних завдань при цьому виступає оптимальне поєднання функцій музею та туристичної фірми в одній організації. Туризм в даному випадку повинен стати для музеїв чимось більшим, ніж просто напрямком діяльності. Він має взяти на себе функції внутрішньої мобілізації та адаптації до умов ринку, формування ділової стратегії, встановлення ключових цілей та напрямків діяльності. Тільки тоді існує можливість сформувати нову стратегію розвитку музеїв, їх взаємозв'язків із суспільним життям, ролі в цивілізаційному процесі суспільства. Турим стає для музеїв системоутворюючою основою їх функціонування в рамках економіки вражень. Як влучно зауважує В.Ю. Дукельський, сюжет, інтрига, дія, таємниця - ось арсенал музейного туризму на додаток до пам'ятників архітектури та об'єктів природи. Взаємодія музеїв із туристичними підприємствами перетворює результати також співпраці на живий динамічний туристичний продукт, який вміло пристосовується до змін ринку, трансформацій смаків та уподобань, суспільного поштовху та інновацій. Отже, в музейному туризмі істотно трансформується ставлення до людей, формується почуття загальної суспільної залученості до розуміння і певної проблеми, з'являється динамізм і актуалізація змістовного наповнення роботи.

Музейний туризм доволі часто ототожнюють із культурним туризмом. Мовляв, він є окремою його складовою частиною. Так, серед відомих учених-фахівців – А. В. Романчука, П. М. Шульгіна, С. Калити, Н. А. Нікішиної, В.Ю. Дукельського та ін. – побутує думка про те, що культурний туризм - це форма взаємодії, культурного обміну, яка передбачає цілеспрямоване занурення туристів в культурне середовище з метою її

освоєння та пізнання. В основі культурного туризму, на думку авторів, лежить потреба знайомства з культурою, як свого народу, так і народів інших країн. А це в свою чергу виступає як повноправна форма музейної роботи. Дійсно, виходячи з такої логіки, музейний туризм має бути лише окремою складовою чи надбудовою культурного, а з іншого боку – методом взаємодії між культурними елементами суспільства і туристами, які бажають їх пізнати і усвідомити. Тобто, музейний туризм, в кінцевому випадку, стає засобом пізнання в царині культурного туризму.

Такий підхід, на нашу думку, дещо спрощує роль музеїв та музейного туризму. Його роль та функції більш складні та багатоаспектні. Він виконує не лише культурні чи просвітницькі задачі, але тісно пов'язаний із природничо-екологічними, етнографо-історичними, техніко-технологічними, спортивно-фізкультурними, меморіально-інформаційними, креативно-творчими функціями. Його не можна обмежити лише певною формою проведення культурного дозвілля, аде діяльність власне музеїв широко простягається за межі феномену суто культурного пізнання.

Тому, якщо А. В. Романчук виділяє серед головних теоретичних завдань музейного туризмівивчення музеїв як соціокультурного феномену, його інституційної основи, організаційної структури, функцій, музейної комунікації і методів її застосування а також створення і розвиток наукової мови, спеціальної термінології і понятійного апарату, то в цих позиціях слід обов'язково враховувати високу багатогранність самих музеїв (від історико-археологічного і краєзнавчо-природничого профілю до техніко-технологічного і професійно-галузевого), унікальність та широту застосування музейних предметів (від простого ознайомлення і пізнання до налагодження комунікації та формування нового знання, умінь і навичок), а також нові форми та методи організації діяльності музейних закладів (використання он-лайн доступу, сучасних Інтернет технологій, елементів віртуальної реальності, креативно-творчих кейсів та квест-завдань, спортивно-ігрових форм пізнання, в т.ч. в галузі оздоровчого туризму і кіберспорту ін.).

Саме завдяки цьому, прикладні задачі музейного туризму, запропоновані А. В. Романчуком, потребують уточнення. На нашу думку, до них слід віднести пізнаннявсіх природничих, матеріальних та духовних компонентів музеїв в рамкахїх тісної інтеграції до сучасногоцивілізаційного(природничого, культурного, інтелектуального, спортивно-оздоровчого, креативно-творчого) простору; усвідомлення музейних колекцій як специфічної форми природної та суспільної спадщини;інтеграцію музейного туризму до міжнародної економіки вражень та зокрема до туристичної діяльності міжнародних і світових туристичних організацій комерційного та управлінського характеру; оптимальне поєднання статички просвітницької чи меморіальної орієнтації музею іздинамікою розважальної тапошукової складової туризму;залучення при підготовці спеціальних туристичних програм інноваційних форм подання

матеріалу (з широким використанням ІТ, технологій віртуальної реальності тощо), що дозволяють з нової точки зору показати музейну колекцію.

Отже, в наші часи музейний туризм являє собою спеціальну форму міжцивілізаційної (а не лише міжкультурної) комунікації, яка охоплює широку взаємодію туристів із елементами природного середовища, надбаннями, історії, філософії, культури і мистецтва, техніки і технологій, фізичної культури і спорту, лікувально-оздоровчих практик в процесі безпосередньої (або віртуальної) комунікації. Ця комунікація здійснюється через музейні предмети, експонати, пристрої, колекції, фонди. При чому обсяг безпосередньої комунікації часто перевищує обсяг вербальної.

Отже, можемо запропонувати таке визначення: **Музейний туризм** – це різновид культурного туризму, що полягає у відвідуванні музеїв, ознайомленні з музейними експозиціями, виставковими залами, фондосховищами, участі в науковій та культурно-освітній діяльності музеїв.

В системі туризму музей посідає особливе місце. Його слід розглядати розглядати у різних аспектах, зокрема, як:

- туристичний ресурс, що характеризується певним рівнем атрактивності;
- складову інфраструктури туризму, а саме індустрії дозвілля, що характеризується економічними показниками розвитку;
- суспільну інституцію, що несе відповідальність за частину національного надбання, яка зберігається у його фондах;
- суб'єкт ринку послуг, що реалізує музейний продукт і керується потребами свого споживача – музейного туриста.

Об'єктом наукового вивчення в музейному туризмі слід вважати власне музеї, як своєрідний конгломерат різноманітних з профілем та функціями закладів, призначених для вивчення, збереження, популяризації практичного використання пам'яток природи, матеріальної і духовної спадщини національного і світогорівня задля ознайомлення людей з їх властивостями і особливостями, а також той простір туристичних дестинацій і комунікацій, що пов'язаний з ними.

Предметом дослідження музейного туризму є особливості організації туристичних подорожей, пов'язаних із відвідуванням музейних колекцій та експозицій (в тому числі віртуальних та ІТ), участі в різноманітних музейних заходах з метою отримання нових знань і вражень, формування нових умінь і навичок (як загальнорозвиваючих так і професійних).

Таке визначення предмету музейного туризму істотно вирізняється від класичного його тлумачення, запропонованого А. В. Романчуком. Автор зводив його лише до широкого кола об'єктивних закономірностей, що відносяться до процесів отримання і аналізу інформації про туристичний ринок і споживача музейної продукції, а також до створення умов підготовки і продажу музейного продукту, правових та економічних засад для його реклами і збуту. Не можна обмежити предмет музейного туризму суто інституційним підходом, який передбачає лише вивчення системи управління музеїв, а також ринку музейної продукції (інтелектуальної, інформаційної,

сувенірної, поліграфічної та ін.). Також предмет дослідження музейного туризму набагато ширший за аналіз цільового контингенту відвідувачів музеїв, їх поглядів, смаків, уподобань. Так, музейний туризм активно користується методами соціології, психології, маркетингу і менеджменту, а також провідними концепціями інших наук (історії, архітектури, мистецтвознавства тощо). Однак, сутність його предмету все ж таки лежить в галузі організації таких туристичних подорожей музейними закладами, які дозволять сформулювати у відвідувачів цілісне несфальсифіковане неупереджене бачення об'єктивності цивілізаційного поступу людства в цілому або в окремих його життєвих аспектах.

Отже, специфіка музейного туризму полягає у комплексному програмно-цільовому практично-діючому використанні різноманітного туристичного потенціалу музеїв і територій, прилеглих до них задля формування системи історико-культурних, природно-екологічних, інтелектуально-просвітницьких, розважально-вражаючих, техніко-технологічних, оздоровчо-лікувальних, креативно-творчих, меморіально-інформаційних музейно-туристичних дестинацій (або їх електронно-віртуальних аналогів: сайтів). Їх розвиток забезпечується акумульованими в музеях фондами. Тому перед організаторами музейного туризму постають завдання визначення туристської спеціалізації музею і формування постійного туристського потоку, складання програми і маршруту, організації квестів, вікторин, конкурсів, використання технології віртуальної реальності та ІТ, формування рекламної продукції, пошук джерел фінансування. У багатьох країнах розвиток музейного туризму було спричинено істотним переосмисленням самого поняття «музей» і усвідомленням його нової ролі в цивілізаційному житті суспільства. На жаль, вітчизняне музейне співтовариство поки що усвідомило це недостатньою мірою. Однак, представники туристичного бізнесу теж не завжди правильно розуміють взаємовплив музеїв і туризму.

Для них музейний туризм залишається по суті певною комбінованою взаємодоповнюючою діяльністю музеїв і туристичних підприємств з виробництва і реалізації специфічних туристичних продуктів, які так чи інакше пов'язані із відвідуванням експозицій, організацією внутрішніх і зовнішніх екскурсій, виробництвом і реалізацією сувенірної продукції тощо. Ну і звичайно, в музейному туризмі не можна оминати й класичний туристичний цикл: розміщення, харчування, трансфер, інформаційне забезпечення і т.п.

Однак, цим поняття музейного туризму далеко не вичерпується. Він ґрунтується на ідеї комплексного показу (висвітлення, відтворення, реконструкції, наповненості артефактами) природних, історичних, культурних, технологічних, наукових, просвітницьких, екологічних, спортивних, лікувальних, креативно-творчих та інших феноменів, які не в останню чергу обумовлених специфікою і складом тих чи інших музейних фондів і колекцій.

Базовими процесами, пов'язаними зі створенням музейно-туристичних продуктів, виступають інтерпретація природної і цивілізаційної спадщини території, а також розробка специфічного музейно-туристичного креативу (творчих рішень). Застосування в музеях інноваційних креативних технологій, таких як мультимедіа чи технології віртуальної (інколи доповненої) реальності, дозволяє максимально занурити туриста до певної історичної епохи, певної події, споруди, природного явища, відтворити давню атмосферу життя природи і суспільства. У такому випадку музеї беруть на себе функції путівника з історії, географії, культури конкретного краю або поселення. Завдяки цьому музейний туризм відіграє ключову роль у формуванні вражень і цінностей.

Музейний туризм спрямований як на роботу з індивідуальними туристами так із окремими організованими групами. Вони можуть відвідувати музейні об'єкти самостійно, або за допомогою різних туристичних фірм. В першому випадку музеї беруть на себе роль приймаючої сторони (туроператора) і можуть розробляти власний туристичний продукт із відвідуванням експозицій, організацією змагань, квестів, культурних програм, розваг, походів, майстер-класів тощо. А в другому випадку музей виступає в якості одного з елементів аутсорсингових культурно-туристичних програм (маршрутів), співпрацюючи з тими чи іншими турфірмами. В обох варіантах, до такої діяльності і співпраці можуть бути залучені місцеві органи влади, будинки культури, освітні заклади, санаторії та пансіонати, товариства охорони пам'яток, муніципалітети та ін.).

На практиці існують інші форми участі музеїв в туристській діяльності. Музейні співробітники самі можуть розробляти певні туристичні маршрути на замовлення туроператорів, або надавати різноманітні послуги (рекламно-інформаційні, аніматорські, сувенірні тощо). Безсумнівно, цим самим музейний туризм тісно пов'язаний із формуванням нової економіки вражень, що заснована на постіндустріальних організаційних засадах. Його поціновувачами стають індивідуальні споживачі, що володіють високою модульністю уподобань та широкими можливостями вибору, значною мобільністю і вузькоспеціалізованими потребами. Тому музейний туризм все більше спрямовується на задоволення індивідуальних клієнтських запитів, де основним запитом виступає нетрадиційний туристський продукт.

М. А. Нікішин, докладно досліджуючи проблематику музейного туризму, вказує на декілька важливих аспектів, що впливають на його розвиток. Серед них він виділяє перехід суспільства до постіндустріальної фази розвитку, зростання мобільності сучасної людини, глобалізацію процесів сучасного суспільства.

На думку автора, в постіндустріальному суспільстві музейна діяльність трансформується на поєднання різноманітних комунікаційних технік, спрямованих на виробництво символічних вражень і цінностей. Серед них чільне місце посідають образи природних територій та поселень, образи історичних подій, способів життя та господарювання, риси індивідуальних

особистостей, що власне і підпадають під ключові характеристики атрактивності туристичної діяльності.

На основі цих образів формується унікальний матеріал для розвитку особистості туриста, формування його світогляду, знань, переконань, ряду умінь і навичок. І все це відбувається за допомогою переважно живого спілкування (окрім деяких віртуальних технологій та ІТ), безпосереднього (рідко уявного) перебування в епіцентрі подій і явищ, що формують унікальне середовище власних вражень і переживань. Музейний туризм підкреслює важливість використання неповторних та своєрідних рис конкретного місця, регіону, країни, створення унікального середовища, відтворення історичної епохи та локальних ландшафтів. Музеї, що збирають і показують те, чим та чи інша територія (історична епоха) відрізняється від інших, надихають туристів відвідати навіть найвіддаленіші місця, стати очевидцем, учасником різних подій і явищ, доторкнутися до артефактів, відчутти плинність і глибину часу, могутність та неперевершеність природних стихій.

Таким чином, на думку Н. А. Нікішина, в сучасному туристичному комплексі музей виступає в кількох аспектах:

- як спосіб виробництва символічних вражень і цінностей, в основі якого лежать інтерпретаційні і комунікаційні техніки;
- як символічний ресурс, що володіє значним цивілізаційним потенціалом;
- як своєрідний туристичний продукт, що генерується регіональними особливостями природи, суспільства, історії;
- як інструмент організації багатостороннього продуктивної взаємодії в регіональному економічному просторі.

Традиційні поняття «музейної аудиторії», «музейних фондів», «музейних колекцій», в наші часи поступово заміщуються зовсім іншими. Відомий фахівець в галузі музейного туризму, др. Дем'єн Вітмор стверджує, що в наші часи музей втрачає свою універсальну масовість набуваючи масовості індивідуалізованої, соціально погрупованої, психологічно виокремленої за характером очікуваних вражень і цінностей. Отже, музейні туристи поєднуються між собою завдяки модельній «атомізації» своїх смаків, почуттів, переконань. І завдання музейного туризму на сучасному етапі – швидко реагувати і пристосовуватися до такої розмаїтості туристичних очікувань.

Індустрія туризму, яка взагалі доволі ефективно реагує на запити сучасної людини, вже відчула загальний рух до «атомарної особистості», до індивідуалізації попиту і свідомості. В результаті масовий туризм (сонце, море, пісок), що завжди передбачав простоту та низьку вартість обслуговування, почав поступатись модульним глибоко диверсифікованим турам, які пропонують безліч варіантів ситуаційного, емоційного, розважального та мотиваційного забарвлення послуг. Якщо масовий туризм визначався переважною однорідністю потреб і мотивів подорожі

(відпочинок, огляд пам'яток), то в наші часи у зв'язку із ростом доходів, розвитком технологій, освіченості та стереотипності поведінкових моделей, а також через дію ряду інших обставин формується вибагливий та персоніфікований тип туриста. Він добре інформований, досвідчений, орієнтований на самостійну побудову своєї подорожі, він більш вибірковий і вимогливий до пропонованих туристичних послуг, його вибір більш свідомий та індивідуальний. На місце формули сонце-море-пісок приходить інша: традиції-пейзаж-дозвілля, або «три L» (Lore-Landscape-Leisure). Тобто, в намаганні реалізувати свою індивідуальність, новий турист проявляє підвищений інтерес до місцевого колориту, особливостей побуту, звичаїв іншої цивілізації. Його смаки та уподобання повноцінно можна задовольнити саме в галузі музейного туризму.

В умовах інформаційного суспільства такий турист освоює нові простори і формати. Головним джерелом вражень для нього стають тепер різні осередки історичної, природничої, суспільної, культурної, технологічної, креативної, медико-біологічної, інформації, у тому числі віртуальні. Ці інформаційні хаби носять глобалізовано-універсальний цивілізаційний характер, що складає головну суперечливість сучасного суспільства, поділеного на різні соціальні групи. Процес глобалізації, який характеризується стисненням часу і простору, відкриває все більший можливостей вільно подорожувати в потоках інформації для значної кількості людей.

Такий «інформаційний турист» стає одним з характерних відвідувачів музейних закладів. При цьому в його свідомості все менше залишається «туриста», як традиційного учасника колективної поїздки. В музеях такий турист шукає не колективного свідомого, а перш за все занурення в себе, пошук і пізнання свого власного внутрішнього атомістичного світу, в ході якого формуються знання, трансформуються соціальні, культурні та особистісні ролі, ламаються стереотипи, змінюються звички і норми поведінки. Враження, що тягнуть сучасну людини до музею – це не лише пошук знайомих і споріднених образів історії, культури, природи, мистецтва, господарства і технологій, але й можливість зустріти себе іншого.

Як стверджує А. Ляшко, з цією трансформацією мотивацій туриста, пов'язані і еволюційні зміни всієї туристичної сфери, вона розглядається як форма самореалізації людини. Після здійснення подорожі людина стає інакшою, вона по-іншому сприймає себе, оточуючий світ та свою роль у ньому. У неї з'являються нові відчуття, нові думки, нові враження, звички, традиції, уявлення, уміння та навички, які у сукупності призводять до якісних світоглядних змін. Звідси йде особливе зростання питомої ваги в музейного туризму в сучасній туріндустрії. Музейний туризм кардинально відрізняється від традиційного «культурно-пізнавального» туризму (відвідування пам'яток з метою отримання нового знання). Скорі за все, він

нагадує собою нових вражень від пізнання себе в нових обставинах, в інших цивілізаційних форматах.

Саме тому, сучасних туристів приваблює гра, музейні квести, занурення в атмосферу тієї чи іншої історичної епохи (події), природного або суспільного явища. Не традиційне вивчення і засвоєння певного матеріалу, а емоційно-чуттєве переживання його образів (звуків, ритмів, запахів і смаків) стає основою сучасної туристичної діяльності в музеях. Тому останнім часом з'являється так багато віртуальних музейних турів, а також музейних закладів, поєднаних із виробництвом побутових і господарчих товарів, напоїв, продуктів харчування, ремісництвом, спортивними та оздоровчими практиками, майстер-класами різних видів мистецтв та ін. В сучасному світі туристи віддають перевагу кулінарним або винним турам. Із пропагандою здорового способу життя, активно розвивається лікувально-оздоровчий туризм. Всі ці види туризму часто містять у своїх програмах відвідування ряду профільних музеїв, в рамках яких відбуваються дегустації, організуються навчальні курси, відбувається спілкування із спеціалістами тієї чи іншої галузі знань, проводяться віртуальні огляди існуючих експозицій.

Також досить популярними є такі елементи місцевої культури як нічне життя, етнічні квартали, екзотичні форми проведення дозвілля і т.п. Найбільш гучний проект на цих теренах – міжнародна акція «Ніч у музеї», яка збрала багатьох прихильників по усьому світу. Туристи не роблять великої розбіжності між враженнями, дозвіллям, подорожами та способом життя. При відвідуванні музеїв вони відверто очікують нових вражень, які стають для них важливішими за артефакти чи музейні експонати. Сучасні туристи віддають перевагу сконструйованому світу образів. Тому останнім часом широкого поширення набувають так звані «псевдокультурні» пам'ятки, спеціально створені для імітації, оскільки вони більш видовищні та доступні, ніж справжні.

На перший погляд здається, що музеї, прагнучи привернути увагу своїх туристів, поволі мімікують, перетворюючись на звичайний атракціон для широкої публіки. Музеї, призначення яких завжди полягало у збереженні і шануванні мистецтв і старожитностей, стають нібито на більш простий шлях популяризації масової культури, нівелюючи тим самим свою роль опорних пунктів, маяків в цивілізаційному просторі. Звичними для сучасних музеїв стали ресторани, магазини, ігрові центри та майстер-класи, мультимедіа та інтерактивні технології, віртуальна і доповнена реальність, вистави і концерти, кіносеанси тощо. Однак, це не означає потакання масовій поп-культурі та відмову від високого призначення музеїв. Кожен його відвідувач отримає свої враження, свою інформацію, свій неповторний образ подій і явищ, що представлені в музейній колекції. В запровадженні наведених вище заходів треба бачити ресурс розвитку музейного туризму, здатний задовольнити максимальний спектр індивідуалізованого попиту відвідувачів.

А. Ляшко пропонує три варіанти використання музеїв.

Класичний музей із традиційними нормами його організації збереже своє значення і в майбутньому. Властиві йому екзистенція, дистанція, регламентованість, споглядальність, тиша, сакральна атмосфера пізнання, наявність унікальних артефактів не можна замінити нічим іншим. В інформаційну епоху, що перенасичена різними яскравими привабливими образами, консервативне музейне середовище стає для людини віддушиною, спробою зануритися у себе, усвідомити свій внутрішній світ і своє місце у зовнішньому середовищі, відпочити від метушні та публічності. Також класичний музей залишиться цікавим для професіоналів – літературознавців, мистецтвознавців, істориків художників тощо. Фонди музею, його колекції та виставки залишаються основою для наукової діяльності, професійного зростання, підвищення рівня знань, майстерності, освіченості тощо.

Незважаючи на тенденції, викладені у попередньому абзаці, сучасний формат музейного туризму орієнтований на некласичні музейні практики. Туристична пропозиція в них визначається переважно профілем музею, його локалізацією, архітектурою, можливістю використання для різноманітних інтерактивів. Створюються музеї-тематичні парки, музеї-ресторани, музеї-в'язниці (де бажаючі можуть на собі відчути життя арештантів), етномузеї з широкою пропозицією розваг та активного відпочинку, краєзнавчі музеї з реконструкцією історичних подій, анімацією, залученням туристів до масових ігрових заходів (участь в обрядах, святах, занурення в побут відповідної епохи, навчання ремісничої справи). Не оминув сучасний музейний туризм і реконструкцію виробничих процесів, проведення лабораторних досліджень, лікувально-реабілітаційні заходи і пропаганду здорового способу життя. В музейному туризмі часто поєднується пізнавальне, видовишне, рідкісне, потворне, незвичне, неочікуване, недоступне.

Останнім часом в музейному туризмі з'явилися нові форми дестинацій - музейні симулякри. Вони фактично позбавлені будь-яких артефактів та фондів, у них може навіть не бути постійного місця знаходження. Як правило, ці заклади пропонують туристам унікальні враження. В ігровій формі, вони відтворюють уявні цінності та події, формують образи минулого, літературних або кіногероїв, реконструюють окремі елементи легенд, оповідань і казок, або наукової фантастики. Їх важко назвати музеями. Це, скоріш за все, туристичні атракціони.

Сучасні споживачі музейного турпродукту характеризуються унікальними глибокодиферсифікованими потребами, високою модульністю смаків та мобільністю пересувань. Для них галузь пропонує максимально варіативну і диферсифіковану пропозицію при збереженні традиційно усталеної класичної ролі ряду музейних закладів. Новий формат музейного туризму полягає в прилаштуванні музеїв до потреб і пропозицій туріндустрії, налагодження постійного та продуктивного діалогу з відвідувачем.

1.2. Сутність музею та його функції

Поняття "музей" пройшло досить тривалий шлях становлення і розвитку. Понад 3,5 тис. років тому у Древній Греції мусейоном називали храм або святилище вічно юних і прекрасних богинь - муз, котрі особливо шанувались як покровительки мистецтв і наук. Згодом під цим словом почали розуміти місце для занять літературою, наукою, наукового і мистецького спілкування.

В епоху Середньовіччя, коли відійшли в небуття традиції та інститути античного світу, поняття „мусейон” вийшло з ужитку разом з притаманним йому культурним контекстом.

Друге життя терміну дарувала епоха Відродження, але наповнила його докорінно новим змістом. Музеєм починають називати колекції пам'яток античності і творів мистецтва, а згодом - зразків світу природи і всього того, що сприймалось як рідкісне і дивовижне. Але вже у другій половині XVI ст. термін "музей" все частіше вживають не лише щодо зібрання предметів, але й щодо приміщення, в якому воно розміщується, зберігається та експонується.

Поява нового аспекту у трактуванні поняття "музей" пов'язана з епохою Просвітництва з її акцентами на рівність освітніх можливостей людей, культом розуму і пропаганди знань. Із зібрання, доступного лише обмеженому колу осіб, музей виростає в установу, відкриту для широкої публіки. Його визначальною ознакою стає саме демонстрація колекції, а не лише її наявність, зберігання і вивчення.

В XIX ст. завершується процес формування музею як соціокультурного інституту. На початку XX ст. його ще нерідко визначають як зібрання предметів, що складають інтерес для вчених, систематизоване і експоноване відповідно до наукових методів. Але подальша демократизація музею призвела до того, що в його дефініції почала підкреслюватись орієнтованість на широкий загаль відвідувачів.

У наш час існує широкий спектр визначень музею, що пояснюється рядом причин. Насамперед, це складність і багатогранність самого феномену музею. Впродовж XX ст. прийшло усвідомлення того, що зберігати і експонувати потрібно не лише предмети, але й характерне для них оточення, різні фрагменти історико-культурного середовища, види людської діяльності. З'явилися нові типи музеїв - музеї під відкритим небом, в основі яких лежить не традиційна колекція предметів, а пам'ятки архітектури і народного побуту, представлені у їх природному оточенні. Виникли також музеї, що експонують переважно не оригінальні предмети, а їх відтворення.

Наступна причина існування значної кількості трактувань музею - розвиток самого теоретичного музеєзнавства і наявність різних дослідницьких підходів до розуміння цього феномену. І, нарешті, причиною багатогранності визначень музею є також відмінність цілей і завдань, задля яких формулюється дефініція.

У виданнях довідкового характеру музеї трактуються як науково-дослідні і культурно-освітні установи, які згідно своїх соціальних функцій здійснюють комплектування, облік, зберігання, вивчення і популяризацію пам'яток історії, культури, природних об'єктів.

Подібне визначення музеїв дається у Законі України "Про музеї і музейну справу" від 14 травня 1999 р. : «Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини".

У міжнародній практиці використовується визначення, вироблене Міжнародною радою музеїв (ІКОМ) і включене в його Статут у 1974 р. З урахуванням поправок, внесених в останній варіант Статуту в 1995 р. ця дефініція звучить так: музей - це постійна некомерційна установа, покликана служити суспільству і сприяти його розвитку, доступна широкій публіці, що займається, зберіганням, дослідженням, експонуванням та популяризацією матеріальних свідчень про людину та середовище її існування в наукових, освітніх і дозвіллевих цілях.

Зазначене визначення пройшло тривалий шлях розвитку, але й досі існують суперечливі точки зору щодо його обґрунтованості, оскільки воно викликає ряд запитань. Наприклад, чи можна вважати музеями ботанічні сади і зоопарки, у зв'язку з тим, що вони збирають і зберігають колекції живих тварин і рослин, досліджують і популяризують їх серед населення? Чи можна вважати музеєм планетарій, якщо у нього немає власної колекції?

У відповідях на ці питання думки спеціалістів розділились. Одні вважають, що музеями можна вважати лише ті установи, які будують свою діяльність лише на традиційних типах наукових, історичних, художніх колекцій. Тому зоологічні і ботанічні сади, музеї науки, планетарії, історичні і природні пам'ятки, на їх думку, такими визнані бути не можуть. Інші притримуються більш широких поглядів на характер і роль музеїв. Вони вважають, що у сферу інтересів музею входить все природне, культурне і соціальне оточення людини. За їх підтримки ІКОМ прийняв до своїх лав планетарії, ботанічні та зоологічні сади, природні та історичні пам'ятки, визначні місця.

Неоднозначно сприймається і положення про те, що музей повинен служити суспільству і сприяти його розвитку. Визначення суспільного інтересу складає певну трудність, оскільки інтереси і потреби різних груп суспільства не завжди співпадають. Музеї існують і для вчених, які працюють на благо суспільства й наукового прогресу, і для задоволення освітніх та естетичних інтересів широкої громадськості.

Наведений перелік дискусійних питань - лише невелика частина тих дебатів, що велись впродовж минулого століття спеціалістами різних країн - музеологами, істориками, мистецтвознавцями, соціологами, філософами.

Вони свідчать про те, що музей - дуже складний феномен і дати йому вичерпне, несуперечливе визначення нелегко.

Різні підходи до визначення поняття "музей" існують і в теоретичному музеєзнавстві, однак більшість дослідників визначає його як соціальний інститут через виконувани ним функції. Згідно дефініції М. Є. Каулен і Є. В. Мавлєєва, наведеній в Російській музейній енциклопедії, музей - це "історично обумовлений інститут соціальної пам'яті, через який реалізується суспільна потреба у відборі, зберіганні і репрезентуванні специфічної групи природних і культурних об'єктів, що усвідомлюються суспільством як цінність, яку належить вилучити з середовища існування і передавати з покоління в покоління - музейних предметів"

Наведені вище визначення не суперечать одне одному, їх змістовні відмінності відображають філософські чи прагматичні підходи до розуміння феномену музею.

Згідно із сучасними уявленнями музей розглядається як комунікаційний інститут. Поняття "комунікація" походить від латинського слова "communico", що означає - роблю загальним, пов'язую, спілкуюсь. Це процес передачі інформації, обмін відомостями, ідеями, думками.

Комунікація завжди відбувається через посередництво певного носія. Такими носіями можуть виступати мова, знакові системи, логічні конструкції, ментальні форми, матеріальні об'єкти та ін. Обов'язковою вимогою комунікації є розуміння суб'єктом адресованої йому інформації. Воно можливе за умови єдності у суб'єктів комунікації мови, ментальності близькості рівнів соціального розвитку. Комунікація далеких у часі і просторі культур реалізується шляхом перетворення вихідної інформації за законами, які діють у приймаючій культурі.

Поняття "музейна комунікація" ввів у науковий обіг у 1968 р, канадський музеолог Дункан Ф. Камерон. Згідно його трактування, **музейна комунікація** - це процес спілкування відвідувача з музейними експонатами, що являють собою "реальні речі". В основі цього спілкування лежить, з одного боку, вміння творців експозиції будувати за допомогою експонатів особливі невербальні просторові "висловлювання", а з іншого, - здатність відвідувача розуміти цю "мову речей".

Такий підхід дозволив Д.Ф. Камерону сформулювати ряд пропозицій щодо організації музейної діяльності і взаємодії музею з його аудиторією. По-перше, поряд з науковими працівниками повноправну участь у створенні музейної експозиції повинні брати художники (дизайнери), котрі професійно володіють мовою візуально-просторової комунікації. По-друге, екскурсоводам слід відмовитись від спроб перекладу візуальних "висловлювань" на вербальні і навчати "мові речей" відвідувачів, які нею не володіють. По-третє, в музей повинні прийти нові спеціалісти - музейні психологи і соціологи, котрі будуть забезпечувати "зворотній зв'язок" музею і музейної аудиторії шляхом корекції як процесів створення експозиції, так і процесів її сприйняття.

До початку 1960-х рр. спостерігалось певне відчуження музеїв від суспільства. Наукові дослідження попередніх десятиліть були спрямовані переважно на вивчення колекцій, питання ж взаємодії з аудиторією залишались поза увагою музейних спеціалістів. Виникла настійна потреба в теорії, яка б дозволила пояснити процес взаємодії музеїв з суспільством і спрямувати його в потрібне русло. Заповнити цей вакуум у музеєзнавстві допомогли комунікаційні уявлення, що отримали на той час значне поширення в інших галузях знань. В 1980-ті рр. відбувається оформлення теорії музейної комунікації, яка складалась в полеміці з такими традиційними напрямками, як наприклад, теорія музейного предмета, теорія музейної діяльності.

Поступово у музеєзнавстві сформувався новий підхід, при якому відвідувач розглядався не як пасивний отримувач інформації, а як повноправний учасник процесу комунікації, співрозмовник і партнер музею. Визначились і різні структурні моделі музейної комунікації.

Одна з найбільш поширених моделей полягає у тому, що відвідувач спілкується з співробітником музею з метою отримання знань, а експонати слугують засобами ілюстрації. В межах іншої моделі відвідувач спілкується безпосередньо з експонатом, який набуває при цьому самоцінне значення. Мета цього спілкування - не отримання знань, а естетичне сприйняття, яке не повинно пригнічуватись додатковою інформацією. Така форма комунікації більш властива художнім музеям, які замість повідомлення мистецтвознавчих знань створюють для музейної аудиторії умови для естетичних переживань і навчають естетичному сприйняттю як особливому мистецтву.

Принципово новим у теорії музейної комунікації є підхід німецького музеєзнавця Ю. Ромедера. Згідно його концепції, музейний предмет не слід вважати самоцінним, оскільки він виступає лише "знаком певного суспільно-історичного змісту". Музейна експозиція являє собою знакову систему, що відображає різноманітні явища і процеси через експонати як знакові компоненти. При цьому в експозиції відображається не сама дійсність, а її розуміння авторами, яке представлене у вигляді певної логіки (концепції) і художнього образу (дизайну). Така модель музейної комунікації використовується для спілкування з іншою культурою і головне у ній - подолання культурно-історичної дистанції. У ролі посередника у спілкуванні між двома культурами виступає співробітник музею.

Сприйняття експозиції значною мірою залежить від індивідуальних особливостей відвідувача, оскільки ідеї і образи, виражені предметами, завжди сприймаються через призму внутрішнього світу особистості. Тому акт музейної комунікації може бути як успішним, так і невдалим, якщо культурні установки суб'єктів комунікації суттєво відрізняються і те ціннісне значення, котрим наділив речі один з суб'єктів, іншим "не прочитується".

Отже, для успішної реалізації акту музейної комунікації необхідна співпраця багатьох суб'єктів: науковців і дизайнерів, які створюють музейну

експозицію, екскурсоводів, які допомагають зрозуміти її зміст, самих відвідувачів, а також соціологів та психологів, які оцінюють рівень і якість сприйняття експозиції і дають рекомендації щодо її вдосконалення.

Сукупність людей, включених до сфери культурно-освітнього впливу музею, називають музейною аудиторією. Це поняття об'єднує реальних та потенційних відвідувачів, тобто людей, що ходять або можуть ходити до музеїв.

Музейну аудиторію класифікують за рядом ознак. Група соціально-демографічних характеристик аудиторії включає: вік, стать, освітній рівень, професію, соціальну належність, місце проживання. Соціально-психологічні характеристики представлені установками, нормами, цінностями, очікуваннями. Загальнопсихологічні характеристики базуються на особливостях мотиваційно-емоційної сфери, уваги, пам'яті, мислення.

Кожну із вказаних ознак важливо брати до уваги при роботі з реальними і потенційними відвідувачами. Однак, вирішальну роль у ставленні людини до музею, його колекцій, предметів, програм відіграє саме її освітній рівень.

Однією з пріоритетних груп музейних відвідувачів є дитяча аудиторія. Вона представлена різновіковими групами дітей, починаючи з дошкільнят, закінчуючи старшокласниками. В програми діяльності музеїв включаються різні форми роботи з дітьми, що враховують їх навчальні потреби, психологічні та вікові особливості – уроки-екскурсії, гуртки, конкурси, олімпіади, вікторини, рольова гра. Але провідну роль серед них, як і раніше, продовжує відігравати апробована часом класична екскурсія, в яку включаються нові методичні прийоми, спрямовані на активізацію відвідувача.

Дуже строкатою є доросла аудиторія, яку складають люди різного віку, рівня освіти, фаху, соціального статусу, національності, місця проживання та ін. Чисельність цієї аудиторії постійно зростає у зв'язку з утвердженням нової комунікаційної моделі музею як центру культури і дозвілля. Для дорослих цікавими є такі форми культурно-освітньої діяльності музею як лекторії вихідного дня, студії, клуби, музейні свята, кіноперегляди.

У центрі уваги сучасної культурно-освітньої діяльності музеїв знаходиться проблема *сім'ї*, яка також складає сегмент музейної аудиторії. Існує спектр підходів щодо організації сімейного дозвілля у просторі музею. Зокрема, перспективним вважається створення для сімейних відвідувачів особливих путівників, що містять короткі відомості про експозицію. Ознайомлення з інформацією дозволить батькам стати у музеї гідями для своїх дітей. Крім того, путівники містять завдання для дітей, які виконуються вдома під керівництвом батьків.

Приблизно третину музейної аудиторії складають студенти. Для студентів гуманітарних вузів відвідування музеїв необхідне для поглиблення професійних знань. У музеї вони можуть проходити навчальну практику - допомагати у створенні експозицій, працювати у фондосховищі, проводити екскурсії, брати участь в експедиціях, організації свят тощо. Матеріали

музею можуть стати базою для підготовки курсових і дипломних робіт. Студентам технічних спеціальностей спілкування з музеєм конче потрібне з позицій гуманізації освіти, адже особистість може відбутись лише у поєднанні інтелекту і душі, духовності і моральності.

Важливою складовою сучасної музейної аудиторії є люди з інвалідністю. В останні десятиліття у світі активізувалась увага до цієї категорії населення. Прагнення залучити їх до суспільного життя, створити належні умови для праці та відпочинку, зробити доступною культурну спадщину, у т.ч. музейну набуває все більшої актуальності. З цією метою в музеях має бути розроблена система орієнтування, спеціальні пристосування при вході, в експозиційних залах, буфеті, туалетах. Персонал повинен бути ознайомлений з особливостями роботи з такими відвідувачами. Не слід проводити ізольованого обслуговування інвалідів, якщо вони самі не висловлюють такого побажання.

Одиночні відвідувачі, тобто люди, що прийшли до музею самотійно, а не у складі організованих груп, нині складають значну частину музейної аудиторії. Для їх комфортного перебування у залах музею продумуються вказівники, тексти для анотацій та етикетажу. У вестибулях встановлюються інтерактивні монітори для загального ознайомлення з експозицією. Великі музеї мають путівники по експозиційних залах, видані на різних мовах. Для самотійного прослуховування екскурсій пропонуються "авто гіді" або "технічні гіді". Одиночні відвідувачі можуть також брати участь у музейних святах, літературних вечорах, фестивалях, інформацію про які дізнаватись із преси, радіо а телебачення.

Туристи є важливою складовою аудиторії кожного музею. Ця категорія відвідувачів досить строката. Це можуть бути люди різного віку, сімейного стану, освітнього рівня, професії, різних фізичних можливостей, можуть прибувати у складі груп і самотійно, на тривалий чи на обмежений час. Усіх їх об'єднує інтерес до музею, бажання долучитися до огляду його експонатів, взяти участь у різних формах культурно-освітньої діяльності, отримати емоції від цієї діяльності.

Музей може мати постійний або непостійний контингент відвідувачів. Наявність у музею постійної аудиторії – важливий показник його ефективної діяльності і фактор подальшого розвитку. Інтереси музейної аудиторії можуть переважно спрямовуватись на ті чи інші форми культурно-освітньої роботи. Розрізняють аудиторію виставок, лекторіїв, тематичних вечорів, концертів, відвідувачів "вихідного дня" тощо.

Важливим параметром характеристики музейної аудиторії є ступінь її підготовленості до сприймання, що визначається терміном "музейна культура" відвідувача. Це вміння людини орієнтуватись у музейному середовищі і розуміти специфічну музейну мову. Критерієм оцінки музейної культури можуть виступати: частота і вибірковість відвідування музеїв, цілеспрямований огляд експозицій і пам'яток, володіння попередньою

інформацією про музей, отриманою з різних джерел - книг, періодики, радіо- і телепередач та ін.

Для отримання інформації, що всебічно характеризує музейну аудиторію, необхідні *соціологічні дослідження*. Одні з них виявляють динаміку відвідуваності і фактори, що її зумовлюють, інші вивчають інтерес людей до експозиційної тематики і окремих музейних предметів, ще інші аналізують особливості сприйняття експозиції, ефективність конкретних експозиційних рішень і форм культурно-освітньої діяльності. Результати досліджень дозволяють вдосконалювати методіку музейної роботи, виробити рекомендації по плануванню і управлінню діяльністю музеїв.

Соціологічні дослідження проводяться на основі спеціально розроблених методів, які обираються залежно від поставлених цілей і завдань. Першим серед таких методів є анкетне опитування, яке можна проводити як серед усієї музейної аудиторії, так серед різних груп відвідувачів (екскурсанти або індивідуальні відвідувачі, місцеві жителі або туристи). Іншим методом збору інформації є інтерв'ю. Його, наприклад, використовують для того щоб з'ясувати враження про експозицію. Ці два методи можуть поєднуватись з візуальним спостереженням за оглядом експозиції, який дозволяє вивчити реакцію аудиторії на нову експозицію.

Для вивчення потенційної аудиторії використовують анкетування місцевого населення. Компетентне судження про стан і перспективи діяльності музею дозволяють отримати опитування експертів, якими можуть виступати музейні працівники, педагоги, діячі культури.

На основі узагальнення результатів дослідження розробляються конкретні заходи, спрямовані на покращання роботи з музейною аудиторією.

В Україні соціологічні дослідження проводяться дуже обмежено, що не відповідає вимогам часу. Успіху може добитись лише музей, діяльність якого зорієнтована на запити аудиторії.

У зарубіжних країнах вивченню зворотного зв'язку приділяється більше уваги. Довготривалі систематичні дослідження у цьому напрямку проводяться у США, Канаді, Великобританії, Франції, ФРН. Наприклад, у Франції в 1991р. за рішенням Управління музеїв було розроблено проект постійного вивчення музейної аудиторії у 40 музеях.

Структури, що займаються дослідженням музейної аудиторії, створюються і на державному рівні – Асоціація вивчення відвідувачів (Канада), Комітет по дослідженню відвідувача і оцінці (США), Міжнародна лабораторія вивчення відвідувачів у Вісконсійському університеті (США).

Важливим завданням загальної теорії музеєзнавства є також визначення соціальних або як останнім часом кажуть соціокультурних функцій музею.

Існує множинність поглядів на цю проблему, оскільки до вирішення завдання дослідники підходять з різних точок зору - з позиції філософії, культурології, соціології тощо.

У вітчизняному і зарубіжному музеєзнавстві основоположними вважаються дві історично сформовані функції, що визначають специфіку музейної діяльності, місце і роль музею в суспільстві і культурі - функцію документування та освітньо-виховну,

Функція документування реалізується через відображення процесів розвитку природи і суспільства шляхом збору і збереження специфічних документів – музейних предметів.

Суть музейного документування полягає у тому, що музей виявляє і відбирає об'єкти природи і створені людиною предмети, які можуть виступати справжніми (автентичними) свідченнями об'єктивної реальності. Після їх включення у музейне зібрання вони стають знаком і символом конкретної події і явища. Ця притаманна музейному предмету властивість відображати дійсність ще в більшій мірі розкривається в процесі вивчення і наукового опису предмета. Функція документування відповідає науковим і культурним потребам суспільства і реалізується в процесі комплектування музейних фондів, їх зберігання і вивчення.

Освітньо-виховна функція реалізується через використання інформативних та експресивних властивостей музейних предметів для задоволення пізнавальних, культурних та інших потреб суспільства. Вона здійснюється у різних формах експозиційної і культурно-освітньої роботи музеїв.

Дослідники, що працюють у галузі музеєзнавства, доповнюють вказані функції рядом інших, розширюючи розуміння соціокультурних функцій музею. Зокрема, на думку Д.А. Равикович, для музею характерна функція організації вільного часу, яка обумовлена суспільними потребами в культурних формах дозвілля й емоційній розрядці. Їх опоненти підкреслюють, що ця функція є похідною від функції освіти та виховання, оскільки відвідування музею у вільний час пов'язане, в основному, з мотивами пізнавально-культурного характеру. У прихованому вигляді вона притаманна музейним закладам хоча б з тієї причини, що відвідування музеїв пов'язане, як правило, з використанням дозвілля. На нашу думку, виділення функції музеїв – організація вільного часу має раціональне зерно. Вона є базовою для розвитку музейного туризму, який саме і передбачає переміщення у вільний від роботи час з метою ознайомлення з музеями та участі в їх діяльності задля отримання естетичного і пізнавального задоволення.

Деякі теоретики і практики музейної справи самотійними соціальними функціями музею називають науково-дослідну, охоронну, комунікативну. Аргументи опонентів такої точки зору полягають у наступному. Наукові дослідження в музеї розпочинаються з процесу відбору предметів до музейного зібрання і продовжуються на стадії вивчення предмета, визначення його інформаційного потенціалу, перетворення в документальне свідчення певного факту, явища процесу. Тому науково-дослідна робота, на їх думку, - не самотійна функція, а невід'ємна складова базової функції

документування. Охоронну діяльність музею слід також розглядати як складову функції документування. Вона супроводжує виявлення і збереження предметів музейного значення, вивчення, експонування та популяризацію музейних предметів. Що ж до музейної комунікації, суть якої полягає у передачі інформації, то її визнання як самостійної соціальної функції музею призведе до поглинання усіх зазначених вище функцій, оскільки уся діяльність музею зорієнтована саме на передачу інформації. Отже, запропонований спектр функцій музею є похідним від двох основних – документування й освітньо-виховної.

До сказаного слід також додати, що музей, як заклад культури, в процесі діяльності виконує аксіологічну функцію, яка спрямована на формування в суспільстві ціннісних критеріїв та установок.

Соціальні функції музею тісно пов'язані між собою і знаходяться у неперервній взаємодії. Процес документування продовжується в експозиційній та культурно-освітньої діяльності музею. Переважно на основі експозицій здійснюється і функція освіти і виховання. Екскурсії, лекції та інші форми просвітницької діяльності служать коментарем до експозиції та представлених у ній музейних предметів.

Підвищення ролі музеїв в організації дозвілля, у свою чергу, впливає на їх експозиційну і культурно-освітню діяльність. Це наочно виявляється у тенденції до створення більш привабливих для відвідувачів експозицій шляхом облаштування інтер'єрів, розміщення у них діючих моделей і різних технічних засобів - звукового супроводження, кіноекранів, моніторів, комп'ютерів, а також у використанні театралізованих форм роботи з відвідувачами, музейних концертів, свят, балів тощо.

1.3. Класифікація музеїв

Музеї відрізняються між собою за складом зібрань, функціями, масштабами діяльності, юридичною належністю та іншими характеристиками. Однак, у них існує ряд спільних рис, що дозволяє проводити їх групування або класифікацію.

Класифікація музеїв – одне з важливих питань теорії музеєзнавства. Таке впорядкування крім суто теоретичного має важливе практичне значення - допомагає в оптимальній організації науково-дослідного процесу, полегшує процес орієнтації у різноманітті музейного світу, сприяє управлінню музейною справою.

Групи музейних закладів, що вирізнялись рядом спільних ознак, існували задовго до наукового осмислення цього явища. Зокрема, це підтверджується різним найменуванням первинних музейних форм: пінакотека, гліптотека, галерея, кунсткамера, шатцкамера, вундеркамера, мюнцкабінет, натуркабінет, антикварій, студіоло та ін. З розвитком знань про музей як особливий феномен почала формуватись наукова класифікація

музеїв, тобто система групування за ознаками суттєвими для організації і розвитку музейної мережі і для діяльності музеїв.

В Україні на початковому етапі становлення музейної справи чіткої класифікації музеїв не існувало. Музеї здебільшого зберігали невеликі різнорідні колекції і мали загальну назву, наприклад, “музей старожитностей”. З розвитком музейної справи, музейні заклади починають спеціалізуватись – відособлюються установи, в яких формуються художні, історичні, меморіальні, природничо-наукові чи інші зібрання.

Під час активного музейного будівництва у 1920-ті роки у вітчизняному музеєзнавстві утверджується розподіл музеїв за профільними групами і типами, котрий проіснував до середини 1990-х років. Робота над розробкою всезагальної класифікації музеїв триває. Але й досі єдиної класифікаційної схеми цих установ не запропоновано. Існує думка, що цього і не може бути, як в силу різноманітності самих музеїв, так і надзвичайно мінливих умов їх діяльності. Тому мова може йти лише про певні підходи щодо класифікації музеїв.

Нині музеї прийнято класифікувати за рядом ознак (рис. 1.1):

1. Класифікація за профілем музею, тобто за зв'язком з певною галуззю знань (науки, техніки, виробництва, культури, мистецтва). Ця класифікація має складну структуру. В її основі лежить поділ наукових дисциплін на природничі і суспільні. Для природничонаукових музеїв характерний зв'язок з конкретними природничонауковими дисциплінами які показують будову і розвиток Землі, характеризують процеси утворення галузей виробництва, для суспільних – з суспільствознавчими науковими дисциплінами.

Зв'язок з профільною дисципліною прослідковується у складі фондів музею, у тематиці його наукової, експозиційної і культурно-освітньої діяльності. Наприклад, геологічні музеї містять музейні предмети, що мінералів та гірських порід, описують тектонічні рухи. Музейні предмети історичних музеїв дозволяють відтворити історію і спосіб життя людства у попередні епохи.

Розрізняють музеї таких профілів: природничонаукові, історичні, науково-технічні, мистецтва, літературні, меморіальні, педагогічні, краєзнавчі. Музеї кожного з цих профілів можуть мати ще вужчу спеціалізацію і поділятись на види і підвиди.

Природничонаукові музеї ведуть свій історичний відлік від кунсткамер та натуральних кабінетів. Вони документують процеси розвитку живої і неживої природи, у т.ч. ті, що відбуваються за участі людини, а також процеси розвитку природничих наук. Природничонаукові музеї поділяються на біологічні (широкого профілю), ботанічні, зоологічні, геологічні, мінералогічні, палеонтологічні, географічні та інші. До природничонаукових музеїв належать також установи, котрі колекціонують та експонують живі об'єкти: ботанічні сади, зоопарки, музеї-акваріуми, музеї-терраріуми тощо.

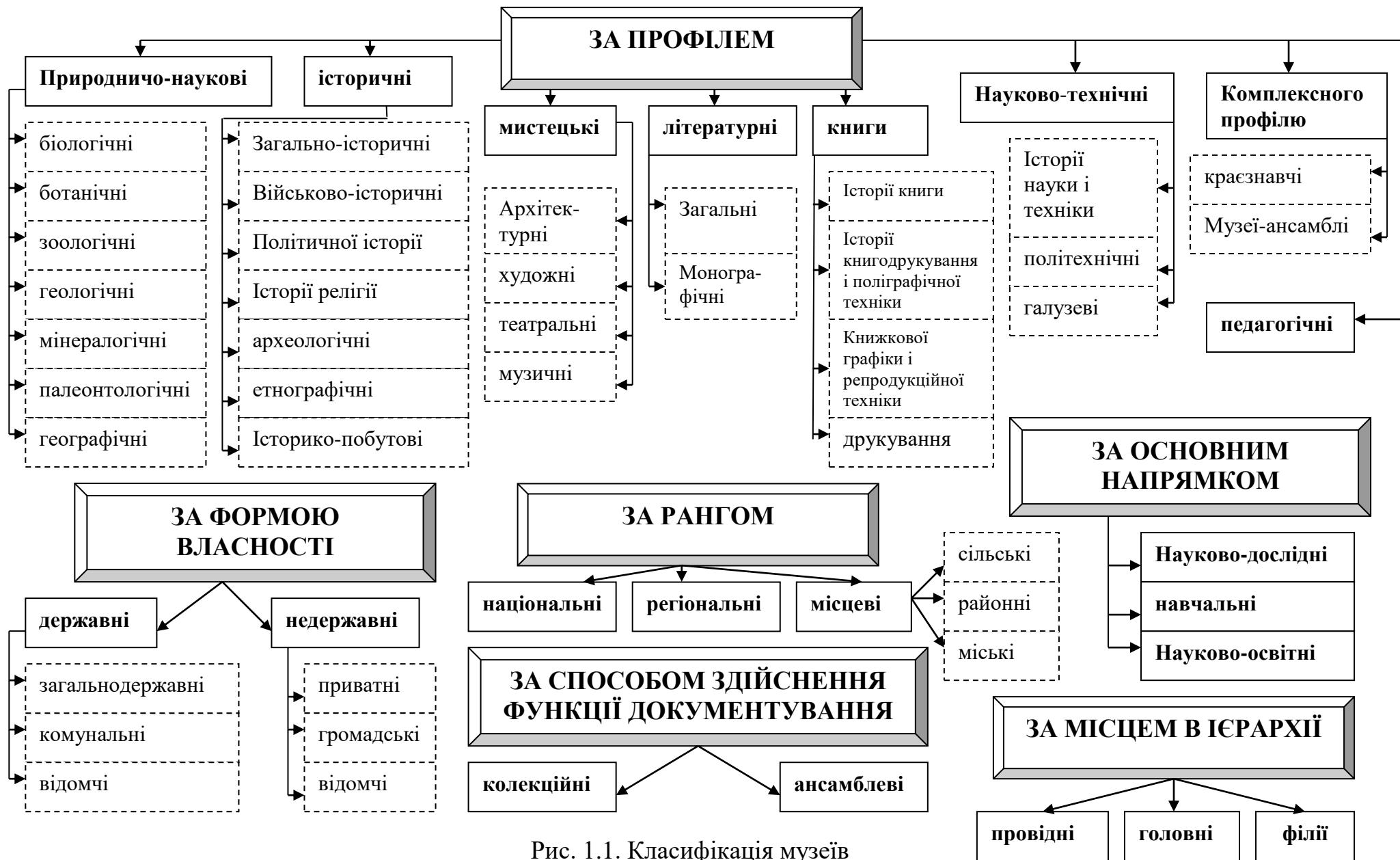

Рис. 1.1. Класифікація музеїв

Прикладом музею цього профілю може бути Національний науково-природничий музей АН України, у складі якого функціонують геологічний, палеонтологічний, зоологічний, ботанічний, археологічний музеї.

Історичні музеї документують історію розвитку суспільства загалом та його окремі аспекти. Залежно від характеру і складу колекцій, завдань, що стоять перед ними, музеї історичного профілю поділяються на ряд видів:

- *загальноісторичні*, котрі висвітлюють історію розвитку людства, країн, регіонів, розвиток їх господарства, науки, культури в різні історичні періоди. Це, наприклад, Національний музей історії України, Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького;
- *військово-історичні*, експозиція яких розповідає про військову боротьбу народів, героїчні битви, видатних полководців, подвиги рядових військових. До таких музеїв, наприклад, належать Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. у Києві, Державний музей-заповідник "Поле Берестецької битви";
- *політичної історії*, в яких зібрані й експонуються матеріали про діяльність політичних сил, революційні рухи, їх лідерів. Таким є, зокрема, історико-меморіальний музей політичних в'язнів у м. Тернопіль;
- *історії релігії*, експонати яких свідчать про виникнення і розвиток релігійних вірувань на певній території. До таких музеїв належить Церковно-історичний музей у м. Харкові;
- *археологічні*, основу збірок яких складають пам'ятки матеріальної культури від найдавніших часів до епохи середньовіччя. Наприклад, це Херсонеський державний історико-археологічний заповідник, Керченський історико-археологічний музей;
- *етнографічні*, що висвітлюють культуру, побут, звичаї, обряди народів світу, країн, регіонів. До музеїв цього виду належать Етнографічний музей "Лемківська садиба", музей історії та етнографії греків Приазов'я;
- *історико-побутові*, які, на відміну від етнографічних, відтворюють і зберігають особливості побуту не етнічних, а територіальних груп населення. Такими є, наприклад, Музей однієї вулиці, музей народного побуту м. Маріуполь;

Музеї мистецтва – група музеїв, котрі відрізняють за об'єктами документування, але об'єднані спільністю функції – задоволення естетичних потреб людини. Музеї мистецтва поділяються на:

- *архітектурні*, котрі документують історію розвитку архітектури, своєрідність якої визначається положенням на стику мистецтва, науки і техніки. До них належить, наприклад, історико-архітектурний музей "Київська фортеця", музей "Золоті ворота";
- *художні*, які зберігають, вивчають і пропагують визначні твори живопису, графіки, скульптури, ужиткового мистецтва, а також народної творчості. Саме у цій групі до наших днів збереглися і продовжують розвиватись історичні форми музеїв – галерея, пінакотека, гліптотека, мюнцкабінет,

панорама, музеї зліпків. За об'єктом документування, що визначає склад музейного зібрання, серед них виділяються:

- *музеї образотворчого мистецтва* (національного і зарубіжного), наприклад, Національний художній музей України, Музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, Київський музей російського мистецтва, Львівська картинна галерея та ін.;
 - *музеї декоративно-прикладного мистецтва*, до яких належать, зокрема, Державний музей українського народного декоративного мистецтва, Музей декоративно-прикладного мистецтва у м. Суми;
 - *музеї народного мистецтва*, наприклад, Музей опішнянської кераміки у Полтавській області, Музей вишиваних ікон та образів у м. Львів, Музей Писанки у м. Коломиї, Музей українського рушника у м. Переяслав-Хмельницький.
- *Музичні*, що документують процеси розвитку музики, виконавського мистецтва, процеси вивчення цього розвитку. Поділяються на музеї музичних інструментів, музичної культури, музичних театрів і концертних залів. Таким є, зокрема, Кіровоградський музей музичної культури ім. Кароля Шимановського;
 - *Театральні та кіномистецтва*, які документують розвиток театру театрального та кіномистецтва, а також історію їх вивчення. Поділяються на музеї театрального та кіномистецтва і музеї конкретних театрів, кіностудій, фільмів. В Україні їх представляють Державний музей театрального, музичного і кіномистецтва, Будинок-музей кінофільму "Тіні забутих предків".

Літературні музеї документують процеси розвитку літератури відповідно до історико-культурного контексту епохи. Поділяються на музеї загальні і монографічні, тобто присвячені життю і творчості одного письменника. До них, наприклад, належать Національний музей літератури України, Державний музей Т.Г.Шевченка, Літературний Львів першої половини ХХ ст., музей "Літературна Немирівщина".

Близькими до групи літературних музеїв є *музеї книги*, що документують розвиток книги як явище духовної і матеріальної культури, як засіб комунікації. Вони поділяються на музеї історії, книги, історії книгодрукування і поліграфічної техніки, книжкової графіки і репродукційної техніки, музеї друкування і більш спеціалізовані музеї (шрифту, паперу, палітурок тощо). В Україні вони представлені, зокрема, Державним музеєм книги і друкарства України, Музеєм мистецтва давньої української книги у Львові, Музеєм однієї книги у Черкасах.

Педагогічні музеї документують розвиток педагогіки як науки і як особливої сфери практичної діяльності. Зокрема, у Києві діє Педагогічний музей.

Науково-технічні музеї здійснюють документування процесів розвитку науки і техніки. За предметними галузями вони поділяються на музеї історії науки і техніки загалом, політехнічні і галузеві музеї – прикладних знань,

технологій, промисловості, будівництва, транспорту, зв'язку. Це, наприклад, Державний політехнічний музей при НТУУ КПІ, Музей телефонної техніки, Музей космонавтики ім. С. Корольова у Житомирі, Музей історії Львівської залізниці.

Існують музеї діяльність яких пов'язана з кількома науковими дисциплінами, галузями знань або напрямками мистецтва. Їх називають музеями *комплексного профілю*. Найбільш поширеними серед них є *краєзнавчі музеї*. Вони документують процеси розвитку природи і суспільства певного регіону в їх цілісності і різноманітті. В таких музеях представлені відділи природи, історії, художні та літературні відділи. Краєзнавчі музеї функціонують в усіх обласних і районних центрах України.

Комплексний профіль мають також *музеї - ансамблі*, про які йтиметься нижче. Залежно від характеру ансамблю їх профіль може бути історико-художнім, історико-архітектурним, історико-культурним, архітектурно-етнографічним та ін. Зокрема, архітектурно-етнографічний профіль має музей народної архітектури та побуту НАН України, історико-архітектурний – відповідно Державний історико-архітектурний заповідник Стародавній Київ, історико-архітектурний ансамбль центру м. Львова.

Особливе місце у класифікації музеїв посідають *меморіальні* музеї, котрі документують життя і діяльність видатних представників усіх сфер людської діяльності (історії, культури, мистецтва, науки, техніки тощо). Вони створюються з метою збереження пам'яті про видатну особу чи подію в історії людства. Меморіальні музеї не складають окремого профілю і представлені практично в усіх профільних групах. Їх профіль визначається за характером діяльності особи, пам'ять якої вшановується, або за характером події (історико-меморіальні, літературно-меморіальні, педагогічно-меморіальні та ін.).

Меморіальними можуть вважатись музеї безпосередньо пов'язані з місцями подій або життям видатних діячів, що мають колекцію предметів, які належали цій особі, і представлені в меморіально-побутовій експозиції. До меморіальних музеїв належать: музей-квартира, музей-садиба, музей-майстерня, музей-типографія, музей-кабінет тощо. Прикладами меморіальних музеїв в Україні можуть слугувати: меморіальний будинок-музей Марії Заньковецької, музей-майстерня І. Кавалерідзе, літературно-меморіальний музей Г. Сковороди, педагогічно-меморіальний музей В.О.Сухомлинського.

2. Класифікація музеїв за способом здійснення функції документування. Згідно цієї ознаки виділяють дві великі групи музеїв: колекційні та ансамблеві.

Об'єктами збирання і музейного показу у *колекційних* музеях виступають музейні предмети, об'єднані в колекції. Функцію документування такі музеї здійснюють шляхом комплектування і збереження фонду музейних предметів. За складом музейних предметів вони поділяються на профільні групи.

Об'єктами музейного показу *ансамблевих* музеїв є пам'ятки архітектури з їх інтер'єрами і прилягаючим довкіллям. Функцію документування такі музеї здійснюють шляхом збереження або відтворення культурно-історичного і природного середовища певного історичного періоду. Найбільш поширені форми ансамблевих музеїв - музей просто неба, місто-музей, палац-музей, садиба-музей, будинок-музей, квартира-музей, майстерня-музей. Прикладами можуть бути Воронцовський, Масандрівський, Лівадійський палаци-музеї у Криму. Особливо цінні музеї просто неба, створені на базі музеєфікованих нерухомих пам'яток, мають статус *музеїв-заповідників*. Таким є, наприклад, Національний заповідник "Херсонес Таврійський".

Класифікація за ознакою здійснення функції документування має умовний характер, оскільки колекційні музеї можуть знаходитись в архітектурних пам'ятках, які зберігаються в історичній недоторканості, а музеї-ансамблі не обмежують свою діяльність лише збереженням пам'яток архітектури, але й створюють профільні колекції.

3. Класифікація музеїв за формою власності. За цією ознакою музеї поділяються на державні та недержавні.

Державні музеї представлені музеями, які підпорядковані державі загалом, музеями, власниками яких є місцеві органи виконавчої влади або самоврядування, а також музеями, що знаходяться у віданні державних підприємств, установ, організацій. Залежно від належності, фінансування цих музеїв може здійснюватись за рахунок Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, власних коштів підприємств, установ, організацій. Управління ними, за винятком відомчих, покладене на спеціальний орган виконавчої влади – Міністерство культури і туризму України. Оперативне управління музейними колекціями відомчих музеїв здійснює організація-засновник. Серед відомчих музеїв є досить відомі, наприклад, Національний науково-природничий музей НАН України,

До *недержавних* музеїв належать приватні, громадські та музеї, що належать недержавним підприємствам, установам, організаціям, тобто недержавні відомчі музеї. Фінансуються ці музеї фізичними або юридичними особами, за ініціативою яких вони створені. Приватні музеї мали значне поширення у дореволюційний період, у радянський час зовсім перестали існувати і почали відроджуватись лише у незалежній Україні. Першим приватним художнім музеєм у нашій державі став київський музей "Духовні скарби України", збудований коштом відомого колекціонера і мецената Ігоря Понамарчука. Традиція створення громадських музеїв почала складатись на рубежі XIX - XX ст., однак найбільше зростання їх кількості припадає на другу половину 50-х рр. У 90-ті рр. мережа саме цих музеїв зазнала різкого скорочення. І лише в останні роки їх кількість знову почала зростати. Одним з найбільш відомих і улюблених громадських музеїв Києва є Музей однієї

вулиці, заснований громадською організацією "Творче об'єднання "Майстер".

4. Класифікація музеїв за основним напрямком діяльності. За цією ознакою музеї поділяють на науково-дослідні, науково-освітні та навчальні. Звичайно, кожен музей проводить усі зазначені види робіт, але один із напрямків завжди домінує.

Науково-дослідні музеї у більшості випадків мають відомчу належність і орієнтовані на обслуговування наукових цілей.

Головною функцією *науково-освітніх* музеїв є освітньо-виховна. Вони орієнтовані на широку аудиторію. В їх діяльності значна увага приділяється створенню експозицій, виставок, проведенню культурно-освітніх заходів. Науково-освітніми є переважна більшість профільних музеїв.

Навчальні музеї оптимізують процес пізнання світу учнями чи студентами, відіграють роль навчальної лабораторії, а їх музейні зібрання виконують функції наочних посібників для навчального процесу. Таким є, наприклад, археологічний музей Київського національного університету.

5. Класифікація музеїв за обсягами діяльності. Згідно цієї ознаки виділяють музеї загальнодержавні (національні), регіональні (обласні та автономних республік) та місцеві (міські, районні, сільські).

Загальнодержавні музеї мають найвищу суспільну значущість і поширюють свій вплив на територію всієї країни. Ті з них, що набули міжнародного визнання і є провідними культурно-освітніми та науково-дослідними закладами у відповідних профільних групах, мають статус *національних*. Це, наприклад, Національний заповідник "Софія Київська", Національний музей Тараса Шевченка, Національний музей "Чорнобиль", Національний музей-садиба М.І.Пирогова та ін.

Зона впливу *обласних, районних, міських, сільських* музеїв, як правило, не виходить за межі відповідних територіальних одиниць. Однак, серед них і є досить відомі. Зокрема, це музей російського мистецтва, підпорядкований Київському міському управлінню культури, Яготинська картинна галерея, підпорядкована районному управлінню культури та ін.

6. Класифікація музеїв за місцем в ієрархії, що визначає набір їх прав і обов'язків. Ця класифікація найбільш динамічна. Нині згідно цього критерію виділяють провідні, головні музеї і музеїв-філії.

Провідні музеї є організаційними центрами науково-методичної роботи для музеїв свого профілю. Щодо історичних музеїв України такі функції виконує Національний історичний музей.

Головні музеї мають у своєму підпорядкуванні кілька музеїв. Наприклад, до складу Волинського краєзнавчого музею входять Колодязненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, що є його *філією*, та два відділи – Художній музей та Музей волинської ікони.

Запропонована класифікація музеїв не претендує на завершеність. Музей як суспільний феномен продовжує розвиватись. З'являються нові

принципи організації фондів і експозицій, нові форми музейної діяльності і методи роботи з відвідувачами. А це означає, що виникають підстави для класифікації музеїв за іншими критеріями.

1.4. Культурно-освітня діяльність музеїв

1.4.1. *Поняття про культурно-освітню діяльність музеїв*

Впродовж історії існування музеїв робота з відвідувачами іменувалась різними термінами, що зумовлено особливостями того чи іншого історичного періоду.

Починаючи з другої половини 1920-х рр., музей, у зв'язку з загальними тенденціями до політизації та ідеологізації суспільного життя, розглядається як центр політпросвіти. Відповідно, на рубежі 1920-30-х рр. для визначення взаємодії музеїв з аудиторією з'являється термін "політико-просвітницька робота", яка проголошується пріоритетним напрямком музейної діяльності. Основна увага у цій діяльності приділяється пропаганді революційних завоювань і досягнень соціалістичного будівництва. Музейні лекції та екскурсії будуються виключно на засадах марксистсько-ленінської методології. Головним критерієм ефективної діяльності музейних установ вважається масовість охоплення населення. Тому термін "політико-просвітницька робота" часто доповнюється словом "масова".

На рубежі 1950-60-х рр. набуває поширення термін "науково-просвітницька робота", що пояснюється посиленням уваги до музейного предмета як основи музейної діяльності та наукових досліджень як основи реалізації культурно-освітньої функції музею.

Однак, незважаючи на активізацію наукової діяльності, музей продовжує залишатись ідеологічною установою, що будує свою діяльність згідно постанов і директив керівних партійних органів¹. Майже до кінця 1980-х р. науково-просвітницька робота продовжує проводитись згідно до так званих "ленінських принципів комуністичної пропаганди". Її основне завдання - "поширення марксистсько-ленінської ідеології і формування комуністичного світогляду, виховання комуністичного ставлення до праці, пропаганда ідей інтернаціоналізму і патріотизму, формування моральних якостей особистості, естетична пропаганда, боротьба проти буржуазної і ревізіоністської ідеології". Ефективність науково-просвітницької роботи, як і раніше, оцінюється за кількістю обслужених відвідувачів, проведених екскурсій і прочитаних лекцій. Нормативи цих показників визначаються органами управління музеями. Незмінним залишаються завдання пропагування здобутків соціалістичного будівництва, історико-революційна та військово-патріотична тематики.

Разом з тим, саме у цей період відбуваються певні зміни у роботі з музейною аудиторією. З'являються нові форми музейної діяльності

¹ Постанови ЦК КПРС "Про підвищення ролі музеїв у комуністичному вихованні трудящих" (1964), "Про підвищення ідейно-виховної роботи музеїв" (1982)

(факультативи, клуби, свята, фестивали, усні журнали та ін.), нові методичні прийоми екскурсійної роботи. Екскурсія починає розглядатись як діалог, а екскурсант як його учасник. Апробуються питально-відповідальна, ігрова методики, вводиться театралізація.

В період перебудови разом із зміною ідеологічної парадигми суспільства з музейної лексики поступово зникають такі терміни як "пропаганда", "масовість", "ідейне виховання". Музей починає розглядатись вже не як засіб "пропаганди", а як засіб "розвитку естетичного смаку і творчої уяви", як засіб формування ціннісного відношення до історико-культурної спадщини. Поступово завойовує позиції нова концепція просвітницької діяльності, яка набула поширення у зарубіжній музейній практиці і базується на розумінні музею як комунікаційного інституту. Згідно цієї концепції, завдання музею не зводяться лише до передачі інформації про те чи інше явище або процес; він також повинен звертатись до внутрішнього світу відвідувача, впливати на його чуттєво-емоційну сферу.

У кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. музей визнається важливим чинником розвитку людини, її творчого потенціалу, формування ціннісних, моральних, світоглядних орієнтацій. Під впливом теорії комунікації переосмислюється модель музею, який починає активно включатись в життя суспільства. Утверджується нова освітня концепція, згідно якої відвідувач музею розглядається не як об'єкт виховання, а як рівноправний учасник процесу.

У зв'язку з появою якісно нового розумінням взаємовідносин між музеєм і відвідувачем з'являється термін "культурно-освітня діяльність", під яким розуміють освітню діяльність у культурному просторі музею. При цьому поняття освіта трактується у широкому сенсі слова і включає розвиток інтелекту людини, її духовних і особистісних якостей, ціннісних орієнтацій. Теоретичну і методичну основу культурно-освітньої діяльності складає музейна педагогіка. Вона створює нові методики і програми роботи з відвідувачами, вивчає вплив на них різних форм музейної комунікації.

Отже, термін "культурно-освітня діяльність" прийшов на зміну поняттям "політико-просвітницька робота", "наукова пропаганда". Термін "науково-просвітницька робота" продовжує використовуватись у музейній практиці, але він втратив колишню ідеологічну складову. Разом з тим, паралельне існування термінів "культурно-освітня діяльність" та "науково-просвітницька робота" свідчить про відсутність у музеєзнавстві єдиного розуміння основної мети діяльності музею.

1.4.2. Екскурсія як основна форма культурно-освітньої діяльності

Екскурсія – одна з традиційних і пріоритетних форм роботи з публікою. Слово "екскурсія" походить від латинського "excursio", що означає поїздка. Як форма презентації колекцій вона бере початок з глибокої давнини. Уже в античних храмах служителі розповідали відвідувачам про історію походження і художні цінності тих чи інших предметів. В епоху

Відродження знатних і високопоставлених осіб знайомили із зібранням кабінетів та галерей самі власники, в також спеціально найняті на службу хранителі. Ці традиції роботи з глядачами отримали подальший розвиток в епоху Просвітництва, коли закриті зібрання почали перетворюватись у публічні музеї.

Екскурсія - колективний огляд музею, виставки, об'єкта природи та ін. з науковими, пізнавальними, освітніми, виховними цілями, а також для одержання естетичного та емоційного задоволення, що здійснюється за певним маршрутом під керівництвом екскурсовода.

Екскурсії притаманний ряд характерних рис, що складають суть екскурсійного методу. Головна з них - пріоритетність зорового сприйняття, яке супроводжується необхідним словесним коментарем, тобто превалювання показу над розповіддю. Під час екскурсії зорове та вербальне сприйняття посилюються моторним, яке забезпечується у ході пересування учасників за певним маршрутом, огляду об'єкта з різних боків, на різній віддалі. Тобто екскурсія передбачає рухову активність екскурсантів, що складає її наступну характерну рису. Особливістю екскурсії є також *колективність огляду*, внаслідок якого у групі людей формується особлива психологічна атмосфера, зумовлена спільним інтересом, спільним переживанням емоцій. Усе це сприяє глибшому сприйняттю і засвоєнню побаченого і почутого. Ще одна особливість екскурсії полягає в тому, що вона носить організований характер – відбувається під керівництвом екскурсовода за чітко визначеним маршрутом і присвячується конкретній темі. Нарешті, специфіку музейної екскурсії визначає саме місце її проведення – особливий інститут історичної пам'яті – музей.

Музейні екскурсії досить різноманітні і розрізняються за рядом ознак:

1. За місцем проведення розрізняють екскурсії у приміщенні музею (по експозиції, виставках, відкритому зберіганню фондів), за його межами (по пам'ятках і пам'ятних місцях) та комплексні, в яких поєднуються єдиною темою показ музейної експозиції і пам'яток, що знаходяться в природних умовах.

2. За характером тематики екскурсії поділяють на оглядові та тематичні. Оглядові екскурсії призначені для відвідувачів, які вперше прийшли в музей і бажають отримати загальне уявлення про історію музею та його колекції. Як правило, це туристи, що мають обмежений час. Свідчення, які повідомляються, носять інформаційний характер. Їх коротко знайомлять з історією і змістом музейного зібрання, основними розділами музейної експозиції і окремими видатними експонатами. Тематичні або екскурсії на теми профільної дисципліни більш детально розкривають одну тему або проблему і призначені для певної категорії відвідувачів (учнів, студентів, науковців). Іноді проводяться цикли екскурсій, пов'язані певною проблематикою.

3. За цільовою спрямованістю виділяють культурно-освітні або загальноосвітні екскурсії та навчальні, безпосередньо пов'язані з програмами

різних навчальних закладів. До останніх відносяться також методичні екскурсії для музейних працівників, яких знайомлять з принципами побудови експозиції, особливостями зберігання фондів, проведення екскурсій.

4. За складом екскурсантів розрізняють екскурсії для дитячої аудиторії, для дорослої аудиторії, для змішаної аудиторії, для туристів, для місцевих жителів та ін.

Музей - заклад, куди люди ходять добровільно, а не в обов'язковому порядку. Для того, щоб у відвідувача виникло бажання знову прийти до музею, він має отримати від цього візиту позитивні емоції і враження. У формуванні привабливого іміджу музею провідна роль належить особистості екскурсовода.

Провідним критерієм професіоналізму екскурсовода є вільне володіння темою. Будь-яка допущена ним змістовна помилка або неточність здатні викликати недовіру групи і сумніви щодо його компетентності.

Важливу роль відіграє також *мова* екскурсовода. Вона повинна бути одночасно науковою і емоційно забарвленою. Виклад теми сухим академічним стилем на принципах навчальної дидактики швидко втомлює слухачів. Жива образна мова підвищує інтерес до матеріалу, однак вона не має трансформуватись на суцільну декламацію. Слід уникати невиправданих емоцій, псевдопафосу, крикливості. Основним джерелом емоційних переживань для публіки має бути глибина матеріалу, хвилюючі факти, що повідомляються.

Як уже було зазначено, в музеї пріоритет належить зоровому сприйняттю, тому екскурсію не варто перетворювати на лекцію, потрібно вміло співвідносити розповідь і показ. У ході розповіді належить робити паузи, під час яких увага відвідувачів зосереджується на предметі і людина із слухача перетворюється на глядача. Досвідчений екскурсовод ніколи не повернеться до експоната спиною. Він може стати лише у півоберта і при першій згадці про експонат не лише вказати, але й поглянути на нього, оскільки цей рух обов'язково повторять екскурсанти. Жести відіграють важливу роль в екскурсійній розповіді. Вони орієнтують на об'єкт показу і супроводжуються словесним вказівками "справа", "зліва", "зверху", "прямо". Однак, надмірна жестикуляція справляє негативний вплив на аудиторію - створює відчуття напруги, суєти, ускладнює сприйняття теми.

Екскурсія завжди повинна бути адресною і проводитись на основі диференційного підходу до групи. Завчений текст, що промовляється з монотонною інтонацією, без урахування специфіки аудиторії (школярі, студенти, спеціалісти, місцеві жителі чи туристи) різко знижує якість проведення екскурсії.

Важливими показниками майстерності екскурсовода є здатність встановлювати контакт з аудиторією, вміння коректувати свою розповідь і дії залежно від її реакції. Цьому сприяють такі особистісні якості як привітність, доброзичливість, невимушеність у взаєминах, готовність враховувати

інтереси і побажання аудиторії. Відчуженість, відстороненість і усамітненість екскурсовода справляють негативне враження на гостей музею.

Існують спеціальні методичні прийоми, котрі сприяють формуванню у групі психологічної атмосфери довіри, виникненню і збереженню контакту між екскурсоводом і групою. Свою відкритість до спілкування екскурсовод може продемонструвати за допомогою прийому діалогу. Це бесіда у формі питань-відповідей, що має певну специфіку залежно від складу групи. Для дитячої аудиторії питання повинні бути прямими. Питання, адресовані дорослій аудиторії, носять непрямий характер і не передбачають відповіді. Вони формулюються, наприклад, так: "Звичайно ви знаєте ...", "Напевно Ви пам'ятаєте ...", "Можливо Ви здогадалися ...". Підтримувати в екскурсійній групі щирі стосунки дозволяє прийом завдань. Зокрема, учасникам пропонується віднайти в експозиційній залі найбільш цікаві музейні предмети.

Нарешті, важливе значення має зовнішній вигляд екскурсовода. Його одяг має бути охайним і не дисонувати за стилем із профілем музею. Зокрема, викличе подив, якщо екскурсовод художнього музею зустрине групу у кросівках і спортивному костюмі. Натомість таке вбрання буде цілком прийнятним у музеї спорту чи, навіть, у технічному. Дівчина-екскурсовод, вбрана у романтичну сукню, виглядатиме недоречно в музеї космонавтики, але цілком органічно у музеї театрального мистецтва. У цьому сенсі позитивний приклад подає Музей Гетьманства, в якому екскурсовод вбраний в національні строї і має традиційну зачіску українських козаків – оселедець. Аналогічно, екскурсовод в Аптеці-музеї на Подолі в Києві одягнений у білий лікарняний халат, а екскурсовод, що розповідає про історичні пам'ятки центру Львова – у традиційний одяг міського мешканця кінця ХІХ ст.

Кожна екскурсія складається з трьох частин: вступної бесіди, основної частини і заключної бесіди. У ході вступної бесіди екскурсовод має представитись, з'ясувати склад аудиторії, дати короткі відомості про музей, тему екскурсії, порядок і тривалість її проведення. На цьому етапі важливо здобути прихильність людей, яку слід підтримувати впродовж усієї екскурсії. Зокрема, тривалі переходи з одного залу до іншого варто використовувати не для відпочинку, а для додаткового спілкування з групою. У заключній бесіді екскурсоводу слід коротко узагальнити змістовну сторону екскурсії, поцікавитись враженнями екскурсантів, закріпити у них позитивні емоції від відвідання музею.

Підготовка екскурсії складний процес, що потребує від екскурсовода професійних знань і володіння екскурсійною методикою. Робота розпочинається з формулювання теми екскурсії, визначення її мети і завдань. Потім складається бібліографія і збирається матеріал по темі, опрацьовуються джерела і література, робляться нотатки.

Далі детально вивчається експозиція, вибираються об'єкти для показу (основні та додаткові), розробляються структура і маршрут екскурсії, вивчаються відомості про предмет, що мітяться у фондовій документації,

продумуються оптимальні прийоми показу експонатів і логічні переходи від одного об'єкта до іншого.

Пророблена автором екскурсії робота фіксується в найбільш зручній для нього формі звичайно у вигляді індивідуального тексту екскурсії. Крім того, складається розгорнутий план екскурсії, в якому у стислому вигляді викладаються мета екскурсії, короткий зміст тем і підтем, конкретизується зміст вступної і заключної бесід, наводиться структура екскурсії, її маршрут, склад експонатів, що демонструються, тривалість їх показу. Після апробації плану на практиці складається заключний документ - методична розробка екскурсії. Вона будується по тій же схемі, що і розгорнутий план екскурсії, але на відміну від нього містить детальний перелік методичних прийомів, що використовуються.

Останнім часом наведена обов'язкова документація замінюється вільним викладом змісту екскурсії та методики її проведення. Але в будь-якому разі документи обговорюються на методичних радах і затверджуються керівництвом музею.

Крім екскурсоводів екскурсії в музеях можуть проводитись науковими співробітниками різних спеціальностей. Екскурсійною діяльністю професійно займаються також методисти. Вони визначають екскурсійну тематику з врахуванням специфіки музею і запитів аудиторії, надають науково-методичну допомогу в підготовці екскурсій науковим співробітникам і екскурсоводам, узагальнюють досвід екскурсійної роботи, керують підготовкою культурно-освітніх заходів.

1.4.3. Інші форми культурно-освітньої діяльності музеїв

Культурний простір сучасного музею слугує ареною для розвитку широкого спектру форм спілкування з різнолікою аудиторією. Поряд з уже апробованими довготривалою практикою традиційними формами роботи, з'являються нові, покликані до життя активізацією ролі музеїв у суспільному житті. Музеї стають своєрідними центрами спілкування, дефіцит якого у все більшій мірі відчувається у нинішньому суспільстві.

У літературі можна зустріти твердження, що у музейній практиці використовується понад 100 форм науково-просвітницької діяльності. Однак, базовими вважаються лише десять форм: екскурсія, лекція, консультація, наукові читання (конференції, сесії, засідання), клуб (гурток, студія), конкурс (олімпіада, вікторина), зустріч з цікавими людьми, концерт (літературний вечір, театралізоване дійство, кіносеанс), свято, рольова гра. На думку деяких музеєзнавців, ці форми діяльності, за винятком екскурсії, можна об'єднати під назвою клубні форми роботи.

Лекція належить до найбільш давніх і традиційних форм культурно-освітньої діяльності. Її тематика пов'язана з профілем музею або з використанням музейних матеріалів. На відміну від екскурсії, під час лекції зорове сприйняття відходить на другий план, уступивши перший раціональному сприйняттю інформації. Основна мета лекції – донести до

слухача теоретичний матеріал, супроводжуючи його матеріалами музейних колекцій. Під час лекцій музейні предмети можуть безпосередньо не демонструватись, їх замінюють копіями, дублікатами, ілюстраціями, фотографіями, слайдами.

У музейній практиці використовують такі форми лекційної роботи: тематичні цикли лекцій, лекторії вихідного дня, виїзні лекції. Існує думка, що у наш час музейна лекція – архаїзм. Вона начебто не витримує конкуренції з сучасними технічними засобами одержання інформації. Таке твердження спростовується досвідом роботи багатьох українських музеїв. Зокрема, Національний музей літератури України має у своєму активі 70 лекцій і ще близько десяти у стані розробки.

Традиційною формою культурно-освітньої діяльності музею є консультації, які можуть проводитись в експозиції та наукових відділах з питань, що цікавлять відвідувачів. На відміну від зарубіжної практики, консультації у залах українських музеїв поодинокі явище, хоча потреба в них швидко зростає у зв'язку із збільшенням потоку індивідуальних екскурсантів. У залах провідних музеїв світу з цією метою встановлено комп'ютери, що містять довідково-інформаційні програми. Вони дають можливість знайти відповідь на будь-які запитання аудиторії. В Україні одним із перших комп'ютерні технології для консультування відвідувачів почав використовувати Музей російського мистецтва.

Можливості для виявлення і розвитку творчих здібностей особистості дають такі форми культурно-освітньої діяльності, як гуртки, студії, клуби.

Гурток являє собою невелику групу людей, частіше дітей або підлітків, які об'єднані спільними інтересами, і працюють під керівництвом музейного працівника. У гуртках вивчають біографії відомих людей, виготовляють моделі, готуються стати екскурсоводами, науковцями, беруть участь в експедиціях, вчаться вести документацію, здобувають навички реставраційних робіт. Програми гуртків орієнтуються на спільне навчання, а не на спільне проведення дозвілля, хоча залежно від побажань гуртківців і доброї волі керівника воно цілком можливе.

Мета студії полягає в естетичному розвитку дітей і дорослих, удосконаленні їх здібностей до художньої творчості. На студіях усіх бажаючих навчають різьбі чи розпису по дереву, мистецтву чеканки, кераміки, лозоплетінню, вишивці тощо. При цьому переймаються прийоми і техніка роботи давніх майстрів. Основою для підготовки програми студії виступає музейна колекція. Наприклад, при Музеї українського народного декоративного мистецтва успішно діє студія з писанкарства.

Музейний клуб – форма культурно-освітньої діяльності, оснований на вивченні музейних колекцій і предметів, і орієнтована на певну аудиторію, що може бути як однорідною, так і різнорідною за фахом, віком, соціальним статусом, але має спільні інтереси. На відміну від попередніх форм клуб здійснює свою діяльність на засадах самоорганізації. Ним керує обрана Рада. Клуби розробляють статuti і програми, що передбачають організаційні

заходи – збори, лекційні і семінарські курси, тематичні вечори, конференції. Вони можуть мати емблему, девіз, гімн. Музей надає клубам приміщення, устаткування, консультації, допомагає в організації виставок, дозволяє працювати з музейними фондами. Клуб створює оптимальні умови для неформального спілкування людей, сприяє розвитку художньої, наукової чи технічної творчості. Найбільш поширені клуби краєзнавців, любителів старожитностей, колекціонерів (нумізматів, філателістів, фалеристів). Періодично клуби організують виставки, на яких експонують колекції своїх членів.

Конкурси, олімпіади, вікторини організуються для того, щоб залучити учасників до знайомства з музейними колекціями і музейною роботою, стимулювати їх прагнення до отримання нової інформації. Відповіді на запитання вимагають від них знань не лише теоретичного і фактичного матеріалів, але й музейної експозиції.

Для задоволення рекреаційних потреб відвідувачів музей використовує такі форми культурно-освітньої роботи як зустріч з цікавою людиною, концерти, літературні вечори, театралізовані дійства, кіноперегляди. Ці форми діяльності музею не передбачають обов'язкової участі у кожній програмі, а люди, що їх відвідують не є постійними членами колективів. Наприклад, літературно-меморіальний музей Михайла Булгакова проводить щомісячні журфікси „На булгаковській веранді”, де відбуваються літературні читання, обмін думками та літературознавчі дискусії. Цікавим моментом є те, що кожен такий журфікс відбувається обов'язково 13 числа кожного місяця. В будинку-музеї Марії Заньковецької стало регулярним проведення творчих вечорів для молоді, в рамках яких ставляться театралізовані вистави, відбуваються зустрічі з відомими артистами театру і кіно. Те ж саме характерно для Музею театрального і кіномистецтва.

Потреби людини в рекреації задовольняє також музейне свято, що являє собою комплексну форму культурно-освітньої діяльності, в якій єдиною темою об'єднані елементи екскурсії, тематичного вечора, театралізованого дійства та ін. Воно проводиться музейними працівниками на основі сценарію, розробленого за участю творчих працівників театру, музичних установ, художньої самодіяльності, кіно, радіо, телебачення. Музейні свята бувають фольклорні, літературні, військово-історичні. Для музейного свята обов'язковим є присутність музейних предметів, колекцій, нерухомих пам'яток історії та культури. Значний вплив має саме історико-культурне середовище місцевості, де проводиться свято.

На активній поведінці музейної аудиторії базується рольова гра, яка вважається однією з найбільш ефективних форм культурно-освітньої діяльності. Її особливість полягає в тому, що вона будується на рольовій поведінці учасників і дозволяє заглибитись в атмосферу певної історичної епохи. Рольові ігри почали утверджуватись в зарубіжній музейній практиці ще у 1970-ті рр., але в Україні ще не отримали належного поширення. Вони

потребують керівника, що має режисерська та акторські здібності, спеціального простору, а також атрибутів відповідного історичного періоду.

Поряд з простими формами культурно-освітньої діяльності у музейній практиці отримали поширення комплексні, що поєднують кілька таких форм (лекцію і концерт, екскурсію і літературний вечір, конференцію і екскурсію). Намітилась тенденція до використання циклових форм (цикли екскурсій, лекцій, тематичних вечорів, поєднань різних форм).

Для того, щоб культурно-освітня робота музею була ефективною, музею необхідно вивчати інтереси і потреби своєї аудиторії, забезпечувати зворотній зв'язок, що дозволяє коректувати як саму експозицію так і процес її сприйняття.

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Які еволюційні етапи пройшло поняття „музей”?
2. Який внесок у формування сучасного розуміння музейних закладів зробила Міжнародна рада музеїв?
3. Охарактеризуйте особливості окремих соціальних функцій музею.
4. Розкрийте поняття музейної комунікації.
5. За якими ознаками класифікують музеї? Наведіть приклади.
6. Розкрийте сутність поняття „культурно-освітня діяльність музею” та виділіть історичні етапи його формування.
7. Проаналізуйте особливості організації екскурсії як головної форми роботи з відвідувачами музею.
8. Проаналізуйте основні ознаки музейної екскурсії.
9. Якою має бути особистість екскурсовода та його провесіні якості?
10. Які ви знаєте додаткові форми культурно-освітньої діяльності музею. Проаналізуйте одну з них на вибір.
11. Якими характерними особливостями володіє музейна аудиторія.
12. Які існують методи роботи з музейною аудиторією.

РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ

2.1. Історія розвитку музейного туризму

В еволюції музею як науково-дослідного і соціокультурного інституту можна виділити декілька послідовних етапів.

1. На етапі античності музеї зародились в рамках колекціонування, що на початку мало релігійні мотиви і здійснювалось переважно у храмах, а згодом набуло світського характеру.
2. В епоху Середньовіччя колекціонування продовжує розвиватись і стає більш упорядкованим. Просторове вирішення середньовічних колекцій стає первинною формою майбутньої музейної експозиції.
3. В епоху Відродження з'являється самий термін "музей", під цим словом розуміли зібрання предметів, що мають пізнавальну або мистецьку цінність.
4. В наступний історичний період – епоху Просвітництва – відбувається становлення музею як публічної установи. Закриті раніше зібрання стають доступними для огляду широкому загалу людей.
5. У ХІХ ст. під впливом диференціації наукових знань виникають основні профільні групи музеїв. Розробляються і впроваджуються в практику музейної справи наукові принципи комплектування фондів та методи експонування зібрань, напрацьовуються форми культурно-освітньої діяльності.
6. В ХХ та ХХІ ст. відкриваються музейні закладів нового типу: музеї під відкритим небом, дитячі та екомuzeї, музеї науки і технологій, віртуальні музеї та ін. Вони поступово набувають статусу провідних закладів культурно-пізнавального дозвілля людей.

Коротко розглянемо особливості формування музейної справи в окремі історичні епохи розвитку людства.

1. Період античного колекціонування. Феномен колекціонування сягає своїм корінням у глибоку давнину. Уже на стадії первісного суспільства люди прагнули зібрати і зберегти предмети, що не мають безпосередньої утилітарної функції, але володіють сакральною, престижною та емоційною значущістю, або складають значний інтерес з пізнавальної чи естетичної точок зору.

Починаючи з II тисячоліття до н.е., у містах Межиріччя (II-I тис. до н.е.) писці збирали літературні та наукові тексти, написані клинописом на глиняних табличках. Але найбільш яскраво і повномасштабно феномен колекціонування вперше розкрився і розквіт в античну епоху. В цей період виникли колекції святилищ, храмів, пінакотек Древньої Греції, навчальних закладів Платона та Аристотеля (Академії та Лікею), а також Олександрійський мусейон та Олександрійська бібліотека. Вони сприймалися як важливі символи еллінської культури та визначали освітньо-

просвітницьку, історико-спадкову та мистецько-естетичну роль колекціонування на довгі роки.

Елліністичних царів прийнято вважати першими колекціонерами античного світу. Однак, в історії античної культури пріоритет у створенні інституту приватного колекціонування по праву належить Древньому Риму. Після його завойовницьких походів, твори мистецтва розміщувались у храмах і портиках, ними прикрашались форуми (центральні площі міст) і різні громадські споруди. Це дало початок процесу формування інституту приватного колекціонування. Основна маса колекціонерів надавала перевагу творам мистецтва, особливо статуям і картинам. В 1 ст. до н.е. пінакотека, або картинна галерея, вважалась обов'язковим апартаментом приватного будинку або вілли. В ній розміщували скульптурні та живописні зображення предків, портрети правителів, державних діячів, знаменитих сучасників, прославлених поетів, письменників, філософів минулих епох. При відборі персоналій важливу роль відігравали особистий смак і громадянські ідеали власника галереї.

Крім статуй і картин грецьких майстрів римські колекціонери збирали вази, кубки та інші вироби з золота, срібла, дорогоцінного каміння, слонової кістки, черепахового панцира, предмети обстановки з бронзи, кипариса, клена, східні килими із золочених ниток. Ажіотажним попитом користувались вироби з коринфської міді і коринфської бронзи. Високо цінувались вироби з гірського кришталю та бурштину з Балтії. Живописні і культурні колекції, складені з оригіналів і копій прославлених майстрів, унікальні зразки меблів, декоративно-прикладного мистецтва прикрашали інтер'єри міських будинків, розміщувались в парках, гімнасіях (архітектурний комплекс для ігор і фізичних тренувань) і німфейонах (приміщення для відпочинку з фонтанами, рослинами, статуями).

До кінця 1 ст. до н.е. у приватних володіннях нагромадилась величезна кількість художніх багатств античного світу. Тому було запропоновано зробити суспільним надбанням усі картини і статуї приватних колекцій та надати вільного доступу до них усім громадянам. Так, в 38 р. до н.е. в Римі з'явилася перша публічна галерея з портретами великих людей, низка публічних пінакотек, на вулицях експонувались статуї, металеві вироби, картини та інші твори мистецтва.

Античний світ не створив музею в звичному для нас розумінні слова, однак окремі елементи того, що нині прийнято називати "музейною діяльністю", вже були присутні у Древньому Римі. Попередниками музеїв в Римі деякі дослідники називають святилища муз й Олександрійський мусейон, аргументуючи свою позицію наявністю у них колекцій творів мистецтва, зразків тваринного і рослинного світів. Однак такі твердження потребують коригування. Суть Олександрійського мусейона складала не вивчення і експонування колекційних зразків, а фундаментальні наукові дослідження. Тому логічніше бачити в ньому попередника сучасних академій наук та університетів. Присвятні дари акумулювались у всіх сакральних

спорудах античного світу, а не лише у святилищах муз, тому подібне твердження правомірне по відношенню до музеїв лише у тій мірі, в якій воно справедливе відносно будь яких храмових приміщень.

Античні колекції творів мистецтва, що зберігались у храмах, з'явилися на світ не для просвітницьких цілей, а з релігійних мотивів, складаючи невід'ємну частину сакральної сфери буття. З іншого боку, вони частково брали на себе соціокультурні функції, які в сучасному суспільстві виконують музеї, оскільки об'єктивно сприяли розвитку естетичного смаку і розширенню світогляду греків і римлян.

Багато з того, що Європа здобула у сфері колекціонування, вже було присутнє в зародковому стані в античному світі. Тут вперше стали апробуватись різні принципи експонування предметів, робились спроби вирішити проблему зберігання і реставрації, прозвучав заклик зробити громадським здобутком приватні зібрання творів мистецтва і навіть з'явилися такі прецеденти. Не створивши музею як особливого закладу, античність визначила його контури.

2. Період Середньовіччя визначався розвитком колекціонування різноманітних скарбів, творів мистецтва та античних старожитностей в християнських храмах Європи.

Найбільш ранні відомості про існування в Західній Європі церковних скарбниць відносяться до початку VII ст. Одним із найважливіших джерел їх поповнення були вклади і пожертвування прихожан. Пізніше найважливішим джерелом поповнення старих і виникнення нових скарбниць стали хрестові походи на Схід з метою заволодіння Гробом Господнім. Крім дорогого церковного начиння, до складу храмових скарбниць неодмінно входили реліквії, пов'язані з Ісусом Христом, Божою Матір'ю, Апостолами, мучениками та іншими поважними у християнському світі особами. Це були одяг і предмети побуту святих, тканини, в які завертались їх святі мощі, знаряддя тортур і страти. У спеціальних срібних або свинцевих посудинах зберігали олію з погребальних лампад, в низьких широких ящиках священний ґрунт з Палестини. Особливо вшановувались мощі - нетлінні останки людей, зачислених до лику мучеників і святих. Їх поміщали в спеціальні сховища - релікварії, що виготовлялись з благородних металів, слонової кістки, дерева, прикрашались дорогоцінним камінням, різьбою, емаллю. З великою ретельністю в західноєвропейських церковних зібраннях зберігались вироби художніх ремесел античних майстрів - камеї та інталії. В храмових зібраннях зустрічались незвичайні для європейців предмети - мінерали, бивні слонів, пальмові гілки, страусові яйця, які привозили паломники з Святої землі. Церкви і монастирі зберігали і меморіальні предмети, що мали відношення до видатних історичних діячів.

Ще на початку Середньовіччя світські правителі почали створювати таємні приміщення для зберігання дорогих прикрас, зброї, дорогоцінних предметів побуту і культу, документів. Їх почали називати "гардеробними".

Надаючи можливість власникам та їх гостям милуватись творами мистецтва, середньовічні скарбниці виступали в ролі своєрідних банків, акумульовані багатства яких нерідко вилучались у випадку фінансових труднощів. Однак, серед них поступово відособлювалась група предметів, які намагались зберегти при будь-яких обставинах, оскільки вони складали меморіальну цінність або вирізнялись рідкісністю, красою, майстерністю виконання. Деякі з них набули значення сімейно-родових реліквій.

В країнах мусульманського світу, буддизму, синтоїзму, як і в європейських, в основі виникнення перших колекцій також лежали релігійні мотиви. Після виникнення ісламу і поширення його культури на всеПівденне Середземномор'я і далі на схід до Індонезії, поряд з захороненнями мусульманських мучеників з'явилося немало скарбниць, в яких протягом століть нагромаджувались різноманітні дари й пожертви у вигляді дорогих, красивих, рідкісних предметів.

Отже, в епоху Середньовіччя духовні і світські скарбниці частково здійснювали ті функції, які в наступну епоху почнуть виконувати музеї. В них нагромаджувались предмети, які займали особливе місце в системі цінностей епохи і були важливими для передачі культурної традиції. На основі зібрань реліквій, ікон, картин, скульптури, церковного скарбу, книг, а також інших предметів, що володіли історичною і меморіальною значимістю, об'єктивно проводилась певна культурно-освітня діяльність. Сама ж декорація середньовічних храмів відіграла важливу роль у формуванні принципів експонування колекцій в наступну історичну епоху. Проблеми, пов'язані з оцінкою творів мистецтва, їх атрибуцією і зберіганням, отримали вищого рівня теоретичної розробки у країнах Сходу. Але все ж музей як особлива культурна форма виник саме на європейському ґрунті, про що ми говоритимемо у наступних розділах.

3. Становлення музеїв у XIV-XVII століттях. Процес становлення музею як соціокультурного інституту розпочинається в один із найбільш величких періодів європейської історії - в епоху Відродження. Зберігаючи наступність із середньовічними традиціями, культура епохи Відродження була побудована на античному фундаменті. Для неї характерний бурхливий розквіт колекціонування, що мав цілеспрямований характер. У центрі уваги колекціонерів з'явилися унікальні зразки античного мистецтва, що збереглися після століть варварського нищення і забуття. Вони шукали і збирали матеріальні свідчення греко-римської цивілізації - рукописи, монети, скульптуру, фрагменти архітектури, геми, домашнє начиння, надписи на камінні і металах. В епоху Ренесансу почалося відродження історії як науки. Вона посіла чільне місце в системі гуманітарних знань. Особлива роль почала відводитись осмисленню діяльності великих і сильних особистостей. З'явився інтерес до меморіальних предметів і зображень видатних людей. Європейську славу мав Музей Паоло Джовіо - італійського історика, гуманіста, прелата. З 1520 р. він почав збирати на віллі в Комо живописні

портрети великих людей минулих століть і сучасників - учених, поетів, художників, монархів, пап, воєначальників.

Могутній імпульс розвитку колекціонування дали Великі географічні відкриття XV-XVI ст., завдяки яким європейцям відкрились невідомі раніше землі Америки, Африки, Південно-Східної Азії, Далекого Сходу. Екзотична одяг і зброя, посуд, домашнє начиння почали осідати у зібраннях колекціонерів спочатку через посередництво мореплавців, а згодом і спеціальних агентів. Великим попитом користувались також зразки екзотичної флори і фауни. Почали з'являтися природничо-описові колекції систематичного характеру, що слугували науковою базою перших дослідників.

Ренесансні колекції мали неоднорідний характер. В них були представлені картини і мінерали, скульптура і астрологічні інструменти, античні старожитності і кокосові горіхи. Цей універсалізм відображав інтелектуальну невгомність епохи, її прагнення пізнати оточуючий світ і закони його розвитку. У XVI ст. у ренесансному колекціонуванні відбулись важливі якісні зміни. Власники колекцій почали демонструвати відібрані ними предметизгідно певної концепції. До роботи над експозиціями залучались гуманісти, художники, архітектори. Так з'явилися перші музейні заклади, ступінь доступності яких залежала від доброї волі господаря.

В епоху Ренесансу приміщення для експонування зібрань іменувались рядом понять. Найуживанішими серед них були терміни "галерея" та "кабінет". Галерея являла собою зал продовгуватої форми, на одній із сторін якого знаходився суцільний ряд вікон. Простір та гарна освітленість робили її найкращою архітектурною будовою для експонування творів живопису і скульптури.

Кабінет це - приміщення менших розмірів, як правило, квадратної форми. В ньому зберігались рідкісні речі, природничо-наукові зразки, твори мистецтва невеликих розмірів. Спочатку кабінетом називали скриню або шафу з великою кількістю маленьких висувних ящиків, в яких було зручно тримати документи, прикраси, коштовності. Така конструкція добре підходила для зберігання античних монет, гем, ювелірних виробів, дрібної пластики, природничо-наукових зразків. Надалі і самі кімнати, обставлені таким типом меблів, почали називатись кабінетами.

У німецькій мові як синонім до слова "кабінет" використовувалось слово "камера". Самостійно обидва терміни вживались рідко, однак входили до складних слів, перша частина яких свідчила про характер зібрання. Наприклад, мюнцкабінет (кабінет монет і медалей), шатцкамера (скарбниця з виробами із дорогоцінного каміння і металів), вундеркамера (кабінет рідкісних речей природи), кунсткамера (кабінет мистецтва з незвичайними творіннями людських рук і рідкісними речами природи). Належність експонатів до того чи іншого типу кабінетів мала умовний характер. Зокрема, мушлю наутілуса можна було побачити у вундеркамері та у кунсткамері.

Якщо ця ж мушля була художньо оброблена і прикрашена дорогоцінним камінням, то її розміщували у шатцкамері.

Якщо терміни "галерея" і "кабінет" характеризували тип приміщення, у якому розміщувалась колекція, то існували терміни, що засвідчували склад зібрання або діяльність, що здійснювалась на його базі. Наприклад, словом "антикварій" називали зібрання античних старожитностей. Поняття "студіоло" означало кабінет для гуманістичних занять, в якому поряд з бібліотекою розміщувались і художні колекції.

В період Ренесансу продовжували вживатись терміни з минулих історичних епох. Як синонім до слова "галерея" використовувалось слово "пінакотекка", якщо мова йшла про колекцію живопису. Приміщення, в якому експонувалась колекція скульптурних творів, носило назву "гліптотека". Колекцію гемм і надалі іменували "дактиліотекою". Не вийшло із вжитку і слово "гардероб", що тепер означало скарбницю дорогих речей.

Відроджуючи античні цінності і традиції, Ренесанс повернув до широкого вжитку призабуте слово "музей", але наповнив його докорінно новим змістом. Спочатку це поняття стало синонімом слова "колекція". Перший з письмово зафіксованих випадків його вживання саме в такому розумінні відноситься до 1492 р., коли в опису майна флорентійського банкіра і мецената Лоренцо Медичі, його колекція рукописів і гемм була названа музеєм. Пізніше музеєм стали називати не лише колекцію, але й приміщення, в якому вона зберігалась. В 1539 р. італійський гуманіст Паоло Джовіо написав про своє зібрання живописних портретів великих людей на виллі в Комо, як про музей - Музей Джовіо (Mosaeum Jovianum).

Музеями часто називали свої кабінети італійські природодослідники. Завдяки цьому в епоху Відродження за поняттям "музей" поступово закріпилось значення приміщення, в стінах якого на основі колекційних зразків здійснювалась творча робота по вивченню та інтерпретації оточуючого світу.

Можна виділити наступні визначні кабінети ігалереї епохи Відродження:

Студіоло. Разом з видатними творами древніх греків і римлян в ренесансній культурі почали повертатись античні ідеали "вченого дозвілля". У будинках італійських аристократів з'явилися спеціальні приміщення для гуманістичних занять, в яких у вільний час господарі читали твори древніх авторів і розмірковували на філософські теми. Ці приміщення отримали назву студіоло.

Спочатку студіоло включали лише бібліотеку і мали аскетичну оздобу. Але з часом в них почали розміщувати колекції античних гем, медалей, рукописів, творів живопису, скульптури. Поряд із читанням, значна частина дозвілля, що проводилось в кабінеті, присвячувалась спогляданню творів мистецтва і пошуку гармонійного начала в ньому.

Антикварії. В епоху Відродження твори античної скульптури, у тому числі і їх фрагменти, були найбільш бажаними об'єктами колекціонування. Їх

знаходили випадково під час будівельних робіт або відшукували в результаті цілеспрямованих розкопок, що мали у той час безсистемний і грабіжницький характер. Спочатку античними знахідками прикрашали палацові сади, фасади садиб і вілл. В міру нагромадження колекцій скульптури виникла потреба в їх упорядкованому експонуванні.

Галерея Уффіці. Засновником галереї був рід Медичі, який правив Флоренцією, а згодом і герцогством Тосканським майже 300 років. Власне створення галереї безпосередньо пов'язане з ім'ям Франческо I (1541-1587 рр.), який, ставши великим герцогом тосканським, приступив до реорганізації сімейних колекцій. Частина зібрання він вирішив розмістити у величній будівлі адміністративної установи – Уффіці (Uffizi дослівно перекладається як офіси), збудованій за проектом архітектора Д. Вазарі для державних служб - казначейства, канцелярії, трибуналу.

Кунсткамери. У другій половині XVI ст. пишність європейських палаців оцінюється не лише за розкішню прийомів, але й за наявність у них зібрань дивовижних та екстравагантних речей, які виконували, головним чином, представницькі функції. Яскравими зразками подібних зібрань можуть слугувати кунсткамери Центральної Європи. Природні рідкісні речі (naturalia) були представлені в них зразками флори і фауни далеких країн: опудалами екзотичних птахів і звірів, яйця страусів і черепах, зуби акул, бивні слонів і мамонтів, кістки викопних тварин, мушлі молюсків, кокосові горіхи, мінерали, скам'янілості, зразки напівдорогоцінного каміння, самородки металів, бурштин, корали та ін. Експонувались предмети із золота, срібла, слонової кістки, бурштину, скла. Чільне місце у кунсткамерах відводилось мистецтву мініатюри. Дивовижними для європейців вважались предмети одягу, побуту, вірувань племен і народів Азії, Африки, Північної Африки, тому вони також були представлені у кунсткамерах. До складу універсальної кунсткамери обов'язково входили наукові прилади, інструменти, оптичні і механічні пристрої - компаси, астролябії, підзорні труби, слюсарні і токарні станки, замки, годинники.

Подібні колекції стали основою для виникнення *кабінетів*. Природничі науки стали тоді важливим компонентом освітніх програм університетів. В основу занять було покладено колекції видатних істориків, медиків, дослідників природи тощо.

XVII ст. відоме в історії як "золотий вік" колекціонування. Слідом за Італією, Францією, Іспанією, Австрією та Німеччиною на шлях колекціонування вступили країни, які недостатньо долучились до ренесансних процесів – Англія, Швеція, Данія. Колекціонування активно проникало в усі прошарки європейського суспільства. Порівняно з попереднім століттям значно розширився соціальний склад колекціонерів. Це були королі, герцоги, міністри, придворні, банкіри, адвокати, лікарі, художники, поети, садівники, торговці, ювеліри та ін.

Однак, збиральництво продовжувало зберігати універсальний характер, і більшість зібрань включало різноманітні предмети – картини, скульптуру, вироби художніх ремесел, монети, медалі, книги, інструменти, гербарії, чучела тварин тощо. Як і в попередню епоху, значна увага приділялась рідкісним і незвичайним екземплярам. Разом з тим, порівняно з попереднім періодом у XVII ст. зростає кількість зібрань, що мали певний ступінь спеціалізації. Колекціонери зупиняли свій вибір на творах мистецтва, об'єктах природи. У суспільній свідомості епохи колекція стає невід'ємним атрибутом освіченості, благородства. Людину незнатного походження приймали у вищих колах, якщо вона була власником колекцій. Тому колекціонування було засобом підвищення соціального статусу.

У XVII ст. саме твори живопису і скульптури стають наочним підтвердженням величі і витонченого смаку шляхетних осіб. Маючи величезні фінансові ресурси вони стали власниками найбільших і найцінніших художніх зібрань епохи.

В історії європейського колекціонування період XIV-XVII століття став поворотною віхою, ознаменувавши появу перших спеціалізованих установ, що нині називаються музеями. Їх вигляд і призначення не зовсім відповідали сучасним канонам музейної справи. Їм ще тільки належало здобути ту форму соціокультурного інституту, яку ми сприймаємо як музей.

Проте, в галереях та кабінетах XVI-XVII ст. вже були присутні усі ті риси, які характеризують музей як такий. Їх колекції збирались з урахуванням певної концепції, а експозиції будувались в розрахунок на сприйняття сторонніх глядачів. Подібно до сучасних музеїв, кабінети природодослідників служили базою для дослідницької роботи, а галереї - для опанування художниками майстерності своїх попередників. Вони ще не ставили перед собою просвітницьких завдань в масштабах усього суспільства, оскільки в ту епоху цього ще не могло відбутись. Але незалежно від цілей, якими керувались власники галерей і кабінетів, їх зібрання об'єктивно сприяли розширенню світогляду, інтелектуальному розвитку і формуванню естетичних смаків певної частини суспільства.

4. Європейські музеї епохи Просвітництва. Основний зміст цього історичного періоду визначався ідейно-політичним рухом, діячі якого безмежно вірили в те, що розум здатний забезпечити всезагальний прогрес людства. Музейні колекції з предметів елітарної гордості можновладців набувають публічного загальнодоступного статусу. Перший англійський публічний музей, створений з освітньою метою, був відкритий в Оксфордському університеті і отримав назву Музей Ашмола. Його основу склали колекції рідкісних і красивих рослин, а згодом колекція книг і нумізматики, гербарії, величезну кількість зоологічних і мінералогічних зразків, монет і медалей, творів мистецтва, рідкісних речей, предметів етнографії та інструментів. Вхід до музею був платним і для придбання

квитка слід було звернутись завчасно до приймальні з письмовим проханням, вказавши своє ім'я, рід занять, адресу.

В континентальній Європі публічні музеї з'явилися в результаті повільного і поступового переростання закритих зібрань монархів у загальнодоступні установи. Такий центр художнього колекціонування склався у Дрездені, в Мюнхені, Дюссельдорфі та ін. Найбільш наочним прикладом створення публічного художнього музею на основі раніше закритого від відвідувачів зібрання монархів можна вважати Віденську імператорську галерею. Під впливом ідей просвітництва в палаці Бельведер було створено принципово нову картинну галерею. Її відвідування було вільним і безкоштовним для всіх.

У середині XVIII ст. італійське мистецтво перебувало у zenіті слави. Серед художників, фахівців у галузі мистецтва, колекціонерів, представників європейських аристократичних кіл стало вважатись престижним відвідати Італію з культурно-освітньою метою. У другій половині століття учасники подібних турів здобули можливість ознайомлюватись не лише з приватними колекціями, але й з публічними музеями.

В 1694 р. абат Ж. Буазо пожертвував монастирю св. Вінсента в Безансоні своє зібрання книг, картин, монет, медалей за умови, що воно буде доступним усім, хто побажає користуватись ним у процесі навчання. Так у Франції з'явився перший громадський музей. Публічний музей національного рівня - Музей Лувра - було створено століття потому у ході революційних потрясінь.

XVIII ст. стало переломною віхою в історії музеїв, оскільки саме в цей період закриті зібрання перетворились у публічні заклади. Думка про доцільність широкого показу колекцій висловлювалась ще в епоху Відродження. Однак, лише вчення просвітників, які наполегливо впроваджували у суспільну свідомість ідею про те, що творіння культури є важливим засобом інтелектуального, морального і естетичного впливу на людину, підвело під цей процес могутнє теоретичне підґрунтя. Тому у другій половині XVIII ст. процес набув поступального і незворотного характеру.

У кожній з європейських країн він мав свої особливості. В Англії перші публічні музеї виникли на основі пожертвувань приватних осіб, у континентальній Європі вони з'явилися в результаті поступового переростання закритих зібрань монархів у доступні широкій публіці установи.

Нові публічні музеї носили "родимі плями" палацових галерей і приватних кабінетів: їх експозиції були розраховані на знавців та інтелектуалів. Широка публіка не могла самостійно оцінити художню цінність експонатів. Тому створення експозицій, доступних для сприйняття відвідувачів, стало однією з найважливіших завдань публічних музеїв. Спробу вирішити це завдання було зроблено уже в останні десятиліття XVIII ст., однак кардинально вона почала вирішуватись лише протягом наступного історичного періоду.

5. Розвиток європейських музеїв у ХІХ столітті проходив під значним впливом загарбницьких Наполеонівських війн. Музеї Франції, а головним чином Парижа, отримували основний потік творів мистецтва, які вивозились із завойованих європейських країн. До них були переміщені галереї античного мистецтва, численні живописні шедеври з Риму, Мілану, Мюнхена Відня, Брюсселя, Антверпена, Касселя і Берліна. На завойованих територіях французи проводили секуляризацію церковного майна, а закриті монастирі слугували надійними сховищами конфіскованих цінностей. На їх основі передбачалось створити публічні музеї в Генуї, Мілані, Венеції та інших містах. Саме тоді виникла знаменита пінакотека Брера, Рейксмузеум, Прадо та ін.

Розпад імперії Наполеона мав такі ж важливі для європейської історії наслідки як і його завойовницькі походи. Паризький мирний договір постановив залишити незмінним музей у Луврі. Але твори, що не були там виставлені, Франція була зобов'язана повернути у країну їх походження або замінити грошовим еквівалентом. У наступні роки Франція повернула 2065 картин і 130 творів скульптури. Так було створено Старий і Новий музей в Берліні, Гліптотеку і Стару пінакотеку в Мюнхені та ряд інших музеїв, що збереглися до наших днів.

У ХІХ ст. на зміну ідеям просвітництва прийшла складна і різноплановатечія суспільної думки, що отримала назву романтизму. Вона дала новий імпульс до виникнення і розвитку нових музеїв, зростання їх соціальної значущості. Поступово в системі цінностей європейського суспільства утверджувалось уявлення про музей як установу загальнонаціональної ваги і необхідний атрибут суверенної держави. З'являються національні музеї Дрездена, Петербургу, Москви. Виникають музеї національної історії і культури, музеї національного мистецтва, музеї під відкритим небом, музеї науки і техніки.

В ході військових походів республіканської і наполеонівської Франції піддавались грабунку і нищенню найцінніші зібрання європейського мистецтва, що складались століттями. Ніколи раніше у європейській історії не було такого масштабного насильницького переміщення культурних цінностей з одних країн в інші. Проте, при цих негативних сторонах музейна політика Французької республіки, а згодом імперії мала і позитивні результати. Головний з них полягав у значному поширенні публічних музеїв на території Франції і на землях, що опинились під французькою юрисдикцією.

Національна самосвідомість європейців, розбуджена наполеонівськими війнами і зміцніла в роки визвольної боротьби народів за право на самостійний розвиток, мала одним зі своїх наслідків ріст національних музеїв, тобто музеїв, що володіють особливо цінними колекціями пам'яток загальнонаціонального значення. Вони були свідченням поваги народу до свого культурного надбання і традицій, прагнення до їхнього збереження і розвитку.

У ході XIX ст. музей поступово перетворювався на невід'ємну частину повсякденного життя людини, а поява нових музеїв стала характерним явищем культурного життя сторіччя. Ініціаторами їхнього створення виступали наукові товариства і університети, представники громадськості і вінценосні особи.

XIX сторіччя стало завершальним етапом у тривалому процесі формування музею як соціокультурного інституту. Функції освіти та збереження національної культурної автентичності отримала в музейній діяльності настільки ж велике значення, як і функції комплектування колекцій, їх збереження і вивчення. Термін „музей” міцно закріпився за установою, що працює для блага всього суспільства, і експозиційний показ колекцій широкій публіці, без будь-яких обмежень, став однією з основних ознак музею.

6. Музеї у XX столітті. Двадцятье століття ознаменувалось тривалим періодом двох світових воєн, голодом, розрухою та нищенням історичних і культурних цінностей. Революції, утворення соціалістичного табору держав, перерозподіл сфер впливу в Європі та світі в результаті військових дій та руйнування колоніальної системи наклали певний відбиток на розвиток музейної справи. Заклади мистецтва і культури почали відтворювати певну панівну ідеологію, що офіційно формувалась у тоталітарних суспільствах, підпорядкували їй свою просвітницьку та наукову діяльність. Науково-технічний прогрес та формування техногенної цивілізації сприяли активному розвитку науково-технічних музеїв, а серія інноваційних відкриттів в різних сферах суспільного життя – музеїв космонавтики, океанології, вулканології тощо. Новим типом музеїв стали музеї війни та військової слави, що виникли на теренах Європи після 1945 р.

Розвиток мас-медіа, мультимедійних та телекомунікаційних технологій наприкінці XX ст. значно послабили статус музею як соціокультурного інституту. Рівень відвідуваності музейних закладів почав знижуватися. Їх місце зайняли більш сучасні види передачі науково-технічної та культурно-освітньої інформації. Для підтримки статусу музеїв, в різних державах (переважно в Сполучених Штатах та Європі) почали виникати високотехнологічні культурні заклади, фонди яких склались переважно не з предметів старовини та культурних цінностей, а з видовищних вистав та атракціонів на основі сучасних технологій, підкріплених експонуванням ноу-хау та інновацій. Так було створено музеї шпигунів, аква-музеї, музеї мультиплікаційних, літературних та кіногероїв, музеї планет та ін.

Друга половина XX століття стала часом великих концептуальних новацій у музейному світі. Дискусії про соціальну роль музею, що розпочались ще у період між двома світовими війнами, практично не сходили зі сторінок музеєзнавчої періодики. Чи можуть музеї зберігати якості наукової установи і при цьому звертатися до масової аудиторії? Чи можна збалансувати науковий і розважальний стиль музейних експозицій?

Який вплив може зробити музей на розвиток суспільства і на навколишнє середовище? Ці і подібні питання не переставали виникати серед культурологів та музейних фахівців. У пошуках шляхів звільнення від рис елітарності, характерних для класичної концепції музею попереднього століття, народжувалися нові, більш доступні для сприйняття способи подачі матеріалу, розроблялися нетрадиційні програми культурно-освітньої діяльності, створювалися спеціальні музейні структури і персонал, що переймалися питаннями освітньої діяльності музеїв серед дітей і дорослих.

Одним з результатів творчих пошуків у музейній сфері стала поява культурних центрів, що одержали значне поширення в останній третині ХХ ст. Музейні колекції та експозиції посіли в них не єдине й аж ніяк не головне місце. Основний акцент був зроблений на об'єднанні ізольованих одне від одного галузей знань, окремих наук і мистецтв для того, щоб перебороти культурну роз'єднаність і зблизити людей різних соціальних груп.

На початку ХХ ст. вкрай актуальними стали питання збереження історичного оточення людини - природних ландшафтів, архітектурних пам'яток, ансамблів, фрагментів культурно-історичного середовища. Разом з ідеями регіонального розвитку і пошуками шляхів до відновлення традиційного музею вони сприяли появі нового типу музейної установи, що отримали назву „екомузеї”.

Наполегливі пошуки шляхів відновлення ролі та статусу музею в житті людини велися, починаючи з 1960 —70-х років фахівцями всіх континентів. У Латинській Америці отримала розвиток принципово нова концепція так званого „інтегрованого музею”. Поняття „інтегрований” стосовно музею означає той факт, що він має відігравати одну з провідних ролей в пізнанні людиною навколишнього природного і соціального середовища. Як підкреслювали учасники зустрічі, музеїв, що присвячені тільки культурній спадщині країн Латинської Америки недостатньо. Необхідні музеї, що паралельно займаються і проблемами розвитку цих країн.

У першій половині ХХ ст. музеї ряду тоталітарних суспільств перетворювалися в «політосвітні комбінати». Головним завданням їх експозицій ставав уже не показ пам'яток історії і культури, не науково-просвітня діяльність, а пропаганда певної партійної ідеології. При цьому серйозно деформувалися усі види музейної роботи. Згортали наукові дослідження в галузі профільних дисциплін, різко звужувалася тематика комплектування музейних фондів, а діяльність по формуванню бази першоджерел для науки часто підмінювалася простим збором експонатів для експозицій. З музейного побуту вилучалися матеріали, що суперечать політичним догмам, ідеологічним шаблонам і ідеалізованим образам «вождів».

У другій половині ХХ ст. активні пошуки шляхів відновлення і демократизації традиційного музею сприяли його якісній трансформації. З'явилися нові, більш доступні для сприйняття способи подачі музейного матеріалу, розробляються інноваційні програми культурно-освітньої

діяльності, значна увага стала приділятися особливим категоріям відвідувачів — людям з обмеженими можливостями і дітям, робота з якими вимагає спеціальних професійних навичок. Виникли нові типи музейних установ, ускладнилось поняття „культурна спадщина”, відбулось його поширення на ті галузі та історичні періоди життя, стосовно яких воно раніш не вживалося. Одночасно здійснювалася і конкретна діяльність, спрямована на більш глибоку інтеграцію музею в сучасний соціум.

2.2 Музейний туризм у країнах Європи

Нині музейний туризм активно розвивається на усіх континентах світу. Загалом, за даними ЮНЕСКО, на планеті налічується майже 38 тисяч музеїв. Близько двох третин із них припадає на Європу (приблизно 24 тисячі), яка по праву отримала статус світової музейної скарбниці і притягує найбільшу кількість туристів. На інших континентах кількість музейних закладів помітно менша. Так, у Північній Америці нараховується понад 6 тисяч музеїв (основна їх кількість припадає на Сполучені Штати), у Південній Америці – майже півтори тисячі, в Азії – 4 тисячі (за рахунок Китаю, Японії та Індії), в Австралії та Океанії – 2 тисячі, а в Африці всього – 411 музеїв. Як видно, у світі чітко простежується тенденція, за якої музейна справа та музейний туризм отримали найбільший розвиток в осередках зародження цивілізації (в Середземномор’ї, на Близькому Сході, у континентальній Азії), в державах, що нагромадили музейні цінності шляхом ведення у минулому загарбницьких воєн і здійснення колоніальних завоювань (деякі країни Західної Європи), а також у країнах, що досягли високого рівня розвитку (Сполучені Штати, Японія).

У кожній частині світу склались свої унікальні передумови для розвитку музейного туризму. Найбільш сприятливими вони були у Європі, де сформувались еллінська, антична та середньовічна цивілізації, відбувались завойовницькі походи на північ Африки, в Малу Азію та військові експедиції в Центральну Америку. І саме тому, європейські музеї мають найбагатші зібрання експонатів древніх цивілізацій Стародавнього Сходу і Середземномор’я, індіанських племен Андського гірського пасма, Панамського перешийка та Юкатану, а також власне європейські твори мистецтва, архітектури, скульптури та графіки. В Європі переважають музеї історичного та мистецького профілів, зібрані переважно на основі колекцій монархів, монастирів, духовних братств і академій. Кількість музеїв технічного профілю менша, вони переважно розміщуються в Німеччині, Нідерландах, Великобританії. Багато закладів присвячених окремим особистостям, видатним письменникам, діячам культури та мистецтва.

Азійські музеї відрізняються від європейських глибоким історико-культурним та релігійним змістом, заснованим на духовній культурі Сходу. Їх переважна більшість присвячена традиційним (на півдні та сході) і християнським (в Малій Азії) віруванням та розташована у колишніх храмах,

мечетях і монастирях. Духовні скарби Азії представлені в експозиціях старовинних християнських, юдейських, мусульманських, санскритських, синтоїстських та буддійських бібліотек, культових споруд та сховищах релігійних реліквій. Порівняно менше природничо-наукових та науково-технічних музеїв, їх основна кількість знаходиться в Японії і частково в Китаї. В азійських державах колишнього Радянського Союзу діяла значна кількість музеїв військової та революційної історії, які з часом змінили свій профіль. Характерною особливістю азійського регіону є те, що у ньому представлена невелика кількість музеїв, присвячених видатним діячам історії та особистостям. Однак, існуючі меморіальні музеї користуються величезним попитом серед громадян країни і зарубіжних туристів. Представлені музеї політичних лідерів (Китай, КНДР, Туреччина), духовних вождів (Індія), військових ватажків (Монголія, Ірак, Афганістан).

Північноамериканські музеї вирізняються високим рівнем технічної оснащеності та інтерактивності експозицій. Сформовані на основі колишніх промислових виставок, вони пропонують відвідувачам ознайомитись з розвитком та сучасною могутністю різноманітних промислових підприємств та корпорацій, висвітлюючи технологічну і комерційну сторону виробництва. По суті, північноамериканські музеї нагадують виставки історичних і сучасних зразків техніки та обладнання, відкриті в рекламних або комерційних цілях. Це – високотехнологічний конгломерат, покликаний захоплювати та приголомшувати відвідувачів неординарністю підходу та ультрасучасним оснащенням. Музеїв історичного профілю на континенті порівняно менше, оскільки широкомасштабне освоєння цих земель європейцями почалось лише у 17-18 ст. Так, можна зустріти музеї, присвячені подіям Громадянської війни Півночі і Півдня (1861-1865 рр.), а також музеї історії колонізації Америки (з експозиціями побуту та життя індіанських племен). Є також музеї історичних особистостей, проте це не представники науки чи мистецтва, а, перш за все, політичні діячі та підприємці.

Музеї Південної Америки, на відміну від Північної в основному історичні та історико-архітектурні. В державах Андського пасма розташовано значну кількість музеїв історії та побуту індіанських племен, а в Бразилії, Аргентині, Венесуелі – музеї історії відкриття та колонізації Америки. Музеї технічного профілю представлені в Бразилії, переважно на основі експозицій діючих там транснаціональних корпорацій. Також, на континенті багато музеїв релігійного змісту (як католицизму, так і місцевих нехристиянських вірувань), є заклади, що експонують витвори європейського мистецтва (Іспанії, Португалії та ін.), вивезені до Америки під час колонізації. Діють також музеї окремих особистостей, пов'язаних переважно з європейським періодом освоєння континенту.

Музеї Австралії та Океанії мають доволі однорідний профіль. Майже всі вони присвячені історії європейського відкриття і дослідження земель, а також особистостям першовідкривачів і мореплавців. Проте, невелику частку

складають музеї місцевого побуту та культури, природної спадщини та мінеральних багатств. Хоча кількість музеїв Океанії доволі значна (біля 2 тисяч), однак відомості про їх фонди і профільні напрямки дуже розрізнені й неповні.

Музеї Африки дуже нечисленні. На цьому континенті зустрічаються країни, які мають всього лише один державний музей. Історично склалось так, що всі музеї Африки чітко розподілені в межах континенту за своїм профілем. Межею розподілу став природний бар'єр – пустеля Сахара, північніше якої знаходилась відома римлянам та європейцям земля, а південніше – тропіки, території непридатні для існування людини у давньогрецькому уявленні. На північ від Сахарирозташовані музеї древньоєгипетської цивілізації, історії еллінського періоду розвитку, римської колонізації та більш пізнього мусульманського Магрибу. На південь від Сахари знаходяться переважно музеї фетишів, тотемних вірувань або колоніальні музеї колишніх метрополій (Франції, Великобританії, Португалії). Характерною особливістю Африки є наявність значної кількості музеїв, присвячених незалежності окремих країн та етапам боротьби за неї. Найбільш це притаманно для південної і центральної частини континенту. В Африці дуже мало меморіальних та технічних музеїв, музеїв релігії (окрім мусульманської півночі). Проте, поширені музеї-виставки коштовностей та дорогоцінних мінералів.

Провідне місце у світі щодо розвитку музейного туризму посідає Європа. Музеї Європи зосереджують більшість культурних цінностей стародавнього Єгипту, Греції та Риму, великі зібрання світової класики європейського образотворчого мистецтва, архітектури, науки, техніки. Сюди спрямовуються основні потоки туристів, що мають на меті культурно-пізнавальну діяльність. Проте, загальна кількість музеїв в окремих країнах Європи доволі різниться. Найбільше музейних закладів розміщено у Німеччині та Великій Британії (понад 4 тисячі), трохи менше їх в Італії (3,5 тисячі), Росії (1,5 тисячі), Франції (1,3 тисячі) та Іспанії (1,1 тисячі). Малі країни Європи мають в середньому від 200 до 700 музеїв, найбільша їх кількість серед держав цієї групи в Нідерландах (732), Австрії (712), Швейцарії (776) та ін. Найменші країни Європи мають, відповідно, невелику кількість музеїв. Так, в Ліхтенштейні їх - 5, в Монако та Андоррі – 6, в Сан-Марино – 7, в Люксембурзі та Гібралтарі – по одному музею. Слід відмітити, що велика кількість музейних закладів характерна не лише для високорозвинених західноєвропейських країн, але й для держав колишнього СРСР. Музейна справа на пострадянському просторі була однією з пріоритетних галузей культури, тому роль цих країн у світовій музейній спадщині досить значна. Саме тому, Україна посідає помітне місце серед країн Європи за загальною кількістю музеїв (412). Цей показник знаходиться на рівні з такими державами, як Норвегія, Румунія, Португалія (рис. 2.1).

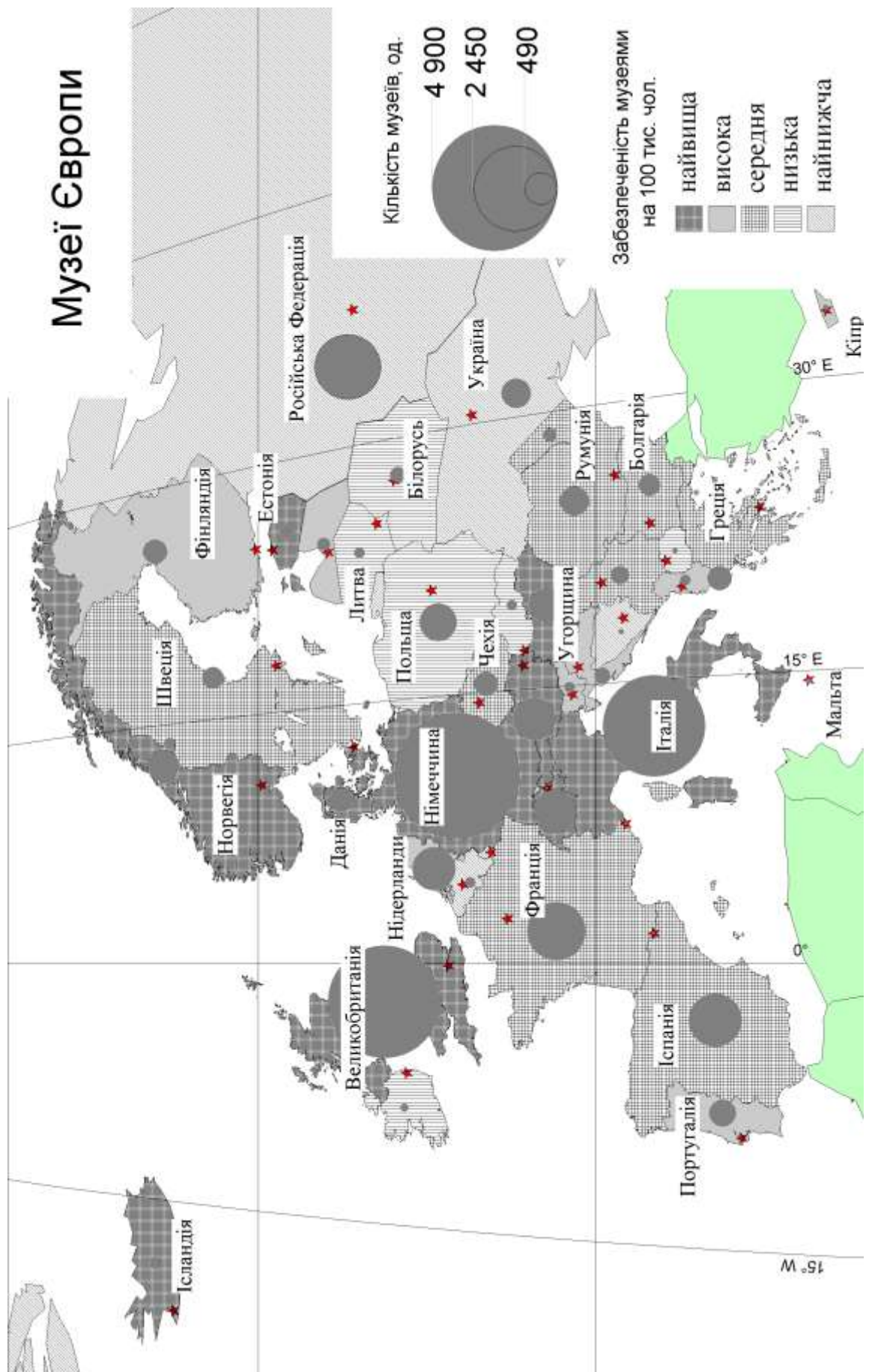

Рис. 2.1. Музейний туризм в Європі

За даними ЮНВТО, найбільшою кількістю туристів, що прибувають країну культурно-пізнавальною метою, куди входить також відвідування музеїв, відзначаються Франція (майже 63 млн. осіб на рік), Іспанія (58 млн. осіб), Італія (35 млн. осіб), Швейцарія (30 млн. осіб), Німеччина (26 млн. осіб). Найбільш відвідуваними музеями в Європі є музеї Парижа - Лувр (7 млн. осіб), музей д'Орсе (4 млн. осіб), Національний музей сучасного мистецтва у Центрі Жоржа Помпіду (3 млн. осіб) та Лондона – Британський (6 млн. осіб), Лондонська національна галерея (6 млн. осіб), Галерея Тейт Модерн (6 млн. осіб), Музей природничої історії (4 млн. осіб). Дуже популярними у туристів є Музеї Ватикану (6 млн. осіб), Ермітаж (4 млн. осіб) у Санкт-Петербурзі та Прадо (3,5 млн. осіб) в Мадриді.

Однак, за рівнем забезпеченості населення музеями в розрахунку на 100 тис. чол. у європейських країнах спостерігається докорінно інша картина.

Найвищий рівень забезпеченості музеями мають країни з невисокою кількістю населення (Сан-Марино, Ісландія, Монако, Ліхтенштейн, Андорра, Норвегія), а також розвинуті і країни з давніми традиціями колекціонування (Швейцарія, Австрія, Великобританія, Німеччина, Італія, Данія, Угорщина).

Дуже якісно неоднорідною є група країн з високим рівнем забезпеченості музеями. Її представляють країни різного рівня соціально-економічного розвитку, що мають значну кількість музейних закладів і невелике населення (Фінляндія, Нідерланди, Португалія, Гібралтар, Мальта, Кіпр, Хорватія, Словенія, Латвія та ін.). Середній рівень забезпеченості музеями внаслідок значної кількості жителів у Франції, Іспанії, Греції, Чехії, Болгарії, Румунії. Музеї цих країн широко відомі в усьому світі, їх відвідує щорічно значна кількість туристів з інших держав Європи, Америки, Азії. Перші три з них складають основу європейської музейної скарбниці.

Низький рівень забезпеченості музеями характерний для Ірландії, Югославії, Польщі, Словаччини, Литви, Білорусі та ін. Більшість із них, за винятком Ірландії, постсоціалістичні держави, що й наклало відбиток на особливості розвитку у них музейної справи і музейного туризму.

Найнижчий рівень забезпеченості музеями у Російській Федерації, Україні, Боснії та Герцеговині. В цих державах на 100 тис. мешканців припадає менше одного музею. Отже, незважаючи на значну загальну кількість музейних закладів, розвиток музейної сфери в Україні все ще недостатній і не відповідає європейським стандартам.

Розглянемо музейні заклади деяких країн детальніше.

2.2.1. Музейний туризм у Західній Європі

Австрія. В країні нараховується значна кількість об'єктів музейного туризму, що приваблюють великі потоки туристів, які приїждять з культурно-пізнавальною, рекреаційною та дозвіллевою метою (понад 11 тис. на рік). Особливою різноманітністю музеїв вирізняється її столиця – Відень. Це місто славиться розкішними палацовими комплексами, що слугували резиденціями

королівських династій, а нині є історико-архітектурними музеями–Бельведер, Ліхтенштейн, Хофбург, Шенбрунн. Відень володіє багатими і різноплановими музеями мистецтв, основу яких складають колекції монарших осіб, заможних громадян, визначних особистостей. Насамперед, це мистецькі збірки палацових комплексів Бельведеру, Ліхтенштейну, Хофбурга, а також Віденської академії виточених мистецтв, будинку музики, музею Леопольда, Альбертіни, музею прикладного мистецтва, музею сучасного мистецтва, відомого також під назвою музею Людвіга, галерея стріт-арт тощо. Місто багате музеями історичного профілю. Тут діють музей історії мистецтв, військово-історичний музей, музей світу, музей Відня, музей фольклору та етнографії, скарбниця Тевтонського ордену, музей Заттлера та ін. Цікавими для туристів є природничі музеї та музеї науки і техніки – музей природознавства, федеральний патологічний і анатомічний музеї, будинок метеликів на території палацу Хофбург, технічний музей, музейповітроплавання Red Bull «Ангар-7». Із столицею Австрії нерозривно поєднано життя і діяльність ряду визначних особистостей, пам'ять про яких увіковічено в меморіальних музеях – будинках В.-А. Моцарта, З. Фрейда, Й. Брамса, Й. Штрауса, Ф. Шуберта, Л. ван Бетховена, будинках-квартирах О. Вагнера, Й. Гайдна та ін.

До інших центрів музейного туризму Австрії належить Інсбрук, у якому, зокрема, діють музей імператорської династії Максиміліанеум, історичний музей Фердинандеум, Тірольський музей народного мистецтва, Анатомічний музей. Поблизу Інсбрука знаходиться містечко Ватенс, в якому спеціальній підземній печері розмістився музей кришталю. У Зальцбурзі працює Галерея Резиденції з експозицією європейського живопису XVI-XIX ст., музей іграшок, будинок-музей В.-А. Моцарта. Туристи, що приїждять до м. Баден на лікування мінеральними водами, мають можливість оглянути будинок-музей Людвіга ван Бетховена, історичний музей Роллет, галерею Юнгер, музей імператора Франца-Йосифа, музей ляльок та ігр.

Бельгія. Країну щорічно з культурно-пізнавальною метою відвідують майже 5,5 млн. осіб. Головним центром музейного туризму Бельгії є її столиця. Історії розвитку міста від заснування до сьогодення присвячений Музей міста Брюссель. Експозиція представлена картинами, гравюрами, скульптурами, gobеленами, історичними костюмами, фотографіями, макетами, зокрема макетом середньовічного Брюсселя. В столиці також знаходяться Бельгійський музей природничих наук, музей музичних інструментів, Музеї Далекого Сходу, музей Книги із назвою Віттокіанська бібліотека. Значною популярністю серед туристів користується будинок-музей видатного філософа та релігійного діяча Еразма Роттердамського. Також у Брюсселі та в іншому значному центрі музейного туризму країни м. Антверпені знаходяться Королівські музеї витончених мистецтв. Основу їх колекцій складає збірка живопису, що включає твори, датовані XIV-XVIII ст. які належали Гільдії св. Луки. Нині до уваги відвідувачів картини Тиціана,

Яна ван Ейка, Симоне Мартіні, Рогіра ван дер Вейдена, Дірка Боутса, Йоахіма Патініра, Квентіна Массейса, Жана Фуке, Антонелло да Мессіні та інших художників. В Брюсселі на базі штаб-квартири Європейського союзу організовано музей Європи. Його фонди розповідають про історію об'єднання європейських держав, історію формування ЄС, національні особливості країн-учасниць.

Серед музеїв Бельгії високою популярністю користується музей Рубенса в Антверпені, котрий позиціонує себе як центр вивчення мистецтва Фландрії від середньовіччя до бароко. У цьому ж місті знаходиться музей Маєра ван дер Берга, в якому зібрано твори мистецтва часів Середньовіччя, Відродження та бароко. Тут представлені художні скарби світового значення: картини, скульптури, вироби килимарства, живопис на склі, вироби зі слонової кістки, манускрипти та вироби декоративно-ужиткового мистецтва. Цікавою туристичною дестинацією країни є музей бельгійського шоколаду в м. Брюгге з відділеннями гарячого й твердого шоколадів різних сортів та дегустаційними залами.

Ватикан. Музеї Ватикану містять унікальні художні колекції, зібрані Римськими Папами впродовж багатьох століть. Їх експозицію щороку оглядають близько 4 млн. відвідувачів. Засновником музеїв вважається папа Юлій II. Колекція бере свій початок із 1506 року. Найбільш відомими об'єктами музейного туризму Ватикану є Апартаменти Борджіа, Сікстинська капела, Капела Нікколіна, Капела Паоліна, Станці Рафаеля, Галерея географічних карт, Галерея канделябрів, Галерея Арацці, Лоджія кардинала Біб'єна, Зала колісниць, Палац Інокентія VII, де знаходиться музей Піо-Клементино, Григоріанський Єгипетський музей, Зал К'яроскурі, Лоджії Рафаеля) та ін.

Музей Піо-Клементино засновано папами римськими Пієм і Климентом з метою зберігання копій відомих грецьких і римських творів мистецтва. Він знаходиться у палаці Бельведер і включає Зали Ротонда, грецького хреста, муз, тварин, Галереї статуй та бюстів, Кабінети Апоксимена та масок. На території Внутрішнього дворику розташовані архітектурна група Лаокоона і його синів, статуї Аполлона, Персея та Гермеса. У Сікстинській капелі експонуються роботи Ботічеллі, Гірландайо, Росселлі, Перуджино, Мікеланджело. В Григоріанському Єгипетському музеї можна оглянути культові єгипетські предмети, датовані III століттям до н.е., безголову статуя жерця Уджагорресента, статуї фараонів, саркофаги, древні мумії, канопи. Також є окремі зали, присвячені культурам Месопотамії і Сирії. Пінакотека Музеїв Ватикану налічується близько 460 робіт, які присвячені історії розвитку живопису від примітивного стилю Середньовіччя до XIX ст. Станці Рафаеля, або кімнати, розписані Рафаелем Санті, включають в себе Кімнату суду, Станцу д'Еліодоро і Кімнату Полум'я. У 22 залах Григоріанського Етрусського музею виставлені статуї, вироби з бронзи, обробленого каменю, кераміки. Ватиканська бібліотека містить

близько 1,6 млн. друкованих книг, понад 150 тис. манускриптів, стільки ж гравюр, велику колекцію географічних карт, нагородних медалей і монет, гобеленів і свічників. Музей Кьярамонті присвячений скульптурі. Тут можна побачити барельєф «Три грації» і стародавні кам'яні голови небожителів Посейдона і Афіни. В його залах зібрані предмети мистецтва часів Стародавньої Греції і Римської імперії.

Велика Британія. У Великій Британії нараховується близько 2,8 тис. музеїв, галерей та об'єктів історико-культурної спадщини. Майже 80% цих об'єктів акредитовані Радою музеїв, бібліотек та архівів (MLA), тобто відповідають затвердженим національним стандартам в галузі менеджменту, догляду за колекціями, надання інформації та обслуговування відвідувачів.

Асоціацією провідних туристичних атракцій (Association of Leading Visitor Attractions - ALVA) щорічно складається рейтинг найбільш відвідуваних місць Великої Британії (Табл. 1). І хоча з року в рік у топ-списку відмічаються певні зміни, традиційно лідируючі позиції за кількістю відвідувань посідають саме національні музеї та картинні галереї, музеєфіковані історико-архітектурні пам'ятки і сакральні споруди - Британський музей, Національна галерея, Галерея Тейт Модерн, Музей науки, Музей Вікторії та Альберта, Національний історичний музей, Тауер. Три британські музеї – Британський, Національна галерея, галерея Тейт Модерн - входять до п'ятірки найбільш відвідуваних музеїв світу. За даними ALVA, 42 визначні пам'ятки Великої Британії щорічно оглядають понад 100 млн. внутрішніх та іноземних туристів.

У Великій Британії представлені музеї усіх типів і профілів, багато з яких мають світове визнання. Найбільшим центром музейного туризму країни, що приваблює значну кількість туристів є столиця Об'єднаного Королівства м. Лондон, в якому знаходяться провідні музеї. Це, насамперед, провідний історико-археологічний музей країни - Британський музей (відкритий у 1759 р.), що є одним із найстаріших і найбільших музеїв світу. У ньому зібрані пам'ятки Давньої Греції і Риму, Давнього Єгипту, Африки, Америки, Азії, тихоокеанських островів, а також європейське прикладне мистецтво Середньовіччя і Нового часу. Нумізматична збірка включає понад 750 тис. монет і медалей. Англійська колекція містить археологічні матеріали, починаючи з доримських часів. Музей має велике зібрання малюнків і гравюр великих художників: Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Мікеланджело, Альбрехта Дюрера та ін. Перлинами фондів Британського музею є Розеттський камінь з декретом царя Птолемея (196 р. до н.е.), фриз з Парфенона на Акрополі роботи Фідія (бл. 440 р. до н.е.).

Найбільшим художнім музеєм Великої Британії є Національна галерея, що також знаходиться у Лондоні (заснована у 1824 р.), і вважається однією з найбільших у світі. Тут зберігаються чудові зразки європейського живопису – картини Рафаеля, Тіціана, Рубенса, Ель-Греко, а також великих британців –

Рейнолдса, Констебля, Гейнсборо. До видатних творів належать автопортрет Рубенса у віці 34 років та «Соняшники» Ван Гога.

Найповніша колекція англійського образотворчого мистецтва XVIII-XIX ст. до початку модерну представлена у лондонській Тейт-галереї (відкрита у 1897 р.). У ній зібрані видатні твори представників пейзажного живопису (Гейнсборо, Констебля, Тернера, Хогарта, Блейка) та прерафаелітів (Данте (сина відомого поета), Міллеса, Ханта, Берн-Джонса). Шедеврами галереї вважаються полотна «Повернення з балу» (1845 р.) Тернера, «Чистилище» (1824 р.) Блейка, «Смерть Офелії» (1851-1852 рр.) Міллеса. Тейт-галереї засновані також у Ліверпулі і містечку Сент-Ів у Корнуолі.

Зібрання творів модерну міститься в іншому приміщенні – галереї «Тейт-модерн» (відкрита у 2000 р.), що має найбільшу колекцію цього напрямку образотворчого мистецтва. Експозиція галереї побудована за тематичним принципом, який не застосовується в жодному з великих художніх музеїв світу. Тут можна оглянути твори Матісса, Пікассо, Джакометті, Далі, Райнера, Фрейда (онука відомого психоаналітика), Дюшам та ін. Класичними творами сучасного мистецтва вважаються диптих Уорхола «Мерилін» (1962 р.), шовкографія Гамільтона «Лондон, що гойдається» (1970 р.), картина Мура «Труба» (1941 р.).

Одним із найстаріших природничо-наукових музеїв світу є Музей природничої історії у Лондоні (відкритий у 1881 р.). Його фонди складаються з понад 70 млн. ботанічних, зоологічних, мінералогічних, палеонтологічних зразків з різних куточків Земної кулі, що розповідають про еволюцію та різноманіття форм існування на планеті. Музей відомий колекцією скелетів динозаврів, у т.ч. знаменитим скелетом диплодока довжиною 26 м.

Гордість британців Національна портретна галерея (заснована у 1856 р.), що також міститься у Лондоні, - увіковічнеобрази видатних людей країни, починаючи з пізнього Середньовіччя до наших днів. Це перший художній музей у світі такого напрямку. У комплектуванні музейної збірки перевага надається не художній цінності твору, а історичній та культурній значимості зображеної особистості. В експозиції представлені картини, малюнки, бюсти, фотографії, карикатури, виконані в основному британськими художниками, але є також роботи знаменитих європейців – Рубенса, Ван Дейка, Гольбейна. Найбільш відомим полотном вважається прижиттєвий портрет В.Шекспіра, авторство якого приписують Дж. Тейлору.

Серед великої кількості ансамблевих музеїв столиці найбільш визначним є Тауер (XI-XIV ст.), що належить до головних символів країни. Збудований як фортеця, протягом тривалого часу свого існування він виконував функції королівської резиденції, скарбниці, арсеналу, монетного двору, державного архіву, обсерваторії, в'язниці (переважно для високопоставлених осіб) і місця публічних страт. Зовнішній вигляд Тауера мало змінився впродовж віків і зараз він являє собою архітектурний комплекс різночасових споруд, обнесених двома рядами потужних стін із зубчатими баштами (найвідоміша Біла) та масивними воротами. Офіційно

вважається Палацом Її Величності і Фортецею, але функціонує як музей, в експозиції якого представлені зброя середньовічних тортур, зброя, королівські регалії, зокрема, скіпетри та корони з найбільшими у світі діамантами.

Популярними музейними destинаціями у Лондоні є: Імперський воєнний музей, Музей Вікторії і Альберта, Музей воскових фігур мадам Тюссо, Музей Шерлока Холмса. Одним із найбільш відвідуваних та визначних пам'яток країни є Вестмінстерське абатство, в якому щорічно буває понад 3,5 млн. чоловік. Вестмінстерське абатство включає коронаційну церкву, усипальниці королів і видатних представників нації. При абатстві діє музей, що зберігає скарбницю Вестмінстера.

До широко відомих за межами країни музейних destинацій належать: Національний музей Шотландії, Національна і Портретна галереї Шотландії, Шотландський центр спадщини віскі в Единбурзі, художня галерея і музей Келвінгрів у Глазго, Музей мистецтва і археології Ашмола в Оксфорді, що визнаний найстарішим у світі (побудований у 1679-1683 рр.), Музей класичної археології в Кембріджі, Королівська збройна палата в Лідсі, будинок-музей В.Шекспіра у Стратфорді-апон-Евон, будинок-музей Р. Бернса у містечку Аллоуей (Шотландія), музей групи «Beatles» у Ліверпулі та багато інших. До унікальних пам'яток древньої історії відносяться мегаліти Стоунхенджу. Музей Бімш поблизу містечка Стейвлі - північно-англійський музей під відкритим небом, в якому успішно реконструйована справжня історія соціального та індустріального життя північного сходу країни.

Греція. В країні нараховується понад 260 об'єктів музейного туризму, значна частина яких розташована під відкритим небом - на руїнах храмів, театрів, громадських чи виробничих споруд і має переважно історико-археологічний профіль. До Греції, яку образно називають колискою європейської цивілізації, помилуватись пам'ятками античної доби щороку прибуває близько 15 млн. туристів. Головною destинацією музейного туризму є місто Афіни, в якому знаходиться понад 30 музеїв та археологічних об'єктів світового рівня. Головною візитівкою Афін є величний Акрополь, котрий уособлює гармонію природи та архітектури і складається із серії шедеврів V ст. до н.е., серед яких Парфенон, роботи Фідія, Іктіноса, Каллікрата, Пропілеї, храм Ніки Аптерос та багатьох інших. Найбільш відвідуваними музеями столиці є Національний археологічний музей, Новий музей Акрополя (відкритий у 2009 році), Музей візантійського і християнського мистецтва, в якому зібрана одна із найбільших колекцій ікон і мозаїки в Європі, Афінський історичний музей, Національна картинна галерея, Музей Бенаки, Музей природничої історії Гуландріса, Музей грецького народного мистецтва, Музей грецьких народних інструментів, Музей кікладського мистецтва, Театральний музей та ін.

Знамениті своїми колекціями археологічні музеї міст Криту: Хан'я, Ретімно, Іракліо, Арханес, Сітія, Іерапетра, Агіос Ніколаос. Попитом у туристів користуються пам'ятки острова Делос. У даний час на ньому ніхто постійно не проживає, але ведуться інтенсивні розкопки. Археологам вдалося знайти залишки чотирьох храмів, присвячених Аполлону. У східній частині комплексу знаходиться «святилище Биків», а за ним портик Антігони. На північному заході острова у стародавні часи височів іонічний храм Артеміди з гробницями двох «гіперборейських дів». Не менший інтерес для відвідувачів складають зразки античного мистецтва на островах Самос і Родос. Винятковою унікальною пам'яткою є Чернеча республіка на горі Афон (Атон). За декілька століть в сорока монастирях Афону збиралися візантійські ікони, македонські і критські мозаїки, середньовічні рукописи, а також скарбниця Лаври. Найбільший монастир - Ватопедіу має найбагатшу бібліотеку.

Іспанія. На ринку музейного туризму Європи та світу країна посідає чільне місце, поступаючись лише Франції. Головною туристичною дестинацією Іспанії є її столиця. В історичному центрі Мадрида зосереджені основні палаци королів і іспанської знаті, що нині є скарбницями шедеврів мистецтва. Представники іспанської корони протягом сторіч збирали шедеври, що склали основу більшості музейних колекцій. Одна з кращих галерей живопису в Європі - музей Прадо (заснований у 1819 р), який відвідують понад 3,5 млн. осіб за рік. Початок королівського і національного музею Прадо було покладено Карлом V, наступні імператори також усіляко сприяли поповненню його колекцій. Музейна експозиція Прадо включає роботи Ель Греко, Ф. Гойї, Д. Веласкеса, Ф. Сурбарана, Х. Рібери, Б. Е. Мурільо, Рафаеля, П. П. Рубенса, Тиціана, П. Веронезе, Тінторетто. Музей володіє найповнішою у світі колекцією картин Й. Босха. З 1981 р. у музеї експонується картина П. Пікассо «Герніка». У мадридському Центрі латиноамериканської культури представлені унікальні предмети культу і побуту країн Латиноамериканського континенту. Національний палац у Мадриді включає колекцію зброї і мечів. У будинку мадридської бібліотеки розташований Національний археологічний музей. Барселона по праву пишається своїм Центром мистецтва королеви Софії, палацом Вальєрмос, морським музеєм, палацом Ла Палома із залом, що копіює версальський Дзеркальний зал.

У містечку Більбао розміщений один з найвидовищніших за архітектурним вирішенням музей, що користується високою популярністю у туристів (щорічне відвідування 1,3 млн. чол.), – музей Гуггенхейма. Збудоване в 1997 році у стилі деконструктивізму, облицьоване листами титану приміщення втілює абстрактну ідею футуристичного корабля. Постійні експозиції музею присвячені мистецтву ХХ ст. – інсталяції та електронні роботи перевищують за кількістю традиційні полотна і

скульптури. Більша частина колекції складається з авангардних робіт й абстракцій.

Популярною туристичною DESTИНАЦІЄЮ країни є невеликий населений пункт Аугуста-Емеріта, який зараз називають Меріда, на березі ріки Гвадіани. Він зберігає невичерпну скарбницю античних руїн, що містяться на окраїні селища. Поряд із цирком та амфітеатром до римської спадщини Меріди належать іподром і Каса Романа із залишками мозаїчної підлоги. З археологічного музею шлях туристів пролягає до храму Діани і тріумфальної арки Траяна. Римський акведук, який тут знаходиться, був діючим до недавнього часу.

Не менш значимими культурними цінностями Іспанії є монастир-пам'ятка національного значення Санто-Домінго де Силос, музей єпископства в готичному соборі міста Бургос, музей сюрреалізму в місті Кадаквес, замок Алькасар у Толедо, музей сефардів у будинку церкви дель Трансіто також у Толедо, в якому можна скласти уявлення про багатство культури давньоєврейської громади. У монументальному соборі Сан-Хуан-делос-пейес у Толедо знаходиться галерея живопису, багата шедеврами Ель Греко, Ван Дейка, Гойї. Тут також розміщені надгробки іспанських королів. Архітектурні ансамблі міста Гранади - Альгамбра і палац Хенераліфе - вище досягнення мавританського декоративного мистецтва на Іберійському півострові. Також у Гранаді знаходяться будинок-музей Федеріко Гарсія Лорки і музей образотворчих мистецтв.

Італія. Завдяки багатій культурній спадщині, що добре береглася, Італія належить до країн-лідерів за розвитком музейного туризму. Так, за кількістю осіб, що прибувають з метою ознайомлення з культурними пам'ятками, вона входить до трійки провідних держав Європи. Головними атракціями, що приваблюють великі потоки поціновувачів мистецтва, безперечно є музеї. В Італії знаходиться понад 4,7 тис. музеїв, серед яких – майже 600 державних. Переважна більшість з них присвячена багатій художній спадщині, тобто є музеями мистецтва. Як правило, вони знаходяться у великих містах країни – Римі, Мілані, Неаполі, Турині, Венеції, Флоренції.

Головним центром музейного туризму Італії є Рим. Окрім уже описаних вище музеїв Ватикану, його окрасою є Капітолійські музеї, розміщені на тому самому пагорбі, де історично була заснована столиця. Комплекс Капітолійських музеїв є одним із найстаріших у світі. Його історія бере початок з ХУ ст. , коли римським папою Сикстом ІV в дар жителям Риму була принесена багата колекція бронзових статуй з Латерна. Нині до складу комплексу входять Палаццо Нуово, збірку якого складає зазначена колекція, а також інші перлини античної скульптури, Палаццо-деї-Консерваторі, що включає зібрання давньогрецької і давньоримської скульптури, колекцію грецьких ваз та пінакотеку з полотнами художників епохи Відродження й стилю бароко, Музей Центральний Монтемартіні ще з 400 скульптурами класичного мистецтва. Багате зібрання античної

скульптури представлене також в Національному римському музеї, колекції якого експонуються в чотирьох приміщеннях - залах терм Діоклециана, палаццо Массімо, палаццо Альтемпс і крипті Бальбі. Серед музеїв Риму також варто зазначити Віллу Джулія, Віллу Боргезе, Міську галерею сучасного мистецтва, хронологія колекцій яких охоплює 2,5 тис. років.

На ринку музейного туризму Італії вагоме місце посідає Флоренція. В епоху Відродження місто отримувало значні фінансові надходження, що дозволило йому нагромадити значний культурний потенціал. Найбільш відомою картинною галереєю Флоренції є Уффіці, що належить до найбільш відвідуваних музеїв Європи (1,9 млн. осіб на рік). Головне багатство картинної галереї складають полотна італійських майстрів Ранняго і Високого Відродження, а також унікальна колекція автопортретів Рафаеля, Тиціана, Рембрандта, Берніні, Кіпренського. Найбільший комплекс музеїв Флоренції розміщений у приміщення Палаццо Пітті. Комплекс включає Палатинську галерею, Галерею сучасного мистецтва, Музей срібла, Музей порцеляни, Музей карет и Галерею костюма. Найбільше значення має Галерея Палатина, основу якої складають колекції роду Медичі. У ній зібрана колекція з 500 шедеврів світового живопису, серед яких картини Рафаеля, Тиціана, Боттічеллі, Караваджо, Рубенса, Тинторетто, Бартоломео, Бронзіно, Понтормо. До інших чудових музеїв-палаців міста належать розписаний фресками Вазари и Бронзіно Палаццо-Веккьо, Палаццо Даванцаті з інтер'єрами XIV ст. та Палаццо Строцці, в якому міститься художня галерея. Національний музей Барджело ілюструє історію розвитку італійської скульптури. Тут представлені перші роботи Мікеланджело, Донателло, творіння Джамболон'ї, Верроккьо та Чилліні. Один із улюблених музеїв Флоренції – Галерея вишуканих мистецтв, у якій експонуються скульптури Мікеланджело, зокрема, виставлений в окремій залі «Давид».

Своєрідним музеєм під відкритим небом є Венеція, яка знаходиться як у материковій частині, так і на 118 островах Венеційської лагуни. Це великий туристичний центр Італії, що приймає щорічно понад 20 млн. туристів і понад 600 круїзних лайнерів. У місті функціонує понад два десятки державних і муніципальних музеїв, значна частина яких міститься в історичних будівлях. Найбільш відвідуваний музей Венеції – Галерея Академії – зберігає величезну колекцію середньовічного живопису. Однак серцем Венеції є Палац дожів, в якому для огляду відвідувачами. відкрито вісім залів з унікальними інтер'єрами. В Палаці експонується колекція робіт Тиціана, Веронезе, Тінторетто та інших відомих художників. Окрім музеїв мистецтва у Венеції є цікаві природничі та історичні музеї – Музей природничої історії, музей історії військово-морського флоту.

Значними музейними центрами Італії є також Неаполь, Генуя, Турин, в історичних палацах і галереях яких представлені унікальні шедеври античної архітектури та скульптури, а також шедеври живопису епохи Відродження всесвітньо відомих художників.

Нідерланди. Незважаючи на невелику площу, країна володіє значним музейним потенціалом і щорічно приваблює понад 9 млн. іноземних туристів, що прагнуть ознайомитися з її культурною спадщиною. За кількістю музеїв та кількістю туристів, які їх оглядають, лідирує Амстердам. У місті знаходиться один із найбільших художніх музеїв світу Державний музей Рейксмузеум, заснований у 1808 р. Велична будівля музею простяглась вздовж одного з каналів на увесь квартал. Зібрання музею нараховує 1,2 млн. музейних предметів, серед яких середньовічна скульптура та меблі, китайська, дельфтська та мейсенська порцеляна, твори мистецтва Китаю, Японії, Індії та нідерландських колоній, різьблені вироби зі слонової кістки, французькі табакерки. Заслужену славу Державному музею принесла колекція європейського живопису, яка включає твори знаменитих італійських, іспанських, фламандських майстрів. Але найбільший інтерес у відвідувачів викликає зібрання голландського живопису, яке вважають кращим у світі. Колекція голландського живопису поділена на дві частини: роботи майстрів кінця XV – кінця XVII ст. і полотна XVIII–XIX століть. Тут є твори Рембрандта Харменса Ван Рейна, Гертгена тот Сінт Янса, Яна Мостарта, Луки Лейденського, Хендріка Аверкампа, Говерта Флінка, Яна ван Гойена, Якоба ван Рейсдаля, Бартоломеуса ван дер Хелста, Адріана ван Остаде, Яна Вермера, Абрахама ван Беєрена, Георга ван дер Мейна, Хендріка Ян Вейссенбруха, Георга Хендріка Брейтнера, Вінсента Ван Гога. Шедеври сучасного мистецтва експонуються у Міському музеї Амстердаму. Експозиції історичного музею Амстердама розмістилися у 24-х залах будівлі, закладеної ще у 1414 р. В музеї зібрана колекція музейних предметів від перших археологічних знахідок до сучасності, історичні експонати поєднуються із інтерактивними атракціонами. Серед популярних музеїв Амстердаму варто зазначити Музей Немо, що є найбільшим музеєм науки і техніки країни, і в доступній ігровій формі знайомить відвідувачів із досягненнями в галузі математики, фізики, біохімії, генетики, медицини, сучасними інформаційними технологіями. Великою популярністю користуються меморіальні будинки-музеї великих художників Рембранта і Ван Гога, в яких відтворено обстановку того часу, містяться колекції їх полотен, оригінальні документи і листи.

До центрів музейного туризму Нідерландів належить Гаага, в якій заслуговує на увагу Королівська художня галерея Мауріцхейс з багатою збіркою зразків голандського живопису, міський музей Гааги, автомобільний музей Лоувманна з колекцією ретроавтомобілів, присвячений науці і культурі Музеон, музей Ешера з колекцією його літографій та різьблень по дереву. Багатством і різнопрофільністю музеїв вражає Роттердам. У ньому варто відвідати музей Бойманса — ван Бьонінгена з багатою збіркою творів живопису Пітера Брейгеля Старшого, Рембрандта, Яна ван Ейка, Ієроніма Босха, Альбрехта Дюрера, музей природничої історії, музей Шабо з колекцією творів мистецтва міжвоєнного періоду, Всесвітній музей з

колекцією предметів мистецтва, створених людиною впродовж 2 тис. років, Морський музей та ін.

Німеччина. Завдяки багатому музейному потенціалу, а тутнараховується понад 4,8 тис. музеїв, країна посідає помітне місце на європейському ринку музейного туризму. За кількістю людей, які щорічно приїждять сюди з культурно-пізнавальною, рекреаційною дозвіллевою ціллю Німеччина входить до п'ятірки європейських держав.

Провідним центром музейного туризму Німеччини є місто Берлін, у якому функціонує понад 170 музеїв. Культурною окрасою столиці є так званий Музейний острів, на побудову архітектурного ансамблю якого було витрачено сто років. З 1999 р. Острів знаходиться під захистом ЮНЕСКО як всесвітня культурна спадщина. Цей унікальний музейний комплекс об'єднує п'ять відомих музеїв: музей Боде, Пергамський музей, Стару національну галерею, Старий і Новий музеї, фонди яких висвітлюють розвиток людства впродовж 6 тис. років. Старий музей містить колекції античних предметів, Новий – зібрання предметів первісної епохи розвитку людства, артефактів древнього Єгипту. У Старій Національній галереї виставлені живопису і скульптури XIX ст. Музей Боде експонує реліквії візантійського мистецтва, німецькі та італійські скульптури раннього Середньовіччя. В Пергамському музеї представлені антична збірка, ісламське мистецтво, вироби із Передньої Азії. Роботи по створенню музейного комплексу тривають і нині, їх завершення планується на 2028 р. Тут буде споруджено Галерею Джеймс-Сімон, яка стане центральним входом до комплексу, добудовано ще одне крило Пергамського музею й Археологічний променад, який пов'яже в єдине ціле Старий та Новий музеї, Пергамський музей та музей Боде. Таким чином буде реалізовано основну ідею створення Музейного острова – показати за допомогою фондів музеїв історію розвитку людської цивілізації. Відомими у столиці є Берлінська картинна галерея, у якій представлена колекція європейського живопису XIII-XVIII ст., Музейний центр Берлін-Далем, до складу якого входять Музей азійського мистецтва, Етнологічний музей, Музей європейських культур, Музей Берггрюна з колекцією творів мистецтвау стилі класичного модернізму (полотна Пікассо, Пауля Клеє, Анрі Матісса, скульптури Альберто Джакометті), Німецький технічний музей, Музей НДР та ін.

Перлиною музейного туризму Німеччини можна вважати Дрезден, котрий як цінний культурний та історичний об'єкт знаходиться під опікою ЮНЕСКО. Культурною візитівкою міста є Дрезденська картинна галерея, заснована ще 1560 року. У ній знаходяться унікальні живописні твори італійських, голландських, німецьких майстрів, починаючи від епохи Відродження - Рубенса, Ван Дейка, Тиціана, Рафаеля, Джорджоне, Ель Греко, А. Дюрера, Ганса Гольбейна старшого, Лукаса Кранаха, Рембрандта, Франса Галса, Терборха, Метсю, Доу та ін. Художній музей Альбертінум представлений залами монет, скульптури і різьблення, художньої

промисловості, друкування, галереєю старих майстрів різних періодів і молодих художників. Дрезденський військово-історичний музей є найбільшим у Німеччині музеєм відповідного профілю. Окрім зазначених, у місті велика кількість інших музеїв – геології та мінералогії, транспорту, етнології, етнографії, гігієни, саксонського мистецтва, порцеляни тощо.

Значним центром музейного туризму країни є Мюнхен, котрий володіє великою кількістю музеїв світового значення. Причина в тому, що місто довгий час було столицею незалежної Баварії і резиденцією королівської династії Вітельсбахів, які були палкими колекціонерами. Правителі Баварії передали місту свої колекції і заснували ряд музеїв, котрі продовжують існувати і нині. Це Стара пінакотека, що містить полотна старих майстрів включно до XVIII ст. (Леонардо да Вінчі, Рубенса, Рембрандта), Нова пінакотека з картинами XIX-XX ст. (роботи Клода Моне, Ренуара, Сезанна, Тулуз-Лотрека, Ван Гога, Дега, Гогена), Гліптотека, що є однією з найкращих колекцій античної скульптури в Європі, Музей давньоєгипетського мистецтва, Античне зібрання, в якому представлені предмети датовані VI-I ст. до н.е. (посуд, прикраси, предмети культу тощо), Графічне зібрання з рисунками, гравюрами, принтами, починаючи з XII ст., Баварський національний музей, Музей п'яти континентів, в якому експонуються азіатські скульптури, африканська зброя, золоті вироби інків і майя. Пінакотека модерну, у якій зібрані твори художників другої половини XX ст., була створена пізніше. На базі приватної колекції творів сучасного мистецтва організовано музей Брандхерста, приватної колекції живопису епохи романтизму - Галерею Шака. Також у Мюнхені функціонує Німецький музей - один аз найбільших у світі музеїв науки і технологій. У 1972 р. при Баварському моторному заводі створено музей BMW.

У численних музеях Гамбурга відображена тисячолітня історія вільного ганзейського міста, пов'язаного з мореплаванням і торгівлею. Усього в місті нараховується понад 50 музеїв різного профілю і рангу. Найбільш відвідуваним музеєм у Гамбурзі є Кунстхалле, в колекції якого представлений живопис, починаючи з готичного стилю до сучасного, скульптура XIX-XX ст., графіка. Великий інтерес у туристів викликає відвідування Музею історії Гамбурга, експонати якого дозволяють прослідкувати еволюцію другого за величиною міста Німеччини. Роботи сучасних художників, починаючи з 60-х рр. і по наші дні можна оглянути у Галереї сучасного мистецтва. Зібрання галереї складають понад 400 полотен і скульптур, виконаних у різних стилях – сюрреалізму, кубізму, фовізму та ін. Колекція Галереї входить до десятки найбільших у світі. Багатою колекцією предметів давньої матеріальної культури володіє Музей мистецтв і ремесел. У його фондах понад 500 тис. предметів, що характеризують людську творчість та винахідливість. Особливою увагою користується колекція моди і текстилю, в якій представлені зразки, починаючи від давньоєгипетських гробниць і закінчуючи костюмами і аксесуарами сучасних дизайнерів.

У Потсдамі туристів приваблюють величний палацово-парковий ансамбль Сансусі, картинна галерея, оранжерея, китайський чайний будиночок із колекцією китайської порцеляни, Новий палац з Черепашковим залом. Іншими цікавими центрами музейного туризму Німеччини є Бонн, Дюссельдорф, Бремен, Франкфурт, Кельн.

Португалія. Країна посідає помітне місце в Європі за розвитком музейного туризму. Щороку сюди прибуває з метою відпочинку і ознайомлення з культурним надбанням 8 млн. туристів при загальній кількості населення 10 млн. чол. Головні музейні перлини Португалії зосереджені переважно в її столиці м. Лісабоні. Зокрема, тут міститься Національний музей стародавнього мистецтва, що є одним з найбільш монументальних художніх зібрань не лише Португалії, а й Європи загалом. Музей розташовується в старовинному замку, побудованому ще вXVII ст. Його колекції відображають процес розвитку мистецтва Португалії, починаючи з епохи Середньовіччя до початку XIX ст. У зібраннях музею представлено полотна видатних португальських художників- Нуну Гонсалвиша (XV ст.), Фрея Карлуша, Вашку Фернандиша, Криштована Фигейреду, Грегоріу Лопиша (XVI ст.), Віейри Портуенси, Домінгуша Секейри (XVII–XIX ст.). Мають місце великі колекції скульптур, порцеляни, текстилю, старовинні ювелірні прикраси з золота і срібла, зразки прикладного мистецтва. Також музей володіє багатою збіркою предметів африканського і східного мистецтва. Морський музей в Лісабоні також є одним з найбільших в Європі серед подібних музеїв. Він наочно демонструє першість португальців у всьому, що пов'язано із морем. Тут зібрані предмети, що характеризують історію мореплавання, предмети епохи Великих географічних відкриттів, моделі історичних кораблів. Зібрання нараховує близько 17 тис. експонатів. В експозиції виставлені навігаційні прилади, гармати, морські карти XVI століття, глобус 1645 року, реконструйовані інтер'єри кают, в яких здійснювали подорожі королівські особи. Національний етнологічний музей, розташований в Лісабоні, був відкритий в 1947 році. Експозиції музею знайомлять відвідувачів з культурами світу і історією португальських колоній в Південній Америці, Африці, Південно-Східної Азії, Індії. Колекція тематичних виставок налічує понад 30 тисяч експонатів, серед яких національні костюми, знаряддя праці, предмети побуту, документи і фотографії. Національний музей природної історії і науки був заснований в 2011 році на базі раніше існуючих музеїв. До його складу увійшли Національний музей природної історії, Музей науки Лісабонського університету, Ботанічний сад і Лісабонська астрономічна обсерваторія. Його колекції знайомлять відвідувачів з історією розвитку зоології, антропології та ботаніки. Серед експонатів музею можна побачити рослини зі всього світу, колекцію з 1700 людських скелетів. До кращих музеїв Лісабона належать також Національний музей азулежу (традиційного ремесла розпису глиняних плиток), Національний музей карет, Музей

сучасного мистецтва, Музей Галуста Гюльбенкена (приватна колекція творів мистецтва і артефактів).

Відомим у Португалії є Музей портвейну торгової марки «PortoCalem», щоведе свій початок з 1859 року. Він розташований на території одного з найстаріших в країні винних виробництв Віла Нова де Гайя. Музей знайомить туристів з історією цього знаменитого виробництва, географічними особливостями області Дору, де споконвіку вирощується виноград для справжнього портвейну.

Фінляндія. У країні нараховується біля 300 музеїв, серед яких національний музей Фінляндії, муніципальний музей, музей Маннергейма, музей спорту, художній музей Атенеум у Хельсінкі. Цікавими для відвідувачів є музеї сучасного мистецтва в Тампере, археологічний Сатанкунна в Порі, фольклору в Лахті. Проте, основні музейні цінності заходяться саме у національному музеї. Його колекції представляють історію Фінляндії ще з давніх часів до наших днів. Початок Національному музею, заснованому в 1893 році, поклали зібрання приватних колекцій, відданих під опіку держави. Національний музей вперше відкрився для відвідувачів у 1916 році. Сьогодні у ньому працює постійна експозиція, котра розділена на п'ять частин. В «Скарбниці» представлені колекції монет, орденів, медалей, виробів зі срібла і зброї. «Доісторична Фінляндія» - це найбільша виставка в країні, що демонструє цікаві археологічні знахідки. «Царство» показує історію фінської культури і суспільства від середніх віків до середини 20 століття. «Земля и народ» розповідає про патріархальну сільську Фінляндію минулого. «Минуле століття» розповідає про Фінляндію в епоху незалежності. В Національному музеї часто проводяться тимчасові виставки, основною тематикою яких є - краєзнавство, етнографія і культурні надбання Фінляндії.

Франція. У країні нараховується 12 тисяч пам'яток, що охороняються державою і більш ніж 1200 музеїв. Паризькі музеї - Лувр, Будинок інвалідів, Великий і Малий палаци, д'Орсе, музей романтизму, національний центр індустрії і технологій (СНІТ), національний музей природничої історії з великою галереєю еволюції тваринного світу, музей Мармоттан-Моне, де виставлені роботи К. Моне, Е. Дега, О. Ренуара, А. Сислея. У будинку-палаці Шайо розташований морський музей, музей людини і музей французьких пам'ятників. У музеї сучасного мистецтва в Парижі, що розміщується у Центрі сучасного мистецтва ім. Ж. Помпіду, виставлені картини художників кубістського періоду. По закінченні дворічної реконструкції виставкова площа цього Центру склала понад 200 тис. м², експозиція розташувалася на сімох поверхах будинку, поповнилися фонди як бібліотеки, так і власне музею. Інші паризькі музеї - музей П. Пікассо, музей імпресіоністів, музей декоративного мистецтва, музей О. Родена. Величні палацово-паркові ансамблі знаходяться у Версалі, Фонтенбло, Нансі, абатстві Фонтене. Одним

з численних замків у долині ріки Луари є Шамбор - найвідоміший і найбільший замок, збудований при Франциску I. До замка спеціально був підведений рукав Луари. Замок має 440 залів, 365 камінів, 65 сходів. В одному з залів Мольєр ставив свою п'єсу «Міщанин у дворянстві», і король Людовик XIV захоплювався його талантом. У 1930 р. замок перейшов у володіння держави. Шамбор знаходиться в центрі парку площею 5500 гектарів, що обнесений 32-кілометровою стіною. Пам'ятками історії і культури є фортеці Рокомадура і Каркассона. Колишній єпископський палац у Шартрі зараз є музеєм. У музеї американського мистецтва в Живерні експонуються роботи американських художників періоду творчості К. Моне. У 2000 р. в музеї Тулузи засноване Космічне місто. Воно містить багату експозицію: тренажери «стрибки на Місяці»; авіакосмічний салон; атракціон «зустріч з інопланетянами» та ін.

Швейцарія. Хоча країна має порівняно невелику площу, завдяки потужному музейному потенціалові вона приваблює значну кількість туристів і належить до найбільш відвідуваних з культурно-пізнавальною метою країн Європи. Щорічно до неї приїздять 30 млн. осіб, при тому, що постійне населення складає 8,7 млн. осіб. Особливості розвитку музейного туризму Швейцарії полягають у відсутності домінуючого центру, а також у тому, що її столиця м. Берн поступається за кількістю музеїв іншим містам країни. Музеї, що складають інтерес для іноземних туристів, знаходяться в Цюріху, Женеві, Базелі, Лозанні, Люцерні, Берні та ряді менших поселень.

У Цюріху розміщено 30 музеїв, серед яких один із провідних музеїв образотворчих мистецтв - Кунстхаус. У його фондах містяться твори живопису, починаючи з XV ст. до сучасності. Це творіння Пікассо, Клода Моне, Пітера Рубенса, Ван Гога, Сальвадора Далі та інших всесвітньо відомих художників. Важливою музейною дестинацією Цюріха є Швейцарський національний музей, що знайомить з історією країни. В його експозиції можна оглянути артефакти кам'яного віку, унікальні предмети побуту, одяг епохи середньовіччя і лицарства, скляні вироби XVI ст., колекції порцеляни XVI ст., виставку, присвячену історії і традиціям швейцарських годинників та ін. У місті діє один з найбільших природничих музеїв Швейцарії – Музей динозаврів, в якому представлені скелети давніх плазунів, їх реалістичні моделі, скам'янілі відбитки слідів цих древніх тварин. Оскільки в Цюріху базується штаб-квартира Міжнародної федерації футболу (FIFA), при ній засновано музей історії цієї гри, в експозиції якого поєднуються явентичні футбольні атрибути, так і мультимедійні засоби, що дозволяють відчувати атмосферу футбольного поєдинку.

Різноманіттям музеїв славиться Женева, з яких 16 перебуває у муніципальній власності. Серед них Музей мистецтва та історії, що вважається найбільшим музеєм такого профілю в країні. В його колекції понад 650 тис. музейних предметів – полотна знаменитих художників (Рембрандта, Дієго Веласкеса, Рубенса, Клода Лоррена, Пуссена, Ренуара,

Пісарро, Моне та ін.), скульптура, музичні інструменти, артефакти Стародавніх Єгипту, Греції, Риму, Візантії. Музей природничої історії є найбільшим природничо-науковим музеєм країни. Музей історії науки інформує відвідувачів про відкриття у різних галузях знань через демонстрацію найрізноманітніших приладів. Цікавими для відвідування є Музей Реформації, Музей годинників, Музей етнографії Женеви, Музей Бауру, присвячений азійському мистецтву, Музей Червоного Хреста та ряд інших музеїв міста.

У столиці знаходиться один із найбільших історичних музеїв країни – Бернський історичний музей, Музей образотворчих мистецтв, колекція якого включає понад 3 тис. картин і скульптур, близько 48 тис. малюнків і гравюр, Музей комунікацій, що містить експонати від найдавнішого поштового зв'язку до сучасних цифрових систем, Швейцарський альпійський музей, який документує історію вивчення Альп, Швейцарський стрілецький музей та інші цікаві музеї.

Популярним напрямком музейного туризму Швейцарії є Базель, в якому працюють Історичний музей Базеля, щовходить до списку об'єктів культурної спадщини національного значення, Художній музей Базеля, музей відомого швейцарського скульптора-новатора Жана Тенглі, Музей карикатури і мультиплікації, Музей музики, музей етнології та багато інших.

Популярними музеями країни є музей сироваріння в селі Штайн, етнографічний музей в Аппенцеллі, музей Каса Йаура у Валь-Кава з предметами давнього побуту, музей монастирського комплексу Санкт-Йоганн у Мюстаїрі, в якому представлені фрагменти робіт з мармуру каролінгської епохи тощо.

Швеція. Серед країн Скандинавії саме Швеція посідає провідне місце за розвитком музейного туризму. З культурно-пізнавальною, рекреаційною та дозвіллевою метою сюди щороку прибуває понад 15 млн. туристів. Це навіть перевищує потік до такої званої країни музейного туризму як Греція. Силами урядових, підприємницьких структур, громадськості багато робиться для підвищення атрактивності і просування музейних дестинацій. Нині музеї виступають найбільш цікавими об'єктами культурно-пізнавального туризму країни. Впродовж останнього десятиліття їх відвідуваність зросла більш, ніж удвічі. Провідні музеї Швеції зосереджені переважно у її столиці м. Стокгольм, однак навіть у провінційних містечках є музейні заклади, що завдяки своїм колекціям приваблюють значні потоки туристів.

У Стокгольмі нараховується понад 75 музеїв, серед яких чільне місце належить Шведському національному музею. Заснований у 1792 р. музей являє собою найбільше в країні зібрання творів європейського живопису, ут. ч. шведського XVI-XIX ст., графіки, скульптури, порцеляни. У його колекції є полотна Гойї, Ренуара, Дега, Гогена, Рубенса, Рембрандта інших славетних живописців. Однією з найповніших колекцій живопису XX ст. володіє Музей сучасного мистецтва, у збірці якого представлені роботи художників різних

мистецьких стилів (сюрреалізму, авангардизму, кубізму, експресіонізму, мінімалізму) - Анрі Матіса, Пабло Пікассо, Казимира Малевича, Джоржо де Кіріко, Альберто Джакометті, Олександра Колдера, Пера Кірбері, Ульріка Рюкріма та ін. Державний історичний музей один із найбільших музеїв відповідного профілю у Швеції з фондами понад 10 млн. одиниць. Його експозиція охоплює культурну історію країни, починаючи з кам'яного віку до ХУІ ст. Окрасою музею є так звана «Золота кімната», у якій виставлені ювелірні вироби із золота. Пізніший період історії представлений у Музеї Північних країн – музеї шведської культури й етнографії. Поблизу його будівлі знаходиться один із перших у світі музей під відкритим небом Скансен, який був заснований шведським філологом й етнографом Артуром Хазелиусом у 1891 році. Нині на території музею зібрано 150 будинків і садиб ХУІІІ-ХХ ст. з усієї Швеції, відтворюються традиційні обряди і ремесла, проводяться народні святкування. Значною популярністю користується музей Нобеля, присвячений Нобелівській премії її засновнику Альберту Нобелю, лауреатам премії і їх досягнення, відкритий в 2001 р. до 100-річчя запровадження премії. У Стокгольмі є ряд цікавих дитячих музеїв, серед яких особливо слід виділити Юнібакен - музей казок шведської письменниці Астрід Ліндгрєн, що був названий відповідно до однієї з казок авторки. Популярністю у столиці користуються також Музей АВВА, музей парусного корабля ХУІІ ст. – музей Васа, Музей природничої історії, Морський музей, Музей науки і техніки та багато інших.

Серед інших центрів музейного туризму варто виділити Гетеборг, в якому нараховується 16 музеїв. Найбільш цікавими з них є Музей Росс, що є єдиним у Швеції музеєм художній ремесел і дизайну, Музей мореплавання "Сйофартхисторіска музеум" з акваріумом, Музей історії медицини, Музей військової історії "Скансен кронан", Музей науки "Екскспериментум", Музей банківської справи. У Лунді заслуговують на увагу з Музей історії Лунда, що є другим за величиною історичним музеєм Швеції, Музей часу, Музей історії культури під відкритим небом (створений 1882 р.).

2.2.2. Музейний туризм у Східній Європі

Беларусь. Щорічно країну відвідує близько 5 млн. зарубіжних туристів, що приїждять для огляду її культурних пам'яток і відпочинку. Популярними DESTИНАЦІЯМИ для відвідування є Мінськ (музей Великої вітчизняної війни, художній музей, квартал Троїцьке передмістя), меморіальний архітектурно-скульптурний комплекс у Хатині, палацово-парковий ансамбль у Несвіжі, замок у місті Ліда, фортеця у м. Брест та ін.

Художній музей у Мінську був заснований 24 січня 1939 року. Експозиційно-виставкова площа музею складає 671 кв. м. Експозиція музею складається з відділу білоруського мистецтва (дерев'яна скульптура 16—18 ст., іконопису 16—18 ст., робіт живописців радянського періоду), відділу російського мистецтва ХУІІІ-ХХ ст. і відділу зарубіжного мистецтва (Західної

Європи, Східної Азії та Індії). Особливо цінними є колекція мистецтва Беларусі XII-XVIII століть, шедеври білоруського іконопису, скульптури і знаменитої «білоруської різі». Пізніше вони були доповнені дрібною пластикою, стародруками, вівтарною скульптурою, творами декоративно-прикладного мистецтва, сакрального і світського живопису.

Болгарія. З рекреаційною та дозвіллевою метою, метою огляду музеїв та інших культурних пам'яток країну щорічно відвідує понад 4 млн. осіб. В Болгарії нараховується понад 200 музеїв, найбільшими з яких є музей національного ботанічного саду, зоологічний музей у зоопарку Софії, національні музеї — археологічний, етнографічний, природної історії, художня галерея, музей історії міста Софії. Галерея іноземного мистецтва експонує художні твори європейських майстрів, колекцію робіт африканського, японського, індійського мистецтва. Чорноморське місто Несебір стало музеєм під відкритим небом завдяки численним незвичайним храмам. У 1972 р. вони були відреставровані і з того часу увійшли до числа найбільш визначних пам'яток європейської цивілізації. Природний заповідник біля міста Сілістри на озері Сребирна має власний музей, звідки орнітологи за допомогою біноклів спостерігають за життям озерних мешканців.

Естонія. Столиця Естонії Таллінн із його середньовічним Старим містом включене ЮНЕСКО до числа пам'яток світового значення. Талліннське старе місто з добре збереженою фортечною стіною, кам'яними бруківками, шпилями церков і безліччю музеїв являє собою єдиний цілісний та неповторний архітектурний ансамбль. Популярністю серед туристів користуються музей під відкритим небом у Рокка-аль-Маре, Кадріоргський палац. Другим за величиною і музейним потенціалом країни є місто Тарту.

Латвія. У Латвії нараховується понад 100 музеїв. Країна щороку приймає майже 3 млн. туристів, що прибувають з інших країн для огляду культурних пам'яток та рекреаційною метою, при кількості постійного населення – 1,9 млн. осіб. Найбільша їх концентрація склалась в столиці – м. Рига. Серед них виділяється будинок Райніса і Аспазії - меморіальний музей найбільших латвійських літераторів, Латвійський етнографічний музей, один з найдавніших, найбагатших та найбільших музеїв просто неба в Європі (з усіх країв Латвії сюди були перевезені і встановлені просто неба 118 справжніх житлових і господарських будівель селян, рибалок і ремісників), Латвійський музей природи - найбільшезібрання геологічних, палеонтологічних, зоологічних, ботанічних і антропологічних предметів, Латвійський Національний художній музей, де міститься більш ніж 52 тис. творів мистецтва, що відображають розвиток професійного мистецтва в країнах Балтії і в Латвії з середини XVIII ст. до теперішнього час, Порохова

вежа, єдина збережена вежа ризьких мурів (діаметр 14,3 м, висота - 25,5 м, товщина мурів близько 3 м).

Новим явищем музейного життя країни став музей окупації Латвії. Він розташований також у місті Ризі. Фонди музею налічують близько 30 тис. документів, що відображають історію країни від 1940 до 1991 року, а також пам'ятні речі з місць ув'язнення. Експозиція музею поділена на 3 частини: «перший рік радянської окупації (1940-41)»; «окупація нацистською Німеччиною (1941-44)» зі спеціальним відділом Голокосту; «повоєнна радянська окупація (1944-91)».

Поза межами столиці особливою популярністю користується Даугавпілський краєзнавчий і художній музей. Його фонди нараховують близько 90 тисяч музейних предметів. Експозиція «Історія та культура Даугавпілського краю» розповідає про історію краю від IX тисячоліття до н. е. до 1940 року. Експозиція «Природа нашого краю» представлена тваринами і рослинами, що населяють цю територію, у т.ч. занесеними до Червоної книги.

Польща. Щорічно до країни прибувають майже 8 млн. туристів з метою огляду музеїв, пам'яток культури та історії. Найбільшим центром музейного туризму Польщі є столиця країни Варшава. У місті знаходяться відновлений королівський замок на Замковій площі, у якому зберігаються шедеври мистецтва і національні пам'ятки минулого; національний музей; музей Королівські Лазеньки; колекція ім. Іоанна Павла II; історичний музей міста Варшави; музей війська Польського; археологічний музей; етнографічний музей; музей плакату. Великим музейним центром є також місто Краків. Тут міститься Галерея польського живопису XIX ст. (в критому пасажі - «Сукенниці»); Галерея європейського живопису - у Чарторийському палаці; замок, що частіше називають Сигизмундовою вежею, що зберігає найцінніші вироби із золота, одяг для коронацій, найбагатшу колекцію старовинних меблів, живопису, творів прикладного мистецтва і найбільшу у світі колекцію гобеленів; етнографічний музей, державні колекції творів мистецтва у Вавелі, музей Ягеллонського університету. У Познані знаходяться національний музей, музей історії міста, музей прикладного мистецтва, музей музичних інструментів. У Коло - музей техніки виробництва кераміки. Окружний музей розташований у найбільшому місті Центрального Помор'я Кошалині. В Слупську знаходиться музей центрального примор'я, розміщений у стінах ренесансного замку. Сважендз і Радом славляться етнографічними музеями-заповідниками бджільництва. У Гославиці поблизу міста Конін на березі мальовничого озера у відновленому готичному замку знаходиться музей з колекцією старовинних ламп. У Кутні в неоренесансному мавзолеї помістився музей битви на ріці Бзуре (вересень 1939 р.). У Неборуві недалеко від Ловича знаходиться барочний палац (музей інтер'єру), оточений ландшафтним парком. Особняк Ф. Шопена в селі Желязова-Воля служить біографічним музеєм видатного польського

композитора. У Тирнуві діє єпархіальний музей з колекцією релігійного мистецтва і живопису на склі. В Вроцлаві - національний музей, музей пошти і зв'язку, Рацлавицька панорама, історичний музей, музей архітектури, архієпископський музей. В Ополі - музей Опольської Сілезії, етнографічний музей-заповідник Опольського села Ополе-Берковіце. У Гнезно - музей джерел польської державності. У Шреняві - національний музей сільського господарства і сільськогосподарської промисловості. Шидловець славиться музеєм національних музичних інструментів, що володіє однією з найбагатших колекцій у світі. В Енджеюві - державний музей годинників. У Закопане - Татранський музей, музей Кароля Шимановського. Історія розвитку соляних копалень, що знаходяться поблизу м. Величка, представлена в місцевому музеї, де зібрані скульптури, виготовлені із соляних куполів, робочі інструменти шахтарів.

Російська Федерація. Держава володіє однією з найбільших музейних колекцій у світі. Велика їх кількість була вивезена із територій захоплених і поневолених держав. Всього в Росії налічується біля 1,5 тис. музеїв, з яких всесвітньо відомими є Ермітаж, Третьяковська галерея, Російський музей, музей імені О. Пушкіна та ін. З культурно-пізнавальною і рекреаційною метою країну відвідують майже 3 млн. осіб на рік при чисельності постійного населення 144, 5 осіб. Основними центрами музейного туризму Росії є Санкт-Петербург і Москва.

У Санкт-Петербурзі найбільший потік відвідувачів спрямовується до Державного Ермітажу, що є одним із найбільших художніх і культурно-історичних музеїв світу. В основі колекції Ермітажу - зібрання російського імператорського дому XVIII –поч. XX ст., що постійно поповнювалися. Після 1917 р. в Ермітаж надійшли націоналізовані приватні колекції, Нині в Ермітажі зберігаються найбагатші колекції пам'яток античної художньої культури, мистецтва сходу, європейського образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва (у т. ч. живопис Леонардо Да Вінчі, Рафаеля, Тиціана, Джорджоне, Д. Веласкеса, Б. Мурильо, Рембрандта, Ф. Халса, А. Ван Дейка, П.П. Рубенса, Н. Пуссена, Ж.О.Д. Енгра, Е. Делакруа, К. Моне, О. Ренуара, П. Сезанна, П. Гогена та ін., скульптура Мікеланджело, Ж.А. Гудона, О. Родена й ін.). Сьогодні, за допомогою сучасних технологій, музей створює свій цифровий автопортрет, який зможуть побачити в усьому світі.

Другим за популярністю у Санкт-Петербурзі є Державний Російський музей, відкритий 1898 р. На даний час Російський музей розміщується у чотирьох петербурзьких палацах, що мають виняткову історико-художню цінність. Загальна площа території музею складає майже 30 га. В даний час колекція Російського музею нараховує близько 400 тис. експонатів і охоплює всі історичні періоди і тенденції розвитку російського мистецтва, усі його основні види і жанри, напрямки і школи більш ніж за 1000 років - з X по XXI ст. Найбільш цінними експонатами музею є роботи таких художників, як М. В. Нестеров, А. А. Рілов, К. С. Петров-Водкін, а також праці А. А. Пластова,

своєрідного творчого колективу трьох художників, відомого під іменем Кукринікси, С. А. Чуйкова та інших живописців, творчість яких сформувалося вже після 1917 р.

У Москві найбільш багаті зібрання представлені в Державному музеї образотворчого мистецтва ім. О.С.Пушкіна та Державній Третяковській галереї. Державний музей образотворчого мистецтва ім. О.С.Пушкіна (заснований 1898 р.) був задуманий як університетський навчальний центр, його основу склали гіпсові відтворення скульптурних оригіналів. Музей володіє унікальною колекцією давньоєгипетських пам'яток (близько 6 тис. предметів). В 1948 р. фонди музею поповнилася 286 творами європейських художників. Найцінніші експонати: колекція мистецтва Давнього Єгипту, колекція творів художників – імпресіоністів, постімпресіоністів. Державна Третяковська галерея заснована у 1856 р. П. Третяковим як приватна колекція, у 1892 р. була передана Москві. Експозиція представлена у 62 залах. Чільне місце в ній посідають роботи Ф. Рокотова, Д. Левицького, О. Кіпренського, В. Тропініна, О. Венеціанова, П. Федотова, І. Шишкіна, В. Васнецова, В. Верещагіна, І. Рєпіна та ін. живописців.

Румунія. У Бухаресті знаходяться художній музей і національний історичний музей. Найстарший музей країни відкритий у 1794 р. у місті Алба-Юлія. До музеїв поза межами Бухареста відносяться етнографічний музей у місті Клуж-Напокая та історичний музей у Брашові. Останнім часом широкої популярності набув музей – замок славетного графа Дракули, відомого своїми вампірськими нахилами.

Словацчина. Головним музейним центром країни є столиця Братислава. У цьому стародавньому місті з безліччю історичних та архітектурних пам'яток знаходиться Словацька Національна Галерея, Муніципальний Музей у будинку Старої Ратуші, Фармацевтичний Музей, Музей Народної музики, музичний музей Гуммеля в будинку цього композитора, Музей вин, вежа Михайла з колекцією стародавньої зброї, Музей декоративного мистецтва, Археологічний музей, Історичний музей, Музей неєвропейських культур, Музей культури карпатських німців, Міський музей Братислави та багато інших.

Відомим музеєм під відкритим небом є селище Влколинець (від словацького vlk - вовк), вперше згаданий у документах 1376 р. Його дерев'яні блокувальні будинки у Високих Татрах з 1977 р. узяті під охорону як пам'ятки архітектури.

Угорщина. На ринку музейного туризму Східної Європи країна посідає лідируючу позицію. З культурно-пізнавальною метою її щорічно відвідують 18 млн., притому, що постійне населення майже вдвічі менше - 9,8 млн. осіб. Країна має найбільш багаті зібрання музейних експонатів Австро-Угорської доби. У Будапешті діє 170 художніх, історичних, етнографічних

музеїв, виставкових залів, галерей. У Королівському палаці відкрито кілька музеїв, серед яких національна галерея, історичний музей, музей мистецтва нового часу і колекція Людвіга. До столичних музеїв належать музей історії Будапешта, фортечний музей, палац чудес - інтерактивна наукова ігротека, музей прикладного мистецтва, музей „Кішцеллі” - столична картинна галерея, музей сучасного мистецтва „Людвіг”, музей транспорту, сільськогосподарський і етнографічний музеї, музей природознавства, музей філателії, музей східного мистецтва ім. Ференца Хоппа, музей Біблії, єврейський музей, меморіальні музеї Ференца Ліста, Золтана Кодая, Бели Бартока та ін. Будапештський музей образотворчих мистецтв був заснований у 1802 р. як Угорський національний музей на основі приватних художніх колекцій. Як музей образотворчих мистецтв заснований у 1896 р. Будинок у стилі неокласицизму було побудовано в 1900-1906 р. За проектом А. Шікеданца та Ф. Ф. Херцога. Музей містить у собі найбагатші колекції італійського, іспанського, французького, німецького, англійського живопису. Твори мистецтва середньовічної Угорщини переведені в національну галерею, що також розмістилася в столиці. Найбільші музеї поза межами Будапешту: музей під відкритим небом - замок Вайдахуняд, музей міста Секешфехервар із колекцією епохи античності, археологічний музей міста Сольнок.

Хорватія. Країна багата історико-архітектурними пам'ятниками: руїни палацу-мавзолею римського імператора Діоклетіана в Спліті; єпископський палац і монастир в Дубровніку; руїни собору XI ст. і палац XVIII ст. у Загребі.

Чехія. У «місті сотні шпилів» Празі знаходиться безліч музеїв: чеської літератури, воєнно-історичний музей, національний музей, музей Моцарта, єврейський музей, Лоретанський монастир, національна галерея, музей міста Праги, національний технічний музей, музей армії, музей військової історії, авіаційний музей, музей поліції, музей фізичної культури і спорту, педагогічний музей ЯнаАмоса Коменського, музей іграшок, міський музей суспільного транспорту. Саме місто багате історичними пам'ятками, його неповторна краса визначається нерозривною єдністю двох стилів - готики і бароко. Чільне місце серед музеїв Чехії посідає Національний музей (Narodni muzeum). Ця велична споруда у стилі неоренесанс, що завершає простір у верхній частині Вацлавської площі, з самого початку була призначена для колекції Національного музею, а саме для музею і для бібліотеки, що містила більше 1,3 млн. томів та 8 тисяч рукописів. У пантеоні, увінчаному куполом, знаходиться ряд бюстів і статуй видатних діячів чеської культури. У бічних крилах виставляються експонати із галузі мінералогії, ботаніки і зоології. Монети, медалі і театральні документи відносяться до найцінніших експонатів історико-археологічного відділу. До числа колекцій Національного музею входять також експозиції Етнографічного музею,

музею музичних інструментів, музею ім. В. Напрстка і музею фізкультури та спорту, які розміщуються в інших виставкових залах. Постійні експозиції музею: зоологічна, палеонтологічна, історична, археологічна і нумізматична.

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Поясніть, чому європейські країни називають „світовим музеєм”.
2. Які загальні риси характерні для найбільших художніх музеїв Європи? У чому полягає специфіка кожного з них?
3. Як вплинули історичні події на сучасний розвиток музейного туризму Європи в цілому та в її окремих країнах?
4. Покажіть місце і роль країн Східної Європи в музейній спадщині регіону і розвитку музейного туризму.
5. Охарактеризуйте будь-який музей регіону на вибір. Обґрунтуйте вибір.

2.3. Музейний туризм в країнах Азії

Музеї Азійського регіону по праву належать до взірців всесвітньої культурної спадщини. Вони містять унікальні в історичному відношенні пам'ятки багатой та й досі маловідомой східной думки, релігії та філософії, архітектури, друкарства, мистецтва. В їх фондах зберігаються не лише нескінченні матеріальні багатства Сходу, але, перш за все, незрівнянна за своєю красою сповнена духовності традиційна культура азійських держав.

Тому найбільшима музейними державами Азії виступають осередки стародавніх цивілізацій, що виникли за сивої давнини і нагромадили велику кількість пам'яток історії та мистецтва. Так, у Китаї зараз функціонує понад тисячу музеїв, в Японії – 762, в Індії – 462, в Туреччині, Таїланді, Казахстані та Кореї – біля 180-ти, в Ізраїлі, Індонезії, Азербайджані – біля сотні. Ті держави, які не мають власної багатой історії і не були центрами давніх цивілізацій утримують доволі незначну кількість музеїв. До таких країн належать: М'янма, Бутан, Пакистан, країни Індокитаю, а також деякі держави сходу Аравійського півострова. Також, в Азії доволі багато країн, що мають сього лише один музей. Це: Ємен, Тайвань, Мальдіви і Бутан. Деякий виняток із загального правила складають країни Центральної Азії і Закавказзя. Музейна справа в них отримала значний розвиток за часів існування СРСР, коли вона мала пріоритетне значення для розвитку сфери культури й мистецтва. Тому, зазначені вище країни отримали підвищені показники кількості музеїв порівняно з іншими азійськими державами другого типу.

Держави Центральної Азії і Закавказзя зберігають абсолютне лідерство за показником рівня забезпеченості населення музейними закладами. Так, за кількістю музеїв на 100 тис. чол. в Азії лідирують Казахстан, Туркменистан, Таджикистан, Киргизстан, Вірменія, Азербайджан, а також деякі, багаті на

історію та релігійні події, держави Малої Азії: Ізраїль, Ліван, Бруней, Бахрейн. Середній рівень забезпеченості музеями характерний для держав, що мають певний рівень розвитку, однак залишались переважно осторонь азійських цивілізаційних процесів: Грузія, Йорданія, Монголія, Корея, Лаос, Таїланд, Малайзія, Оман, ОАЕ, Сирія тощо. З цієї групи дещо виділяються Японія і Туреччина. Вони володіють значною кількістю музейних закладів (762 та 184 відповідно), однак в силу значної кількості населення цих держав рівень забезпеченості залишається невисоким.

Низькі показники забезпеченості музеями на 100 тис. чол. притаманні найбільш заселеним країнам, де кількість мешканців наближається, або перевищує мільярд (Китай, Індія), а також ряду бідних і недостатньо розвинутих у культурному відношенні країн: Саудівська Аравія, Іран, Афганістан, Бангладеш, Філіппіни, Індонезія, Папуа Нова Гвінея. Деякі з цих держав мають доволі високий рівень ВВП завдяки нафтовидобутку (Саудівська Аравія, Іран), або діяльності зарубіжних ТНК (Індонезія), однак рівень розвитку системи закладів культури і мистецтва залишається в них доволі низьким. Щодо першого випадку, то показовим є приклад Китаю. Займаючи перше місце в Азії за загальною кількістю музеїв (1085), він посідає останні позиції за рівнем забезпеченості ними мешканців країни. Мінімальні показники забезпеченості музеями притаманні найбіднішим державам Азії: Йемен, Пакистан, Непал, Бангладеш, М'янма, В'єтнам, Шрі Ланка (рис. 2.2.).

Азіатський континент має численні унікальні міста, які по праву названі музеями під відкритим небом: Сану, Старе місто (Ємен), Дамаск (Сирія), Стамбул (Туреччина), Самарканд (Узбекистан), Ісфахан (Іран), Багдад (Ірак), Лахор (Пакистан), Гоа (Індія), Махабаліпурам (Індія), Катманду (Непал), храмовий комплекс Боробудур (Індонезія) та інші. Розглянемо особливості музейної справи в окремих країнах детальніше.

2.3.1. Музейний туризм в Західній Азії

Вірменія. Вірменія не приймає значних потоків туристів із культурно-пізнавальною метою. Щорічно її відвідують лише 0,5 млн. чол. В Єревані знаходиться 15 музеїв, а також стародавні вірменськими храми, руїни римської фортеці, турецький форт XVI ст. і мечеть XVIII ст. Однак, світове значення має музей найдавніших рукописних книг старовірменською мовою – Матенадаран. Тут зберігаються найдавніші рукописи книг в Західній Азії. Багатоповерхова будівля Матенадарана, що по-вірменськи означає «бібліотека», містить біля 10 тис. рукописів. Матенадаран зберігає найбільший в світі пергаментний рукопис на вірменській мові – «Мушський Торжественник». Це найбільший (69x51 см) з манускриптів, що дійшли до нас, який важить 28 кілограмів.

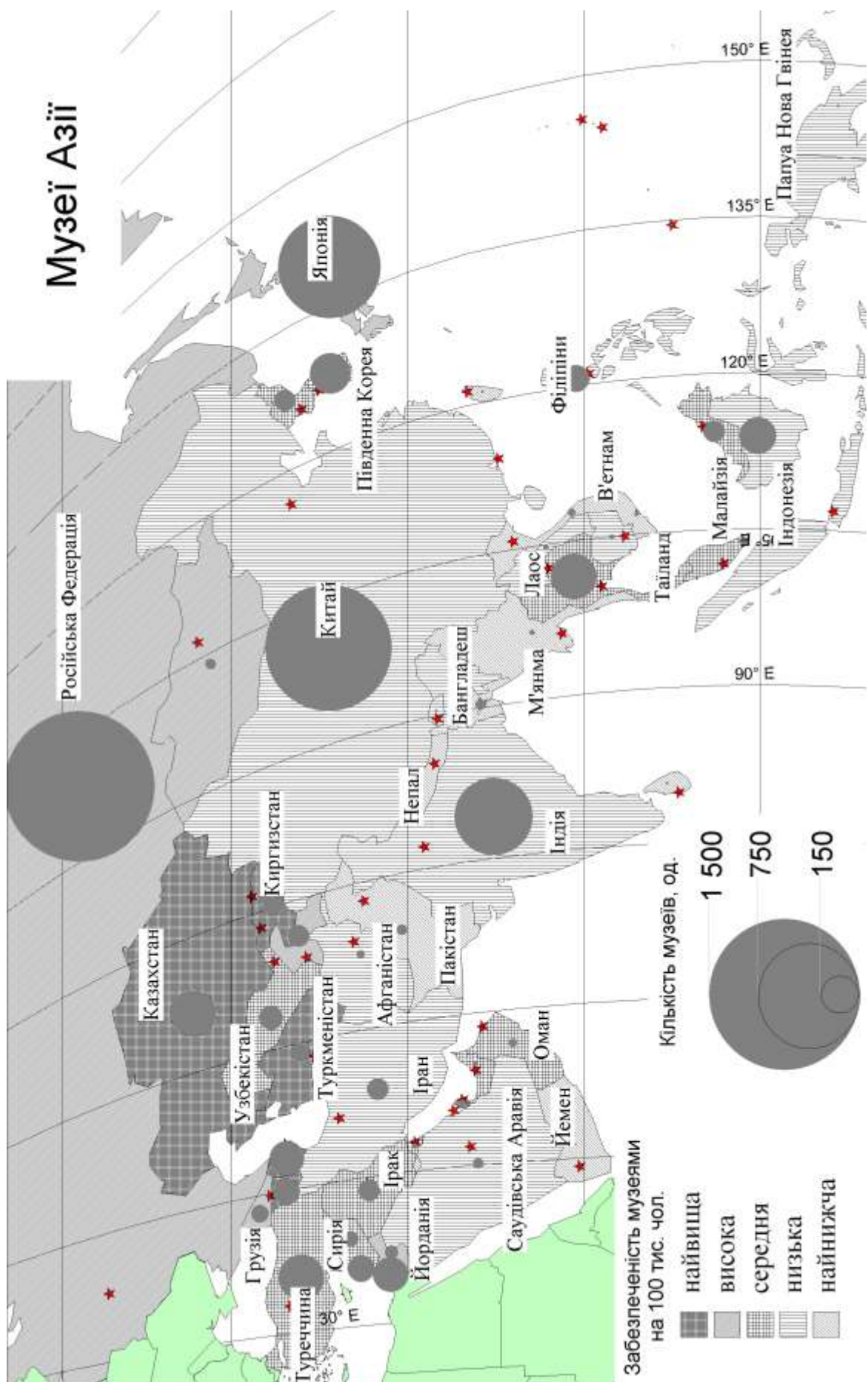

Рис. 2.2. Музейний туризм в Азії

Ізраїль. Місто Єрусалим є столицею сучасної юдейської держави і одночасно служить символом древнього Ізраїлю. Ця місцевість є священною землею для багатьох народів різних вірувань. Золотий купол Єрусалимського храму, що височить над містом, символізує його майже п'ятитисячолітню історію. Зведена на Священній горі восьмигранна в плані будівля колишнього старозавітного юдейського, а нині ранньоісламського храму важлива для історії всіх трьох світових релігій. Замуровані багато сторічч назад Золоті ворота - частина стіни, що оточує храмову гору. Через ці ворота Ісус Христос в'їхав на ослиці в Єрусалим. За іудейською традицією, вони залишаються закритими до «кінця часів». На горі Голгофі піднімається Храм Гробу Господня. На цьому місці був розп'ятий і покладений у труну Ісус Христос. Тут у 1898 р. була освячена євангелічна церква Христа Спасителя. Єрусалим є своєрідним музеєм під відкритим небом. Кожна його вулиця або площа є свідками останніх років життя і служіння Ісуса Христа.

В Єрусалимі охороняються місця масового паломництва християн: купальня Віфсаїда, дім Тайної Вечері, хресний шлях Господа, Гетсиманський сад, Голгофа, мури колишнього Єрусалимського храму, палац Понтія Пілата, місця тортур й ув'язнення Господа та ін. У Єрусалимі також знаходиться ряд інших найцікавіших музеїв: Яд Вашем - меморіал катастрофи; музей Ізраїлю і Храм Книги; археологічний музей Рокфеллера; археологічний музей Уолла; Вежа Давида - музей історії Єрусалима; музей країн Біблії; вірменський музей; будинок-музей Тихо; музей природничих наук; музей ісламу на Храмовій горі; театральний музей на горі Скопус; музей науки ім. Блумфільда.

Йорданія. Музейні заклади Йорданії розташовані переважно в Аммані та Петрі. В Аммані знаходяться археологічний музей Йорданії, Мозаїчна галерея, музей фольклору. Місто Петра (від грец. „скеля”), що розташоване на перехресті шести караванних шляхів, тримало під контролем весь товарний обмін між Перською затокою і Червоним морем. Зараз місто з його скельними (храми Каср ель-Бінт, Ер-Дейр) і підземними (гробниці, усипальниці, житла) забудовами є музеєм під відкритим небом.

Іран. Щорічно до країни з метою ознайомлення з її багатим культурно-історичним спадком прибуває 2,8 млн. міжнародних туристів. У Тегерані діє музей Бастан з археологічною колекцією із древньоперських міст, музей Негарестан з експонатами перського мистецтва, етнологічний музей, музей килимів, національний художній музей. Археологічний музей Тегерану є найбільшим в країні. Він був відкритий в 1937 р. у спеціально побудованій для нього будівлі. З цієї миті найцінніші експонати стародавнього мистецтва Ірану виставлялися в цьому музеї, а не вивозились до Лувру або Британського музею, як це траплялось раніше. В даний час Археологічний музей, або, як його ще називають, «Музей стародавнього Ірану» - найбагатший в країні за кількістю і цінністю експонатів. Найстародавніші з

них датовані VI тисячоліттям до н.е. Експозиції музею розташовуються в хронологічному порядку відповідно до династійного принципу. У Ширазі знаходяться музей Ком і музей Парс.

Ліван. Країна є дуже привабливою для іноземних туристів, які подорожують з пізнавальною метою – її щорічно відвідують 6,5 млн. осіб. У Баальбеці збереглася велика кількість пам'яток античної історії і культури. Як свідчать археологи, фундамент міста Баальбек був закладений близько 4 тис. років тому. Від великого храмового комплексу збереглися лише руїни храмів Сонця, Юпітера, Венери, Бахуса. Завдяки своїм розмірам, пам'ятки Баальбека відносяться до найбільш визначних храмових комплексів, що будувались на Близькому Сході. У Бейруті розміщено музей американського університету і національний музей. У Сидоні (нині Сайда) - велика кількість поховань древніх фінікійців, серед них - саркофаг царя Ассирії Ешмуназара.

Саудівська Аравія. З культурно-пізнавальною метою до країни прибувають 1,5 млн. осіб на рік. Головний музей країни - музей археології і етнографії в Ель-Ряді, тут же розташований королівський палац та мечеть Джаміда. Міста Медина і Мекка є найбільшими святинями мусульманського світу, у них знаходяться знамениті архітектурні будівлі - мечеті і гробниці. До Мекки спрямовують свій хадж (паломництво) всі правовірні мусульмани. В його храмі знаходиться священний чорний камінь Кааби, який Аллах передав у подарунок людям через пророка Мухаммеда. За переказами, він був спочатку яскраво білим і сліпив очі своєї незайманою чистотою, однак згодом почорнів від горя і сліз людських.

Туреччина. Туреччина – знана країна музейного туризму. Її відвідують щорічно з культурно-пізнавальною та дозвіллевою ціллю понад 31 млн. осіб. Музеї Стамбула - Блакитна мечеть; храм Святої Софії (Айя-Софія), перероблений у мечеть, з 1934 р. – музей, а нині – знову у статусі мечеті; у межах палацового комплексу Топкани знаходиться музей зброї, порцеляни, зібрання древніх рукописів, а також реліквії: рука і голова Іоанна Хрестителя, меч, лук і плащ пророка Мухаммеда. В Анкарі - музей Анатолійської цивілізації з найбагатшими колекціями предметів побуту і мистецтва хетів і фрігійців. В Антак'ї (Антіохія) - руїни римських храмів, акведуків, театрів і катакомб; археологічний музей з колекцією мозаїки II-III ст.

2.3.2. Музейний туризм в Центральній та Південній Азії

Таджикистан. З поміж країн Азії Таджикистан не виділяється значним потоком туристів з культурно-пізнавальною метою. Його відвідує 0,3 млн. осіб на рік. Найбільшим музеєм країни є республіканський об'єднаний історико-краєзнавчий музей мистецтв ім. Бехзода в м. Душанбе. Музей було

засновано у березні 1932 року. У 1959 році його було перетворений у об'єднаний музей історико-краєзнавчих і прикладних мистецтв. Фонди і експозиції історичних відділів музею складаються з археологічних, етнографічних, епіграфічних, нумізматичних, архітектурних, керамічних виробів, а також вишивки, зброї, чеканки та інших історичних предметів. Нині фонд музею налічує понад 5000 тис. одиниць експонатів. У музеї 4 відділи, є також окремі експозиційні зали, в яких представлені матеріали про Таджикистан в роки проголошення незалежності.

Індія. Індія є популярною країною музейного туризму Азії. Щорічно до неї з культурно-пізнавальною метою приїждить 4,9 млн. туристів. У країні діє більш ніж 460 музеїв. У Делі знаходиться мавзолей Хумаюна - усипальниця, побудована в XVI ст. за розпорядженням Хаджи-Бегум, дружини Хумаюна, а також Національний музей Індії. Музей засновано 12 травня 1955р. прем'єр-міністром країни Джавахарлалом Неру. В своє теперішнє приміщення музей переїхав 1960 р. Фонд музею налічує більше 150000 витворів мистецтва. Галерея музею розмішена в історичному і хронологічному порядку. Зокрема, в музеї існує: галерея Індійської цивілізації, де знаходиться експозиція, яка присвячена вишуканому гончарному ремісництву; галерея мистецтва Гандхари і Матхури, галерея мистецтва епохи Гуптів, галереї середньовікової скульптури, що експонують гранітні скульптури періоду Паллавів, галерея живопису і манускриптів.

У Нью-Делі знаходиться музей Індії. Серед музеїв Мадрасу слід виділити урядовий музей і національну картинну галерею. У Варанасі міститься шикоровідомий музей Сарнат, у Калькутті - музей Індії з колекціями експонатів з археології і природничої історії, технологічний музей Бірла. У Бомбеї функціонує музей Західної Індії. Великий комплекс буддійських храмів Аджанта III-VII ст. являє собою ряд печер, вирубаних у скелях і пов'язаних між собою пішохідною доріжкою. Святині були випадково виявлені в 1819 р. і стали знаменитими завдяки чудовим розписам. У 1920-х роках живопис у темних гротах був відреставрований і з тих пір знаходиться під охороною держави. У п'яťох печерах розташовані чайт'я (храми), а в інших двадцятьох чотирьох - віхара (монастирі). Інший комплекс буддійських печерних храмів розташований у скелях Дамбулли на висоті 122 метрів і займає 25 гектарів. Збереглися п'ять печер і залишки двадцяти п'яти скельних помешкань. У печерах збереглися 157 статуй і настінний живопис загальною площею майже дві тисячі квадратних метрів.

Шрі-Ланка. Головно до країни туристи прибувають з метою відпочинку на морському узбережжі, однак ознайомлення з культурно-історичним надбанням є необхідною складовою такої поїздки. Щорічно до Шрі-Ланки прибувають 1,2 млн. осіб. У країні діють музеї з історичними колекціями в Коломбо, Канді, Ратнапура, Анурадхапура, Галлі, Трінкомалі.

2.3.3. Музейний туризм в Південно-Східній Азії

В'єтнам. З культурно-пізнавальною метою до В'єтнаму щорічно прибувають 4,7 млн. міжнародних туристів. Серед музеїв особливо виділяється художній музей у Ханой, де експонуються предмети побуту і костюми 60 етнічних груп, що проживають у країні. До столичних музеїв належать армійський музей, пагода Черепахи, пагода Тран-Куок, мавзолей Хошіміна. У місті Хошімін (Сайгон) розташовані музей революції, художній музей, музей Хошіміна, музей військових злочинів американської і китайської армій під час воєн 1965-1975 р. і 1979 р. У Дананзі - музей реліквій народності чам. У Хюе - палац імператорів Аннаму й імператорські гробниці. У Нхатранзі - чотири буддійських храми VII-XII ст.

Індонезія. В Індонезії туристи віддають перевагу відпочинку на узбережжі, однак, країна має ресурси і для розвитку культурно-пізнавального туризму. Щороку з рекреаційною і дозвіллевою метою сюди прибуває 6,8 млн. осіб. У Джакарті розташований археологічний музей, декілька храмів часів ранньої імперії, президентський палац, національний музей. У місті Уджунгпанданг на острові Сулавесі - форт Вреденбурн і музей народного мистецтва.

Камбоджа. Щорічний потік туристів до країни з культурно-дозвіллевою метою складає 4,4 млн. осіб. Серед численних визначних пам'яток країни - музей буддійського інституту з чудовою колекцією предметів кхмерської цивілізації і національний музей. Руїни древньої столиці Кхмерської імперії міста Ангкора X ст. є археологічним пам'ятником світового масштабу.

Малайзія. Малайзія посідає чільне місце на ринку музейного туризму серед азійських країн. З культурно-пізнавальною і дозвіллевою метою її щорічно відвідують 30,5 млн. осіб. Три головних музеї країни: національний музей у Куала-Лумпур, музей штату Сабах у Кота-Кінабалу і музей штату Саравак у Кучинзі. Кожний з них має багаті археологічні і етнографічні колекції. Джорджтаун знаменитий пагодою 10 тисяч Будд.

М'янма (Бірма). Серед численних музеїв найбільш відомий національний музей мистецтва й археології в Янгоні, державні музеї в містах Мандалай та Моламьїн. У Мандалай, що є центром буддизму, заходиться понад 700 унікальних пагод. У Янгоні піднімається пагода Світу, побудована в 1952 р. на честь 2500 річниці смерті Будди. Щороку з культурно-пізнавальною метою країну відвідують 0,5 млн. осіб.

Таїланд. Докраїни спрямовується значний потік туристів з дозвіллевою і культурно-пізнавальною метою - 23,2 млн. осіб щорічно. Національний

музей у Банкоку зберігає експонати, що оповідають про розвиток тайської цивілізації. Також, поряд розміщено музей Джона Томпсона названий на честь колекціонера, що реконструював тайський будинок і заповнив його керамікою, меблями, предметами мистецтва. У Банкоку музейне значення мають понад 400 храмів і монастирів, а по всьому Таїланду їх нараховується більше 18 тисяч. Істотне музейне значення має стародавня тайська столиця Аютія, що колись була обнесена 12-кілометровою стіною. У центрі міста, що зараз перебуває в руїнах, знаходиться історичний парк і руїни древнього королівського палацу. У північній частині стоїть збережений й до цього часу палац тайського принцу, де розміщений музей династії.

Філіппіни. Серед музеїв країни виділяється меморіальний музей Лопеса в м. Пасай з картинами філіппінських художників і три музеї Маніли: Санто-Томас із природно-історичними та археологічними колекціями, національний музей з відділеннями антропології, ботаніки, геології, зоології і мистецтва, а також музей мистецтва Метрополітен. Філіппіни відвідують з дозвіллевою і культурно-пізнавальною метою 2,9 млн. осіб на рік.

2.3.4. Музейний туризм в Східній Азії

Китай. Незважаючи на потужний культурний потенціал, країна не виділяється великою кількістю туристів, що прибувають з пізнавальною метою – 8,2 млн. осіб на рік. Культурним центром країни є Пекін, представлений палацовим комплексом-музеєм під назвою „Заборонене містечко”, музеєм Гугун, заснованим у 1914 р., мавзолеєм Мао Цзедуна, музеєм китайської революції, національною галереєю. У парку Цян-Тан знаходяться гробниці імператорів династії Мін, до яких веде алея з мармуровими й теракотовими скульптурами тварин. У Шанхаї розташований музей мистецтва і історії, що володіє однією з найкращих у країні колекцією предметів мистецтва, музей природничих наук, храм Жадеїтового Будди. У Гуанчжоу знаходиться музей міста, мавзолей Сунь Ятсена, пагода Женхай. Печери Могао в провінції Ганьсу зберігають 2400 розфарбованих статуй і настінний живопис на площі понад 45 тисяч квадратних метрів. Це найбільше у світі зібрання буддійського мистецтва. Висота найбільшого з вирубаних у скелі гrotів - 40 метрів, загальна площа - 900 квадратних метрів. Роботи в печерах під керівництвом ченця Ю-Цуна почалися приблизно в 366 р. На рубежі ХІХ-ХХ ст. була виявлена Печера написів, де збереглися 45 тисяч буддійських, даосійських і конфуціанських творів мистецтва.

До Тайваню прибуває 7,5 млн. іноземних туристів на рік, що бажають ознайомитися з його культурним спадком. Найбільш визначними музеями країни є: музеї Тайбею Хва-Канг із колекцією предметів народного і сучасного мистецтва; національний Палацовий музей, у якому виставлені експонати з материка II тисячоріччя до н.е.; національний історичний музей.

Південна Корея. Країна викликає інтерес щодо ознайомлення з її культурно – історичним спадком - її щорічно відвідують понад 10 млн. осіб. У країні діє біля півтори тисяч музеїв, проте офіційно на міжнародному рівні зареєстровано всього 146. Серед них - національний музей з колекцією предметів національного мистецтва і музей науки в Сеулі. До середньовічних палаців Сеула належать Гунбок, Кунбок, Чангбок, Даксу. У 1972 р. був побудований національний музей на території палацу Кенбоккун у Сеулі. До найбільших музеїв відносяться також державний музей у Пуї, науковий музей, що діє з 1925 р. і одержав національний статус у 1945 р., музей промислової техніки, заснований у 1979 р. У 1982 р. для відвідувачів був відкритий художній музей Хоам, що став першим загальнодоступним приватним музеєм у Південній Кореї. До музейного комплексу також увійшли зоопарк і природні ранчо. У 1974 р. у Південній Кореї був відкритий перший у країні етнографічний музей під відкритим небом - «Корейське село». Він розташований в 41 км на південь від Сеула в містечку Єнін. Поблизу знаходяться усипальниця і меморіал національного героя Чи адмірала Сун Сина. Серед пам'яток також варто виділити меморіали Манхе, гробницю короля Седжона, котрий винайшов корейський алфавіт (хангіль). У 1974 р. почав діяти музей-книгосховище класичної літератури Сонама. Корея займає особливе місце в історії друкарства. Рухливий металевий шрифт був винайдений у 1234 р., набагато раніше, ніж шрифт Й. Гутенберга. Матеріальні колекції музею оповідають про поетапне удосконалювання техніки друкарства, різноманіття засобів і матеріалів.

Японія. З культурно-пізнавальною метою країну відвідують майже 17 млн. осіб на рік. Музеї країни, за винятком декількох галерей сучасного мистецтва у великих містах, являють собою скарбниці і розташовані в храмах і святинях. Найбільш знаменитим музеєм такого роду є храм Міохойн у Кіото. Саме Кіото вважається скарбницею японської культури. В імператорському палаці, у 1790 р. перенесеному на нове місце, відтворена традиція відношення до світу, дотепер властивого японцям. Понад півтори тисячі буддійських храмів і двохсот сінтоїстських святилищ свідчать про те, що світ Японії, незважаючи на могутній західний вплив, у наші дні самобутній і неповторний. В Токіо знаходиться величезна кількість музеїв, серед яких - Токійський національний музей, найбільший серед художніх музеїв Японії, заснований у 1871 р.; музей каліграфії; національний музей західного мистецтва; музей японського народного мистецтва; музей-скарбниця святині Мейдзі; національний музей науки; музей дзюдо. У Кіото - японській столиці VIII-XIX ст. знаходяться більш двох тисяч стародавніх храмів і святинь, 24 музеї, замок Нідзе, імператорський палац, стародавні імператорські гробниці. Замок Хакуро-дзе в місті Хімедзі має сліпуче білі стіни, тому його називають замком Білої чаплі. Свою сучасну форму він отримав у XVII ст., але початок його історії іде в XIV ст. Поряд з ним знаходиться Хорюдзі - найбагатша скарбниця японського мистецтва. До

буддійських пам'яток відносяться 40 будинків, у тому числі і найдавніші у світі дерев'яні будинки. Японський музей перлів розташовується на острові Осака. В Японії багато технологічних музеїв, створених при потужних ТНК. Найбільш відомими є музеї компанії Мацушіта, Міцуї, а також музей роботів та космічної техніки.

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Визначте профілі музеїв Азії.
2. Назвіть музеї, характерні тільки для країн Близького Сходу.
3. У чому полягають особливості музейного туризму країн Азії.
4. Охарактеризуйте будь-який музей регіону на вибір.

2.4. Музейний туризм в країнах Африки

Африканський континент залишається й до цього часу найбільш бідним на музеї регіоном. Незважаючи на те, що він володіє унікальною природною спадщиною та багатий на історичні події та особистості, його багатства не зберігаються на державному рівні і залишаються мало відомими для туристів. Проте, саме в Африці (а також в Океанії) були знайдені чи не перші зібрання предметів культури та побуту стародавніх народів, які, на думку археологів, мали музейне призначення.

Як уже зазначалось, в культурному відношенні країни Африки можна поділити на два регіони. У північній частині континенту, так званому Арабському Магрибі, переважають музейні заклади, що засновані на подіях еллінської та древньоєгипетської історії, а також на епосі римського панування. Ці країни доволі багаті на музеї, найбільша їх кількість в Африці знаходиться саме тут, в Арабській республіці Єгипет (50). В Тунісі їх 35, в Алжирі – 32, в Лівії – 26, Марокко – 15. Всі вони приваблюють значну кількість європейських туристів завдяки відносній нетривалості подорожі, цінній доступності й належному сервісу (Єгипет). На південь від Сахари, яка слугує природним кордоном між різними культурними регіонами Африки, знаходяться найбільш бідні країни світу. Кількість музеїв в багатьох з них обмежується декількома. Найвища вона у єдиній високорозвиненій країні континенту - Південній Африканській Республіці (понад 30). Високі показники також мають Нігерія (12), Замбія (10), Камерун (12), Зімбабве (18), С'єрра Леоне (19) та ін. Проте, більшість держав обмежується показником 5-7 музеїв. В цій частині континенту доволі багато країн, що мають лише один музей: Екваторіальна Гвінея, Свазіленд, Сан Томе і Прінсіпі, Гамбія, Гвінея Бісау, Лесото, Намібія, Ботсвана, Руанда, Ефіопія, Сомалі, Кот д'Івуар. Є й території, де немає жодного музею (Західна Сахара, Коморські острови).

Якщо розглянути рівень забезпеченості музеями на 100 тис. чол., то цей показник в Африці буде залежати переважно не від рівня розвитку сфери культури, а, перш за все, від кількості населення країни. Так, перші місця

отримали найдрібніші держави Африки, населення яких складає лише десятки тисяч чоловік. Це Джибутті та Сейшели. Крім того, перші позиції за рівнем забезпеченості займають доволі невеликі за територією й кількістю жителів Кабо Верде, Сан Томе і Прінсіпі, ряд розвинених держав Магрибу (Лівія, Туніс, Мавританія), а також Центральноафриканська республіка, Габон, Того, Екваторіальна Гвінея та ін. Середні показники забезпеченості музеями склались в країнах, багатих на власну історію. Це Алжир, Ангола, Еритрея, Зімбабве, Замбія, Гвінея. Більшість з них, окрім Гвінеї та Еритреї, володіють значними музейними фондами, що й зумовило доволі високий статус цих держав в культурному житті Африки. Низькі показники забезпеченості музеями мають держави із значною чисельністю населення (ПАР, Намібія, Ботсвана, Танзанія, Мозамбік, Мадагаскар), а також найбідніші країни регіону (Чад, Нігер, Малі, Гана, Сенегал). І, нарешті, мінімальна забезпеченість музейними закладами притаманна найбіднішим країнам Сахари та сходу Африки: Ефіопії, Судану, Сомалі, Кенії, Заїру, Уганді, Нігерії, Західній Сахарі (рис. 2.3.). Ці держави значно відстають у розвитку соціального комплексу через постійні військові конфлікти, голод та злигодні. Розглянемо найбільш визначні музейні заклади африканського континенту.

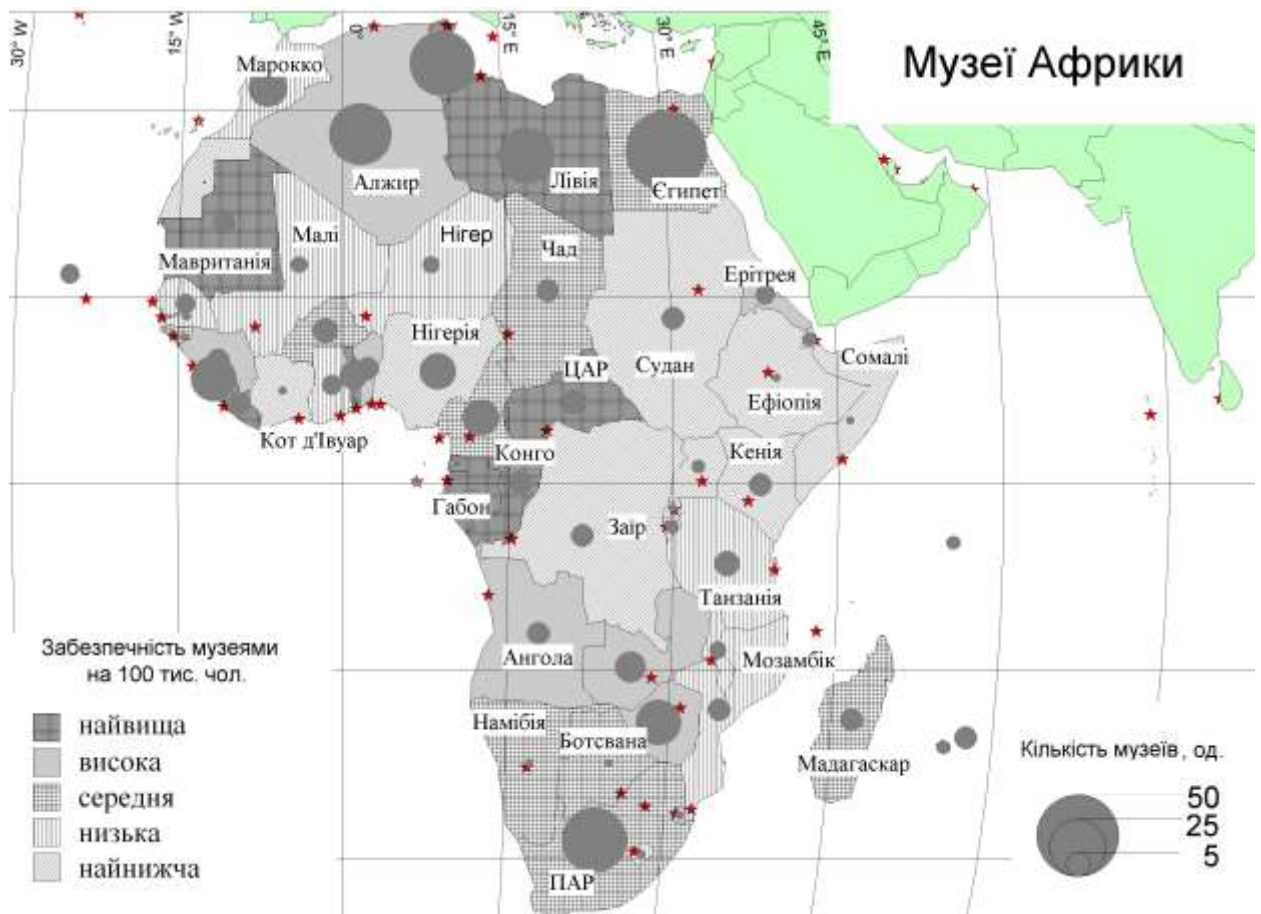

Рис. 2.3. Музейний туризм в Африці

2.4.1. Музейний туризм в Північній Африці та в Арабському Магрибі

Алжир. Серед музеїв країни найбільш цікавими є: музей етнографії і древньої історії, національний музей античності, національний музей образотворчих мистецтв у столиці - місті Алжир. Музей Цирта в Костянтині знаменитий своєю археологічною колекцією (рис. 2.3). З культурно-пізнавальною метою до країни прибуває лише 0,7 млн. осіб на рік.

Єгипет. Країна залишається найбагатшою на музеї на африканському континенті. З метою ознайомлення з багатим культурно-історичним спадком сюди щорічно прибуває майже 9 млн. міжнародних туристів. Історичний музей на острові Фараонів розташований поруч з пірамідами Гізи. У ньому зберігається найдавніше судно з ліванського кедра, назване «Сонячний човен». Він був виявлений в 1954 р. у прилеглий печері. У Каїрському музеї, серед іншого, виставлені похоронні дарунки - золоті діадеми, маски, ювелірні вироби, статуї, колісниця, зброя з гробниці Тутанхамона, відкритої в 1922 р. у Долині царів британським археологом Говардом Картером. Також у Каїрі діє музей ісламського мистецтва. Музеєм під відкритим небом є руїни міста Луксора, археологічні розкопки якого були початі в 30-і роки ХХ ст., а також руїн семибрамних Фів, Піраміди, безносий сфінкс Ра Осіріса та ін.

Лівія. У Тріполі заслуговують на увагу музей природної історії, археологічний музей, етнографічний музей, музей епіграфіки, що зберігає і виставляє писемні пам'ятки фінікійських, римських, візантійської культур, музей ісламу. У місті Аль-Хум знаходиться відомий у світі музей «Лептіс Магна» з багатими колекціями римської епохи. Руїни на двох пагорбах і безліч великих некрополів - це все, що залишилося від Кірени - міста, заснованого греками в 630 р. до н.е. Кірена втратила свою роль торгового центру в результаті арабських завоювань. Серед зруйнованих будинків - храм Зевса на східному пагорбі Кірени, що став найбільш визначною грецькою святинєю на півночі Африки, святилище Аполлона, акрополь, грецька агора, форум. Значна частина історичних пам'яток країни була втрачена у ході військових дій, що розпочалися 2011 р. і тривають донині.

Марокко. Серед численних музеїв найбільш багатим вважається археологічний музей у Тетуані з великою колекцією експонатів карфагенського і римського періодів, а також предметами ісламського мистецтва. У Рабаті діють музеї античності і марокканського мистецтва. Щорічно до країни приїздить 4 млн. туристів з метою ознайомлення з її культурно-історичною спадщиною.

Туніс. Туніс відвідують понад 1,3 млн. осіб щорічно, які бажають ознайомитися з історією та культурою країни. У столиці - місті Туніс знаходиться національний музей з чудовими колекціями експонатів

пунічного, грецького, римського, ісламського мистецтва; палац бея, у якому розташований художній музей; мечеть Маслинового дерева VIII ст. Національний музей Тунісу Алаун ще називають музей Бардо за назвою палацу (офіційної резиденції Хуссейнітів), в якому він розташований. Частина палацу перетворена на зал засідань палати уряду, інша частина зайнята музеєм. У ньому безліч цікавих експонатів від кам'яного віку до наших днів. Експозиція усередині музею розділена на секції: карфагенську, римську, ранньохристиянську і арабсько-ісламську. Інші зали в хронологічному порядку висвітлюють доісторичний, карфагенській і римський періоди історії Тунісу, окремий новий зал присвячений знахідкам, зробленим археологами на підводних розкопках в поблизу берегів в районі міста Магдія, де в кінці 40-х років Жак Ів Кусто знайшов затонуле римське стародавнє судно з скарбами і предметами мистецтва. В музеї зберігається багато мозаїк, що добре збереглися, оскільки в країні дивовижне тепле і сухе повітря. Мозаїки датуються 2-6 сторіччями нашої ери і в основному знаходилися в приватних будинках і громадських лазнях.

2.4.2. Музейний туризм в Африці на південь від Сахари

Гана. До Гани з культурно-пізнавальною і рекреаційною метою щорічно прибуває не більше 500 тис. осіб. Найбільшим у країні є національний музей, розташований у столиці - місті Аккрі. У музеї військового мистецтва зберігаються фотографії чудових будівель Ашанти – найбільшої за чисельністю народності Гани, що були втрачені в результаті спалення міста Кумасі британцями в 1896 р. Центр культури столиці має у своєму розпорядженні багату бібліотеку, старовинні ремісничі майстерні, музей Прімпеа II, де знаходиться так званий юсанааю - мішок з коштовностями першого правителя Ашанти. Однак, що за скарби зберігаються в ньому, нікому не відомо, тому що таємничий юсанааю відкривали останній раз у XVIII ст.

Зімбабве. Країну відвідують щорічно з метою ознайомлення з культурним надбанням понад 1 млн. осіб. Серед музеїв країни виділяються два музеї міста Хараре: музей королеви Вікторії з історичною і зоологічною колекціями; національна галерея Зімбабве, у якій виставлені роботи європейських художників і предмети сучасного африканського мистецтва. У Гверу відкритий для публіки воєнно-історичний музей.

Кенія. У столиці Найробі знаходиться ряд унікальних музейних закладів: національний музей, художня галерея Сорсбі, глиняна мечеть Кірпарам. У Момбасі знаходиться музей форту Хесус - історичний музей, розташований на території португальської фортеці XVI ст. У Киталі - музей з багатими історико-етнографічними колекціями. Кількість осіб, які прибувають для огляду культурно-історичної спадщини складає 0,8 млн. чол.

Конго. Серед музеїв країни найбільш унікальним є національний музей у Кіншасі, музей африканського мистецтва в Лубумбаші, геологічний музей у Лікасі. Країна не є популярною з позицій музейного туризму – її відвідують близько 0,1 млн. осіб на рік.

Нігерія. Серед країн Західної Африки Нігерія виділяється на ринку музейного туризму. З культурно-пізнавальною ціллю її щорічно відвідує 3,2 млн. осіб. Основними музейними пам'ятками країни є національний музей Нігерії в Лагосі. Під його егідою працюють багаті своїми колекціями африканського мистецтва музеї в Бенін-Сіті, Ібадані, Ілорині, Джосі, Кадуні. Останнім часом нігерійський уряд проводить політику запобігання вивозу предметів мистецтва і повернення цінностей, вивезених із країни в колоніальний період.

Судан. Потік музейних туристів до країни незначний. До неї з культурно-пізнавальною метою приїздять щорічно 0,4 млн. осіб. Основні музеї країни знаходяться в Хартумі: національний музей Судану з античними колекціями, музей природної історії, етнографічний музей. В Омдурмані розташований Будинок Халіфа з колекцією експонатів часів правління Махди (XIX ст.).

Танзанія. Головними музеями країни є національний музей у Дар-ес-Саламі з багатими історичними, археологічними, етнографічними колекціями, а також державний музей Занзібара. З метою огляду культурно-історичних пам'яток до Танзанії приїздять 0,8 млн. осіб на рік.

Уганда. Музей Кампали експонує предмети археологічної, етнографічної, наукової і музичної колекцій. В Етебені знаходяться геологічний і зоологічний музеї. Ознайомитися з експозиціями музеїв та іншим культурно-історичним спадком країни сюди прибуває 0,9 млн. осіб на рік.

Ефіопія. Символом міста Аксума - царської резиденції древньої Ефіопії - слугують високі і вкрай цікаві в художньому відношенні стели, яких нараховується більш ста. Зовні вони нагадують будинки-вежі. Одну з них - 23-метровий моноліт - вивезли італійці після закінчення абіссінської війни й установили в Римі. В Аксумі також заслуговують на увагу руїни палаців і гробниць. В силу ряду причин Ефіопія не є привабливою для туристів, що цікавляться культурно-історичним спадком. Її відвідують лише 0,2 млн. осіб щорічно.

Південно-Африканська Республіка. ПАР є лідером у розвитку музейного туризму на Африканському континенті. Її відвідують 8,5 млн. осіб для ознайомлення з багатою культурно-історичною спадщиною.

Національний музей у Блумфонтейні експонує предмети археологічних, палеонтологічних, антропологічних колекцій. Музей наскального живопису, геологічний і транспортний музеї знаходяться в Йоганнесбурзі. У Кейптауні розташована національна галерея Південної Африки з колекцією голландських і фламандських майстрів XVII ст. і музей історії культури Південної Африки. У Преторії відкритий музей Трансваалю з експонатами природної історії, муніципальна художня галерея, військовий музей. Художня галерея короля Георга VI з колекціями предметів британського і південноафриканського мистецтва представлена в Порт-Елізабет. В музеї Африки, заснованому в 1935 р. у Йоганнесбурзі, створюється нова експозиція. Її завдання- найбільш повно відобразити історію півдня африканського континенту, драматичні сторінки його життя у світлі тих змін, що відбулися в суспільстві після катастрофи системи апартеїду. Девізом музею Африки: «Новий музей для нової Африки».

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Назвіть найбільш відомі країни музейного туризму Африканського континенту.
2. Які музейні зібрання оповідають про самобутність розвитку африканських народів?
3. У чому полягають відмінності розвитку музейної справи і музейного туризму у країнах Африки північніше та південніше від Сахари?
4. Охарактеризуйте будь-який музей регіону на вибір.

2.5. Музейний туризм в країнах Північної та Центральної Америки

Особливістю регіону континенту є, перш за все, те, що переважна більшість його території і населення знаходяться у складі лише трьох держав: Сполучених Штатів, Канади та Мексики. Решта країн, які розташовані у Центральній Америці, займають доволі невелику територію на Панамському перешийку, або взагалі є острівними. Тому не випадково, що дві з трьох найбільших країн мають відповідно й найбільшу кількість музеїв. В Сполучених Штатах і Канаді разом знаходиться 94% всіх музеїв Північної і Центральної Америки. Їх чисельність в США перевищує 4600, а в Канаді складає 1342. Проте, Мексика, на відміну від своїх сусідів, має доволі незначну кількість музейних закладів (14). Це пояснюється тим, що вона належить до країн, що розвиваються і не має достатніх ресурсів для відповідного розвитку соціального комплексу. Тому, третьою країною Північної і Центральної Америки за кількістю музеїв є Куба (216). Це цілком зрозуміло з огляду на соціалістичний шлях розвитку країни, за якого забезпечується широка державна підтримка розвитку різних закладів культури та мистецтва як ідеологічних установ. Також, порівняно значна кількість музеїв сформувалась в наступних державах: Коста Ріка (38),

Сальвадор (20), Панама (11), Гватемала (18). Проте, більшість держав Вест-Індії мають дуже незначну кількість музеїв, що не перевищує 6-7. Це: Ямайка, Гаїті, Нікарагуа, Гондурас, Барбадос, Багами, Антигуа і Барбуда, Санта Люція тощо. Є в Північній та Центральній Америці держави, що мають лише один музей: Пуерто Ріко, Мартініка, Беліз, Гренада, Сент Вінсент і Гренадіни, Сант Кітс і Нейвіс. Є й такі, що не мають жодного: Аруба, Бермуди, Кайманові острови, Домініка тощо.

Отже, музеї Північної та Центральної Америки розташовані переважно на материкових територіях, історично заселених індіанцями майя та інших племен великих прерій та рівнин. Це й зумовило їх профіль в Канаді та Мексиці. Музеї Сполучених Штатів мають набагато ширший спектр, вони охоплюють різноманітні пласти цивілізації від прадавніх часів до індіанської культури та наших днів, сучасного постіндустріального суспільства. Окрім музейних закладів технічного профілю, які сформувались на основі колишніх промислових виставок, США володіють також унікальними музеями мистецького напрямку. Серед них всесвітньо відомі Бостонський музей вишуканих мистецтв, Філадельфійський музей мистецтва, музеї Гугенхайма, Метрополітен-музей, Національна галерея мистецтв тощо.

Відповідно до розподілу музеїв за їх кількістю в окремих країнах Північної та Центральної Америки, змінюється й рівень забезпеченості ними на 100 тис. чол. Так, найвищий він в Сполучених Штатах, Канаді, на Кубі, а також в невеликих за чисельністю населення державах: Коста Ріка, Беліз, Панама, Антигуа і Барбуда, Багами, Барбадос. Середній рівень забезпеченості музеями на 100 тис. чол. притаманний слаборозвиненим державам Панамського перешийку (Гондурас, Нікарагуа, Гватемала), а також Ямайці та Гаїті. Ці країни не в змозі утримувати значну кількість закладів культури внаслідок економічної відсталості. Найнижчий рівень забезпеченості музеями склався на Антильських островах Карибського моря. Маленькі держави на кшталт Сент Кітс і Нейвіс, Барбадос, Домініки, Аруби майже не приділяють уваги розвитку музейної справи. Однак, мінімальні показники забезпеченості музеями отримала також і Мексика. Дійсно, 14 музеїв на понад восьмидесятимільйонне населення країни – це дуже незначний показник. Так ситуація в країні, на території якої існували могутні стародавні цивілізації, красою й величиною яких захоплюються в наш час археологи і туристи, зовсім неприпустима. Мексика повинна створити ефективну програму розвитку музейної справи і покращити роботу музейних закладів. Отже, після загального огляду ситуації, розглянемо деякі країни регіону більш детально (рис. 2.4).

Сполучені Штати Америки. На сьогоднішній день Сполучені Штати утримують найбільшу кількість музеїв в світі. Їх чисельність, як зазначалось вище, складає 4609. Відповідно кількість туристів, що прибувають до країни є значною - 22,2 млн. осіб на рік. Коротко зупинимось на найголовніших музеях. У Вашингтоні знаходиться Смітсонівський інститут - великий

комплекс, що поєднує науково-дослідні інститути, художні галереї, зоопарк. Смітсонівський інститут - найстаріша науково-дослідна і культурна установа США. У його складі - 15 музеїв, штат співробітників нараховує шість тисяч чоловік, колекція включає 139 млн. експонатів. Серед 15 музеїв особливу популярність заслужив Смітсонівський музей авіації і космосу.

Ще одним всесвітньо відомим музейним закладом столиці країни є національна галерея мистецтв - одні з найбагатших художніх колекцій США. Вона була створена в 1937 р. у структурі Смітсонівського інституту і відкрита для публіки в 1941 р. Основу національної галереї мистецтв склали приватні колекції Меллона, Кресса, Розенвалда, Честера, Дейла.

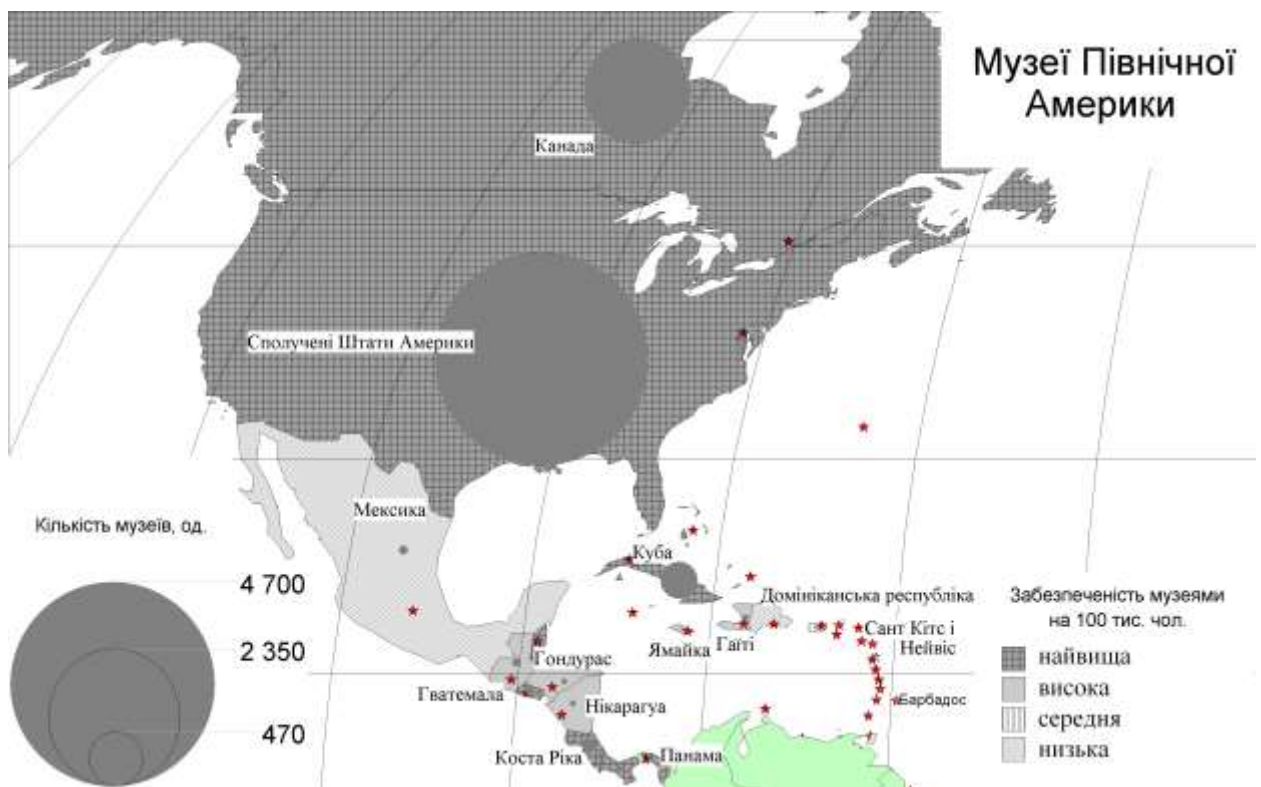

Рис. 2.4. Музейний туризм в Північній та Центральній Америці

Меморіальний музей холокосту у Вашингтоні проектували і будували більше десяти років поблизу від Молла - великого вільного простору, оточеного пам'ятками американської історії: Капітолієм, обелісками на честь Д. Вашингтона, А. Лінкольна, Т. Джеферсона. З метою відгородити відвідувачів від гнітючих вражень, деякі експонати знаходяться за півтораметровими бар'єрами: товарні вагони для транспортування в концтабір, моделі газової камери, крематорію, цинковий анатомічний стіл, печі. Гігантський резервуар, наповнений тисячами черевиків, знятих з жертв перед тим, як її заводи до газових камер, дає відвідувачам можливість відчувати масштаби катастрофи. Численні предмети з іменами власників є справжніми експонатами музею.

У Нью-Йорку розташований Метрополітен-музей з багатими колекціями предметів мистецтва, живопису і скульптури, що охоплюють п'ять тисячоліть, зокрема цивілізації Єгипту, Вавилону, Ассирії, Греції, Рима, Близького і Далекого Сходу, Європи і нараховують близько 3 млн. творів мистецтва. Музей був заснований у 1870 р. групою суспільних діячів і художників, у 1872 р. відкритий для публіки. Метрополітен-музей виставляє найкращі зразки сучасного світового мистецтва, у тому числі художню фотографію. Ряд відділів музею за якістю та обсягами представлених експонатів можуть розглядатися як самостійні одиниці - музей музичних інструментів, музей книги, інститут костюму, дитячий музей. Філія Метрополітену-музею - музей середньовічного мистецтва «Клуатри» - розташований у парку Форт-Трайон. Він був заснований у 1926 р. і відкритий для відвідувачів у 1938 р.

Також у Нью-Йорку знаходяться: музей сучасного мистецтва з колекціями живопису, скульптури, архітектури, промислового дизайну, фотографії; музей Фріка - колекція картин європейських майстрів XIV-XIX ст.; музей Соломона Гуггенхайма з найбагатшими зібраннями робіт абстракціонізму; музей природної історії. У Х'юстоні відкритий для публіки музей образотворчих мистецтв, у Сан-Франциско - музей азійського мистецтва. На території Колорадської в'язниці з 1933 р. діє музей, що став легендарним. Як експонати там демонструються осли для биття, карцер, установа «Каньйон-Сіті».

У його фондах музею Гуггенхайма представлений європейський живопис XX ст. й американський живопис другої половини XX ст., сучасна скульптура. Тут знаходяться найбільші зібрання робіт Василя Кандинського, Пола Клеє, Піта Мондріана. У колекції музею представлені кубісти Пабло Пікассо і Жорж Брак, сюрреалісти Макс Ернст, Сальвадор Далі, Рене Магріт, післявоєнне мистецтво Джексона Поллока, Френсіса Бекона. Проте слід відзначити, що серед колекцій немає всесвітньо відомих шедеврів.

Філадельфійський музей мистецтва заснований у 1876 році. Музей містить індійський храм XVI ст., японський храм XII ст., японський чайний будинок XIX ст., китайські кімнати і храми (XVII і XVI ст. відповідно). Музей містить в собі більше 225 тисяч експонатів і являє собою комплекс, що складається з 6 відділів: відділ колекційних експонатів; відділ спеціальних виставок (демонструє відвідувачам невеликі, постійно змінні виставки); відділ друку (розробляє, виготовляє, і друкує каталоги для спеціальних виставок); відділ бібліотеки (одна з найбільших бібліотек США, що містить книжки, датовані XVI ст.); відділ архівів; відділ "Дитячої школи мистецтва". Експонати музею поєднують у собі шість континентів і два тисячоліття. В музеї зберігаються витвори європейського мистецтва з XII – по XX ст., американського і далекосхідного мистецтва, багата колекція гравюр, малюнків, кераміки, скла, тканин, килимів. В його зібранні знаходяться полотна Пікассо, Ренуара, Руссо і твори американських художників, представлені колекції індійського, далекосхідного, турецького

мистецтва, кавказьких, середньоазіатських і іранських килимів, східної зброї. Представлені архітектурні елементи сасанідського палацу, що були вивезені в тридцятих роках минулого сторіччя з Ірану і вмонтовані у стіну однієї з зал. Найдавніші і найбагатші колекції музею – це колекція американського мистецтва, колекція армії, колекція Азійського мистецтва, колекція костюмів і тканин, колекція Європейського мистецтва, сучасного мистецтва, колекція друку, малюнків і фото.

Бостонський музей вишуканих мистецтв - один з найбільших художніх музеїв США, було засновано у 1870 р. До фондів музею належать пам'ятки древньоєгипетського, античного, східного, західноєвропейського, американського мистецтва. Найцінніші експонати музею – фасад одного з давніх храмів, ворота вагою 24 тони, три найцінніші античні грецькі вази, 20 творів мистецтва доколумбової епохи. В травні 2004р. Бостонський музей вишуканих мистецтв придбав древньоєгипетську скульптуру, яка є одним з найпрекрасніших пам'яток за часів людства - «Голова Джозефсона».

Канада. У країні нараховується понад 1300 музеїв і історичних парків. Найбільш відомі: канадський музей цивілізації в Халле; в Оттаві - канадський музей природи, національний музей науки і техніки, національна галерея; музей Мак-Брейда і музей церкви Олд-Лог у місті Уайтхорс. Ванкувер славиться морським музеєм, художньою галереєю, науковим музеєм Британської Колумбії. У Налаймо - етнографічний музей і парк петрогліфів - наскальних малюнків. У Вікторії — музей класичних автомобілів, парк Сандерберд із колекцією індійських тотемів, національний історичний парк Форт-Родд. У Едмонтоні - музей дерев'яного зодчества. У Саскатуні - український музей Канади. У Регіні діє Телорама - музей телекомунікацій. У Портаж-ла-Прері — історичне селище індіанців, музей освоєння Канади в стародавньому форті. У Лондоні (провінція Онтаріо) - музеї археології, канадських королівських збройних сил, дитячий, реконструкція перших поселенців з Європи. У Торонто - королівський музей з колекцією китайського мистецтва, художня галерея провінції Онтаріо. В Онтаріо - музей науки з експонатами, присвяченими історії авіонавтики, військовий музей, музей лиж. У Гуллі - канадський музей цивілізацій. Майже в кожному місті країни є музей мистецтва індіанців. Історичний парк у провінціях Ньюфаундленд і Лабрадор розташований уздовж берегової лінії. Найважливіший пам'ятник древньої культури в містечку л'Анс-о-Медоу - руїни заснованого в XI ст. скандинавського селища. Тут збереглися залишки восьми будинків: три житла, чотири майстерні і кузня. Це єдине поселення вікінгів, що виявлено на американській землі. З культурно-пізнавальною ціллю до Канади приїздять 7,6 млн. осіб на рік.

Мексика. До Мексики з культурно-пізнавальною метою щороку прибувають 11,5 млн. осіб. У Мехіко розташовані національний історичний музей, національний антропологічний музей із колекцією предметів

цивілізації майя та ацтеків, музей сучасного мистецтва, музей природної історії. У місті Салтільо діє найбільший у Латинській Америці музей птахів - екомузей. У Мериді на Юкатані знаходиться найбагатша колекція експонатів періоду імперії майя. Руїни на півострові Юкатан були колись політичним і культурним центром майя. Їх назва Чічен-Іца означає «біля джерела Іца». Нині це музей під відкритим небом. Місто Теотіуакан на північному сході від Мехіко було побудоване на відкритій рівнині без фортечних стін і зруйноване у VII ст. Назва його означає «місце, де стають богом». У центрі збереглися численні палацові будівлі і пірамідальні храми, які нині теж музеєфіковані. Невідомі зодчі створили теотіуаканську культуру, що аж до падіння міста впливала на багато культур Центральної Америки.

У центрі національного парку, що займає площу більше за 1700 гектарів, лежить зруйноване місто Паленке. Численні пам'ятки культури майя тут узяті під охорону, а деякі з них відреставровані. До таких відносяться палац, піраміди, храми. Численні ієрогліфи зосереджені в Храмі Написів. Їхня розшифровка дозволяє побачити епоху майя в новому світлі. Тут знайдена недоторкана гробниця одного з правителів майя.

На території колишнього міста майя Тікаль I-X ст. археологи знайшли залишки більше ніж трьох тисяч пам'яток доколумбової епохи, серед яких - гробниці і мавзолеї, повні скарбів і жертвних дарунків, підземні складські приміщення. У музеї зібрано більше десяти тисяч знахідок. Тепер Тікаль у департаменті Ель-Петен - одне із найбільш популярних місць археологічних розкопок у світі. Ще одним містом культури майя є Кірігуа.

У Вілья-Ермоса розмістився музей Тобаско з колекцією предметів мистецтва цивілізацій доколумбового періоду. Музей під відкритим небом, у комплекс якого входять будівлі археологічної розкопки, розташований у Лавента. У Гвадалахарі - музей з колекцією робіт мексиканського художника Хосе Клементо Ороско.

Куба. Серед більш ніж двохсот музеїв цієї країни особливо популярний будинок-музей Ернеста Хемінгуея в передмісті Сан-Франсіско де Паула, музей природної історії в Сант'яго-де-Куба, музей Оскара М. де Рохаса в Карденасі. У Гавані знаходяться музеї: національний, колоніальний, антропологічний. Один із найбільш величних палаців столиці - палац Байона зараз є музеєм колоніального мистецтва. Потік туристів до Куби з культурно-пізнавальною і дозвіллевою метою складає 3,3 млн. осіб на рік.

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Розкрийте місце та значення музейного туризму в США.
2. Порівняйте розвиток музейної сфери в Мексиці та на Кубі. Зробіть висновки щодо рівня забезпеченості музейними ресурсами цих країн.
3. У чому полягають особливості музейного туризму Канади?
4. Охарактеризуйте будь-який музей регіону на вибір.

2.6. Музейний туризм в країнах Південної Америки

Країни Південної Америки належать до регіону, який мало забезпечений музейними установами. На його території знаходиться всього 1340 музеїв. Цей показник набагато менший, ніж в інших регіонах світу, окрім Африки. Отже, Південна Америка посідає за кількістю музеїв передостаннє місце серед континентів. Як і на північноамериканському континенті, найбільшу кількість музеїв тут мають держави із значною територією та чисельністю населення. В Бразилії, наприклад, функціонує 778 музеїв, в Аргентині – 230, у Венесуелі – 165. Ці країни по праву вважаються лідерами континенту, тому розвиток соціального комплексу і музейна справа поставлені в них на високому рівні. Решта країн має менше сотні музейних закладів. Серед них вирізняються: Колумбія (74), Чилі (26), Еквадор (15), Перу (12), Уругвай (11). На території цих країн були знайдені селища стародавнього племені інків, копальні срібла та старовинні печери з малюнками доісторичної людини, що мають виключний музейний інтерес. В решті країн знаходиться лише 1-2 музеї. Це Суринам, Гайяна, Французька Гвіана, Тринідад і Тобаго, Фолклендські (Мальвінські) острови. Низький рівень соціально-економічного розвитку зумовлює незначну увагу цих держав до розвитку сфери культури та, зокрема, музейної справи.

В Південній Америці переважають музеї історичного, етнографічного та природничого профілю. Перші з них присвячені переважно історії відкриття і колонізації Америки, другі – індіанським племенам, особливо Андського пасма, треті – багатій природній спадщині Америки, її мінеральним, лісовим, водним ресурсам (рис. 2.5.).

Якщо розглянути рівень забезпеченості музеями країн Південної Америки у розрахунку на 100 тис. жителів, то найвищі показники будуть, звичайно, мати найменш численні за кількістю мешканців країни: Суринам та Французька Гвіана. Однак, музеї цих країн не мають міжнародного значення і розраховані переважно на місцевих відвідувачів. На другому місці знаходяться Бразилія, Аргентина, Парагвай та Венесуела. Ці держави утримують лідерство завдяки широкій відомості своїх музейних закладів, а також через їх унікальність і цінність фондів та експонатів. На середньому рівні знаходяться Колумбія, Уругвай та Гайяна. Незважаючи на те, що перші дві країни мають порівняно значну кількість музейних закладів, у розрахунку на 100 тис. чол. населення їх рівень забезпеченості все ж таки недостатній. Мінімальний рівень забезпеченості музеями мають найбільш відсталі країни: Чилі, Еквадор, Болівія, Перу, Тринідад і Тобаго. Рівень розвитку цих держав поки що не дозволяє їм утримувати значні музейні експозиції. Коротко розглянемо найбільш відомі музеї Південної Америки.

Аргентина. Виділяються музеї природничих наук та образотворчого мистецтва у Буенос-Айресі. Музей Ла-Плата відомий своєю колекцією скам'янілостей. У Коррієнтес інтерес представляє колоніальний музей.

Болівія. Найбільшим музеєм країни є одне з найдавніших в країні місто Потосі. У наші дні воно перетворене в місто-музей. Тут колись добувалася срібна руда. У XVII ст. Це місто за кількістю жителів перевершувало населення Лондона. У XVI-XVII ст. родовища срібла перетворили Потосі в найбагатше місто Південної Америки. Жадібність завойовників обернулася приниженням цілого народу інків.

Бразилія. Практично усі великі міста країни мають музеї. Найбільш цікаві з них розміщуються у Ріо-де-Жанейро: музей сучасного мистецтва; національний музей, у якому нараховується 4 млн. експонатів з геології, ботаніки, антропології; музей індіанців; історичний музей; художній музей. В оточеній пагорбами «Меці бразильського туризму» чимало будинків, оформлених у стилі бароко і рококо. У трьохстах кілометрах від Ріо-де-Жанейро заходиться старе гірниче селище Оуру-Прету, що означає «чорне золото». У 1933 р., воно було оголошене національною пам'яткою. Численні архітектурні споруди Оурту-Прету, що були зведені релігійними братствами, мають значний інтерес як з боку спеціалістів, так і з боку іноземних туристів і громадян країни.

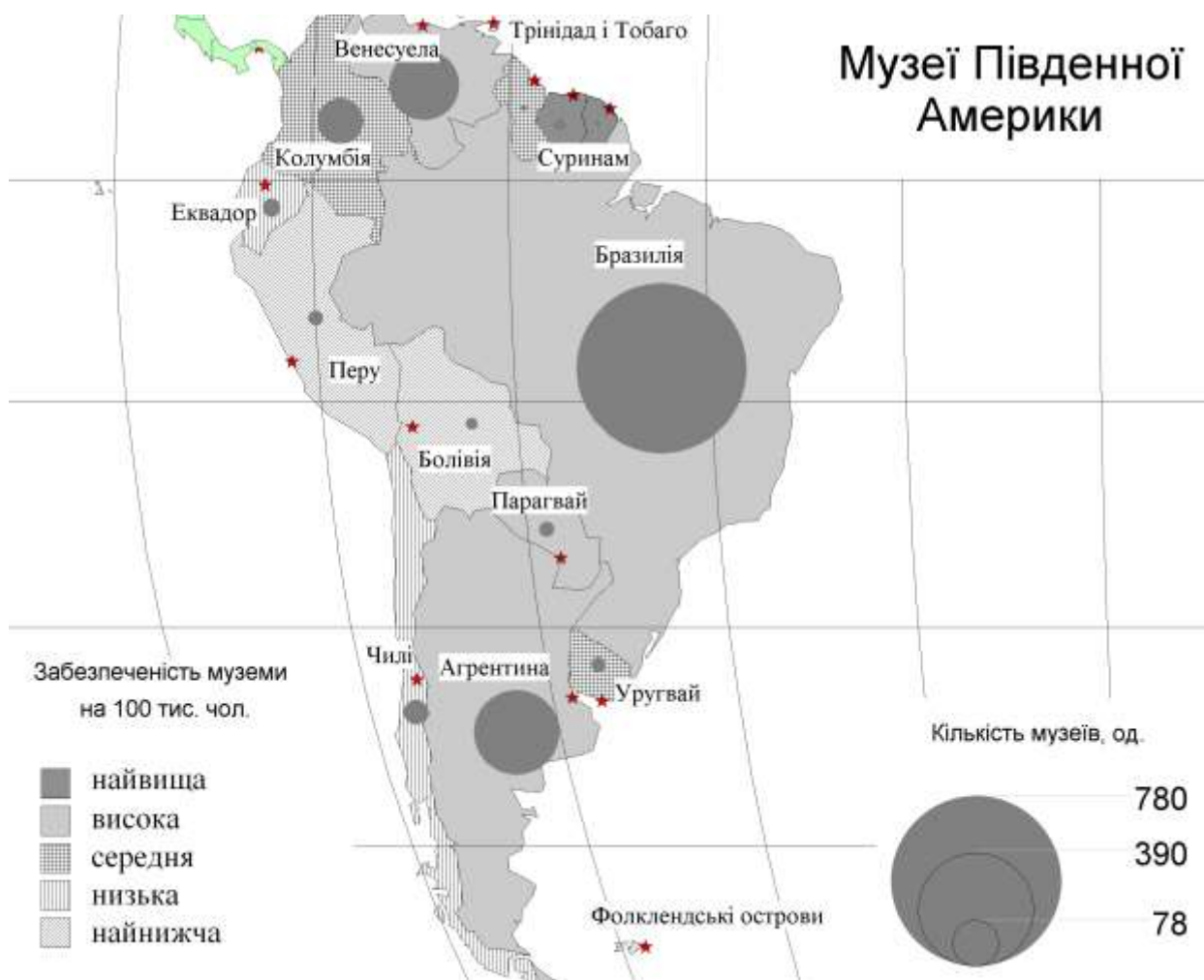

Рис. 2.5. Музейний туризм в Південній Америці

Одними з найбільш унікальних музейних об'єктів країни є архітектурні пам'ятки найдавнішого міста Бразилії (і, до речі, до 1763 р. столиці країни) Сальвадору. Воно з'явилося завдяки Америго Веспуччі, що 1 листопада 1501 р. став на якір у бухті Усіх Святих. Місто було зведено на пагорбі, а в XVII ст. оточене стіною. Зразками для його забудови служили пишні міста Португалії. Місто прикрашалося чудовими бароковими церквами, палацами, особняками. В історичній частині міста Олінда знаходяться 12 архітектурних об'єктів, серед яких чотири церкви, перетворена у музей в'язниця, резиденція єпископа і чотири жіночих монастирі. У створеному в 1979 р. заповіднику С'єрра-да-Капівара були виявлені вирубані в скелях доісторичні житла зі стінами, прикрашеними малюнками. У цьому національному парку знаходяться найстаріші з творів наскального мистецтва, що охороняються в Південній Америці. За оцінками фахівців, перші намальовані червоним кольором картинки були створені близько 1200 років до н.е. Музей кам'яних шарів родовища Корупа має у своєму розпорядженні багату колекцію шарів-зростків, що росли наполовину одне в одне.

Венесуела. До найбільш значних музеїв країни відносяться музей образотворчих мистецтв, музей колоніального мистецтва, музей природничих наук, музей Симона Болівара в Каракасі; музей Талавера в С'юдад-Болівар; історичні музеї в Маракайбо і Трухільо.

Колумбія. Місто Картахена завдяки своєму порту і архітектурним пам'яткам колоніальної епохи є музеєм під відкритим небом. Також в столиці країни – м. Богота знаходяться численні музеї: національний музей з колекцією експонатів іспанського завоювання і колоніального періоду; національний археологічний музей; музей золота, у якому виставлені золоті вироби до періоду завоювання.

Перу. Перуанські музеї виставляють в основному археологічні колекції. У Лімі знаходяться художній музей, археологічний музей Рафаеля Ларко Херрера, музей природної історії Хав'єра Прадо, національний музей антропології і археології. Доволі відомими є археологічні музеї в Арекіпі, Куско, Трухільо, Уанкайо. У 1911 р. американець Хайрам Бінгем відкрив руїни міста інків Мачу-Пікчу. Зруйноване місто лежить у гірському пасмі в тропіках, поміж стрімких скель на ріці Урубамба. Місто Куско, що в південних перуанських Андах, багате пам'ятками епохи інків періоду іспанського завоювання і сучасного часу. У 1533 р. місто було пограбовано Пісарро, в у 1650 р. під час землетрусу сильно зруйноване. Іспанські завойовники в XVI-XVII ст. відновили Куско за планом міста інків. У Кальяо розташований музей військової історії Перу.

Уругвай. У Монтевідео діють національний історичний музей, національний художній музей, музей природної історії. У Такуарембо знаходиться музей племен гаучо з колекцією предметів мистецтва, зброї і знарядь праці.

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Проаналізуйте рівень забезпеченості музеями країн Південної Америки.
2. Порівняйте склад і тематику музейних колекцій північноамериканських та південноамериканських країн.
3. У чому полягають особливості музеїв Американського континенту?
4. Охарактеризуйте будь-який музей регіону на вибір.

2.7.Музейний туризм в країнахАвстралії й Океанії

Країни Океанії належать до вкрай специфічного регіону світу. У ньому сформувались лише два дуже яскраві лідери – Австралія та Нова Зеландія. Решта країн дуже незначні за своєю територією та чисельністю населення. Тому лідерство двох наведених вище держав надто контрастує на тлі інших країн Океанії. І справді, в одній лише Австралії знаходиться 1893 музейні заклади. Це більше ніж у всіх країнах Південної Америки разом узятих. Саме завдяки Австралії та, частково, Новій Зеландії, Океанія опинилась на четвертому місці серед інших регіонів світу за показником кількості музеїв. Проте, в інших країнах Океанії музейних закладів дуже мало. Лише Нова Зеландія відрізняється помітно більшою їх кількістю (98), а також, серед острівних країн регіону, Нова Каледонія нараховує на своїй території 4 музеї. Решта країн мають лише по одному музею (Фіджі, Соломонові острови, Західне Самоа, Вануату, Мікронезія, Нуйя), або не мають їх взагалі (Палау, Тувалу, Тонга, Науру, Північні Марсіанські острови, Маршаллові острови, Кірібаті, Гуам, Французька Полінезія, Острови Кука). Проте, слід зазначити, що Океанія має давні традиції колекціонування. Так, за результатами останніх археологічних розкопок, саме в Океанії знайдені чи не перші в світі зібрання предметів релігійного культу, зброї, посуду, які, на думку вчених, мають музейне значення (рис. 2.6.).

В регіоні сформувались переважно три типи музейних закладів. По-перше, це колоніальні музеї, які включають експозиції з історії відкриття та освоєння Австралії та Океанії, а також містять зібрання зразків європейського мистецтва, що були принесені разом з колоністами. По-друге, це музеї культури та побуту місцевих тубільців, що сформувались переважно на основі приватних колекцій. І, нарешті, по-третє, це природничі музеї, які розповідають про ендемічних рослин і тварин Австралії та Океанії.

Якщо розглянути рівень забезпечення країн Океанії музеями у розрахунку на 100 тис. чол., то відразу помітне різке переважання Австралії,

Нової Зеландії та Нової Каледонії. Проте, Австралія далеко випередила своїх сусідів.

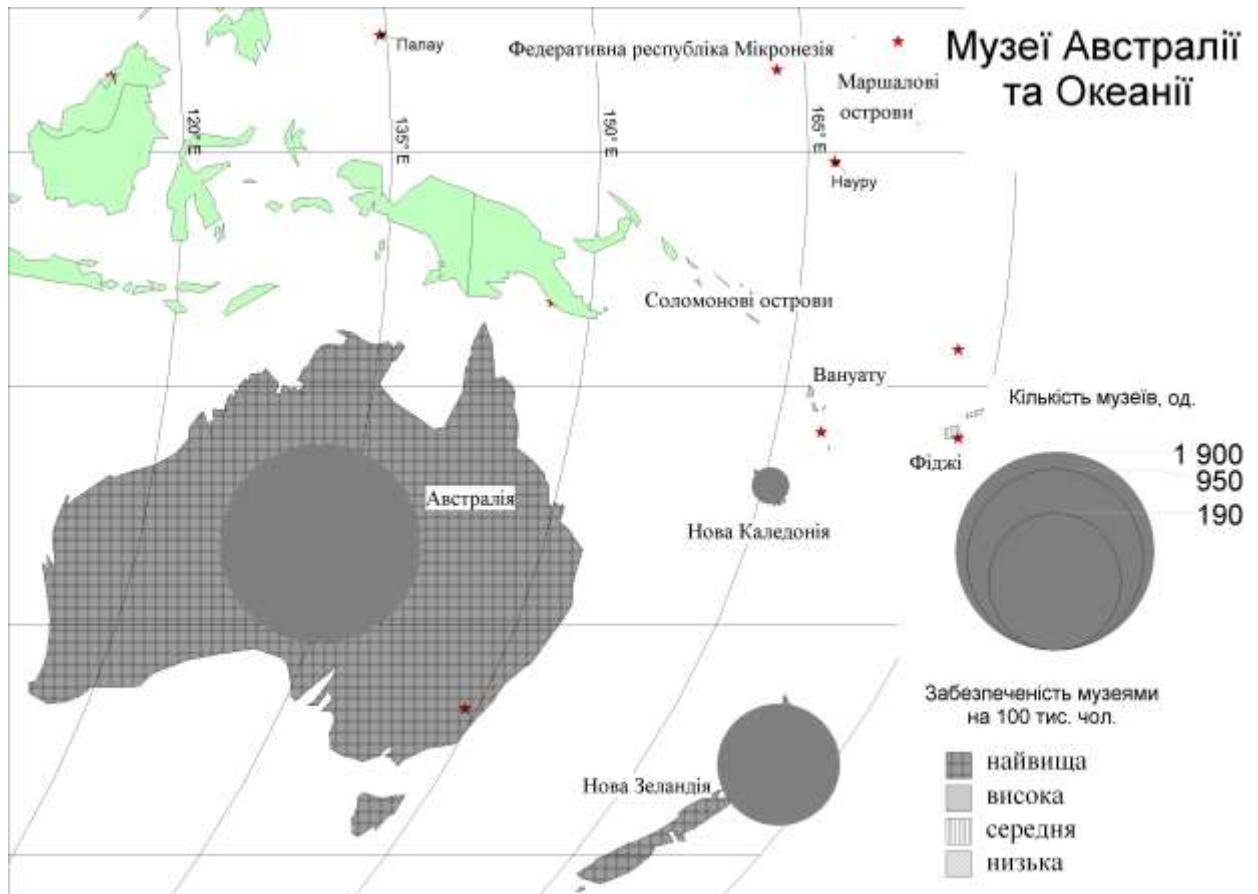

Рис. 2.6. Музейний туризм в Австралії та Океанії

У ній на 100 тис. мешканців припадає 10,7 музеїв, тоді як в інших державах, що перераховані вище – лише, відповідно, 2,8 та 2,4 музеї. Другу позицію займають острівні країни, які мають більше одного музею. Зокрема, це Мікронезія, Вануату, Західне Самоа, Соломонові острови та Фіджі. І, нарешті, до найменш забезпечених музеями країн регіону відносяться держави, які мають лише один музей, або взагалі жодного. Музеї Океанії залишаються й досі маловідомим. Рівень їх відвідуваності іноземними туристами дуже низький. По суті, міжнародне значення мають лише декілька музеїв Австралії та Нової Зеландії, однак навіть про них відомості неповні та доволі уривчасті. Коротко розглянемо основні характерні риси музеїв цих двох країн.

Австралія. Ця держава-материк має у своєму розпорядженні велику кількість різноманітних музеїв і галерей. З культурно-пізнавальною і дозвіллевою метою країну відвідують 3,4 млн. осіб на рік.

Музей Австралії був відкритий у 1827 р. у Сідней, він має багаті колекції експонатів в галузі природної історії та антропології. У Сідней також знаходяться національний морський музей, художня галерея Нового

Південного Уельсу, музей прикладного мистецтва і науки, музей античності Ніколсона. Національна галерея Вікторії розташована в Мельбурні. Відома також художня галерея Західної Австралії в Перті. Квінсленд знаменитий музеєм гербаріїв і музеєм Вікторії.

Нова Зеландія. В країні функціонують наступні музейні заклади: картинна галерея, музей транспорту і техніки, Рожевий сад Парнелла в Окленді. У Веллінгтоні - національна галерея мистецтв, національний музей з колекціями в галузі етнографії і природної історії. До країни з культурно-пізнавальною і дозвіллевою метою прибувають щорічно 1,5 млн. осіб.

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Розкрийте особливості територіальної структури музейного туризму Австралії та Океанії.
2. Поміркуйте, чому в Австралії розміщується музеїв більше, ніж у Південній Америці.
3. Які історичні фактори вплинули на спеціалізацію музеїв Австралії та Океанії
4. Охарактеризуйте будь-який музей регіону на вибір.

РОЗДІЛ III. РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ І МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Розвитку музейної діяльності на теренах України завжди приділялась увага з боку окремих колекціонерів, меценатів, громадських організацій, можновладців. Виникнувши як заклади колекціонування і зберігання коштовностей та старожитностей, музеї поступово перетворились на осередки культури та ідей просвітництва, а після утворення Радянського Союзу стали ареною політичної боротьби та пропаганди державної комуністичної ідеології. В наші часи музей набуває нового статусу як центр національної самосвідомості, автентичності, культурного і духовного відродження українства, стає об'єктом туристичної діяльності.

Сучасна Україна посідає доволі помітне місце серед країн Європи за загальною кількістю музеїв. Цей показник знаходиться на рівні з такими державами, як Норвегія, Португалія, Румунія, Польща, Угорщина. Частково значна мережа музеїв перейшла у спадок від радянських часів, за яких музейна справа була однією з пріоритетних ідеологічних напрямків діяльності на шляху до розбудови соціалістичного суспільства. Але головним чином музейні заклади нашої держави сформувались на основі багатой історичної, культурної і природної спадщини, яка має європейське, а, подекуди, і світове значення.

За офіційними даними ЮНЕСКО, в Україні існує 6 музейних та історико-культурних об'єктів, які віднесені до рівня світового значення. Це Національний архітектурно-історичний заповідник „Софія Київська” з собором XI ст., Національний історико-культурний заповідник Києво-Печерська Лавра XI-XIX ст.з Близькими та Дальніми печерами XI ст., історичний ансамбль міста Львова XIII ст, який являє собою своєрідний музей під відкритим небом, древнє місто Херсонес Таврійський і його хора V ст. до н.е. – XIV ст. н.е. на південно-західному узбережжі Криму, Резиденція митрополитів Буковини і Далмації XIX ст. у Чернівцях, 8 дерев'яних церков Карпатського регіону XVI-XIX ст.

Кандидатами на занесення до списку ЮНЕСКО є ряд цінних археологічних та історико-архітектурних об'єктів на території нашої країни: Спасо-Преображенський собор XI ст. та Борисоглібський собор XII ст. у Чернігові, Кирилівська церква XII ст. та Андріївська церква XV ст. у Києві, Ханський палац у Бахчисараї XVI ст., Генуезька фортеця VI-XVI ст. в Судаку, історичний центр міста-порту Одеси XV-XIX ст., Культурний ландшафт каньйону у м. Кам'янці-Подільському XI-XVIII ст., Кам'яна Могила XXIV—XXII тис. до н. е. - X—XIII ст. поблизу Мелітополя.

Музейне будівництво в Україні продовжує розвиватись, незважаючи на існуючі труднощі. Виникають та активно функціонують численні музеї, присвячені окремим історичним подіям з життя України та Східної Європи, замовчувані раніше персоналіям, новим археологічним знахідкам. Здійснюється істотне упорядкування музейних колекцій, звільнення музейної

діяльності від політичних ідеологій та стереотипів, орієнтацій на європейську історію та культурні цінності. Таким чином в Україні існує значний потенціал ресурсів для розвитку музейного туризму, який може бути представленим як внутрішньою, так і міжнародною складовими.

3.1. Історичні передумови розвитку музеїв в Україні

3.1.1. Виникнення та зародження музейної справи

Історія формування та розвитку музейної справи в Україні бере свій початок ще з часів Київської Русі, коли в середньовічній Європі серед шляхти та багатіїв поширювалось колекціонування старожитностей, предметів ювелірного, образотворчого мистецтва, античних скарбів тощо. Різні цінності збирали тоді не лише князі, але й бояри, дружинники, духівництво. Своєрідними музеями-сховищами були храми Київської Русі - центри тогочасної культури й освіти (у них відбувалися урочисті церемонії на честь важливих подій, велося літописання, перекладалися книги, були засновані школи). Цінні документи, коштовні подарунки, ікони, золотий і срібний посуд сакрального призначення складали основу їх колекції.

Унікальні цінності зберігались у Києво-Печерській лаврі, в храмі Софії Київської (серед них в тому числі була і всесвітньо відома бібліотека Ярослава Мудрого), в церквах та колегіумах Чернігова, Острога, Луцька, Львова, Шумська, Галича, Іскоростеня та інших міст Давньої Русі. На превеликий жаль, більшість скарбів до наших часів не збереглись. Залишки стародавніх колекцій зараз можна побачити лише в музеях Києво-Печерської лаври, Історичному музеї Києва, Археологічному музеї Одеси та в ряді інших регіональних закладів.

Колекціонування цього періоду відіграло позитивну роль у розвитку музейної справи - воно сприяло збереженню і зосередженню у певних місцях цінних речей - свідків історичного розвитку суспільства. Багато цінностей та старожитностей з України та Криму осідало в приватних колекціях Російської та Польсько-Литовської держави. Згодом вони ставали основою для формування музейних експозицій. Прообрази сучасних музеїв почали зароджуватись лише у другій половині 15 ст., а також у 16-17 ст. Заможні люди в спеціальних будинках влаштовували зберігання, облік, експонування реліквій, коштовностей та старожитностей, створюючи тим самим майбутню основу для музейної роботи. Таким чином, територія України, перебуваючи під імперською владою багатьох держав того часу, не мала власної мережі установ музейного типу аж до початку XIX ст.

3.1.2. Розвиток музеїв на теренах України у XIX – на початку XX ст.

Лише у XIX ст. на території сучасної України почали виникати музейні заклади різного профілю. Найбільш інтенсивно цей процес проходив в місті,

а також у Причорномор'ї, що почало інтенсивно освоюватися і заселятися та переживало часи економічного піднесення. Так у 1834-1840 рр. виник цілий ряд історичних та природничих (географо-етнографічних, мінералогічних, ботанічних) музеїв при Імператорському університеті Святого князя Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), а також археологічні музеї в Миколаєві (1806 р.), Феодосії (1811 р.), Одесі (1825 р.), Керчі (1826 р.). У зв'язку із значним економічним розвитком України, виникає цілий ряд промислових та сільськогосподарських виставок, частина з яких згодом також набула музейного статусу (в Одесі та інших південних містах). Зростання зацікавлення вітчизняною історією та культурою сприяло створенню великих історичних та художніх музеїв.

Першим у 1806 р. був створений Миколаївський музей - на основі збірки випадкових знахідок античних пам'яток на узбережжі Чорного моря, яка належала Чорноморському гідрографічному депо. Існував музей недовго, його колекції пізніше було передано іншим музеям. У 1811 р. створено Феодосійський музей старожитностей. Збірки музею значно поповнювалися численними античними пам'ятками, знайденими під час будівельних робіт у місті. Там експонувалась антична кераміка, римські витвори мистецтва, боспорські і візантійські монети, надгробки, а також пам'ятки з генуезької фортеці Кафи, яка була колись на місці Феодосії. 1825 року було відкрито Одеський музей старожитностей. Основу його колекції склали археологічні знахідки на місці розкопок Ольвії, Херсонеса, Боспору. У музеї зберігалися також цінні збірки античного посуду, колекції стародавніх монет, мармурові скульптури, стели, стародавні написи.

У першій половині XIX ст. на території України виникають університетські музеї. В 1807 р. завдяки його клопотанню В. Н. Каразіна було відкрито ряд музеїв при Харківському університеті - Археологічний, Зоологічний, Мінералогічний, Музей образотворчих мистецтв. Музеї при Київському університеті було створено в 1834-1837 рр. завдяки його першому ректорові, визначному вченому М. О. Максимовичу. Там зберігалися цінні колекції пам'яток з історії Київської Русі - мечі, списи, інша зброя, побутові речі, архітектурні деталі, фрагменти фресок і мозаїк, виявлених під час розкопок Десятинної церкви і золотих воріт, давньоруські гривни, візантійські й арабські монети, золоті й срібні прикраси X-XIII ст., знайдені в курганах і скарбах. Тут були також старі плани, карти, малюнки Києва різних часів, стародруки, унікальні документи тощо. Сюди ж надходили цінні знахідки зі скарбів і курганів, розкопаних у Києві та його околицях. У збірках музею налічувалося понад 34 тисячі давніх монет і медалей.

Більш інтенсивно розвивається музейна справа на Україні, в другій половині XIX ст. Цьому сприяло загальне економічне й культурне піднесення в країні у пореформений період, пов'язане із прискореним розвитком капіталізму. В цей час було відкрито ряд історичних музеїв.

Наприкінці XIX ст. з ініціативи Товариства шанувальників старожитностей та мистецтва створюється Міський музей у Києві. Меценати Києва передали музеєві цінні пам'ятки кам'яного віку й доби бронзи, скіфські і грецькі речі з античних міст Північного Причорномор'я, різноманітні історичні й художні колекції. Музей мав багаті етнографічні колекції, зібрані в містах і селах України, велику колекцію народного мистецтва (понад 30 тисяч експонатів), рідкісні пам'ятки епохи палеоліту, неоліту й енеоліту, доби бронзи, Давньої Русі.

Одночасно з Київським діяв Чернігівський музей. У ньому зберігалися цінні пам'ятки доби Київської Русі - золоті й срібні прикраси, інструменти ремісників, побутові речі. Були й різноманітні етнографічні матеріали. Окремий відділ музею займала цінна колекція листів Т. Г. Шевченка, близько 30 автографів його творів (зокрема, заборонених цензурою), понад 20 особистих документів поета, його особисті речі (мольберт, муштабель, палітра, малярське й гравіювальне приладдя, стілець, баклажка, сорочка та ін.), посмертна маска й перстень з його волоссям, близько 400 мистецьких творів Шевченка (малюнки, картини, акварелі, гравюри).

Наприкінці XIX ст. засновано Херсонський історико-археологічний музей. У його фондах налічувалося близько 24 тисяч речей, зокрема більш як 5 тисяч давніх монет і медалей.

Розвиткові музейної справи на території України великою мірою сприяла діяльність передових учених, ентузіастів, наукових і мистецьких товариств. Так, за клопотанням міського наукового товариства було відкрито Історичний музей у Катеринославі, в якому зберігалися археологічні матеріали з розкопок на Катеринославщині. Надзвичайно велика заслуга в організації цього музею й поповненні його збірок належить видатному вченому-історикові Д. І. Яворницькому. Він передав до музею знахідки з Райковецького городища XI – XII ст., історичні документи, рукописні книги XV ст., першодруки Івана Федорова, ковані грамоти XV ст., мідний посуд, зброя і одяг XVII - XVIII ст., твори українського декоративно-ужиткового мистецтва. Експозиція музею поділялася на дев'ять відділів: доісторичний, скіфський, грецький, тюркський, запорізький, церковний, етнографічний, природничий, археологічний. Катеринославський музей невдовзі став одним з найбільших на Україні.

Наприкінці XIX - на початку XX ст. відкривається ряд художніх і природничих музеїв. Це музей красних мистецтв при Харківському університеті (у ньому зберігалось більш як 1200 малюнків і гравюр XVI-XVIII ст. італійських, німецьких, фламандських, англійських, французьких художників), Феодосійська картинна галерея, створена І. К. Айвазовським, Одеська міська картинна галерея (з роботами І. К. Айвазовського, О. П. Боголюбова, О. М. Бенуа, К. К. Костанді, Г. О. Ладиженського та інших художників), Катеринославський художній музей (де експонувалися роботи І. Ю. Рєпіна, В. О. Серова, В. Д. Полєнова, С. А. Виноградова, В. М. Бакшеєва, А. М. Васнецова).

Наприкінці XIX - на початку XX ст. на території України виникають музеї при земствах, губернських архівних комісіях, наукових товариствах і окремих установах. Для прикладу можна назвати Музей Полтавського губернського земства, що мав геологічний і палеонтологічний, ґрунтовий, зоологічний, ботанічний, археологічний, нумізматичний, практичний (корисні копалини, сільське господарство, промисли) та етнографічний відділи. У фондах музею зберігалося понад 20 тисяч предметів.

1900 року створено Етнографічний музей Харківського історико-філологічного товариства, 1902 року - Музей Товариства дослідників Волині в Житомирі (1910 року перейменовано на Волинський центральний музей). Діяли також музей Таврійської архівної комісії, музей Подільського історико-архітектурного товариства, Старосховище Волинського археологічного товариства, Археологічний музей при Вищих жіночих курсах у Києві та інші.

Завдяки ініціативі окремих ентузіастів було створено кілька музеїв у повітових містах і навіть селах. Так, 1911 року відкрито Остерський, 1913-Острозький, 1915 - Вовчанський, 1917 - Хорольський краєзнавчі музеї. М. Ф. Біляшівський створив 1896 року музей у с. Городку на Волині. В с. Круглику під Лубнами існував музей з історичним, етнографічним, археологічним відділами та архівом.

На західноукраїнських землях великим музейним центром було місто Львів. 1874 року тут засновано Музей художньої промисловості, а 1895 - Музей етнографії. Обидва вони відіграли значну роль у збиранні, збереженні та популяризації кращих зразків народного та декоративно-ужиткового мистецтва. Першими організаторами збирання матеріалів для етнографічного музею були І. Я. Франко, Леся Українка, К. В. Квітка, В. М. Гнатюк та ін. Завдяки їхній підтримці музей поповнився збірками килимів, плахт, рушників, дерев'яного і скляного посуду.

На початку XX ст. кількість музеїв у Галичині зростає. 1904 року у Львові відкрито Археологічний музей «Народного дому», при Науковому товаристві ім. Шевченка створено музей старожитностей, 1912 року закладено Тернопільський краєзнавчий музей. 1907 року у Львові відкрито міську художню галерею, яка дістала назву Національної галереї міста Львова. Основою її збірок стали 300 творів західноєвропейського мистецтва, зокрема «Автопортрет» Рембрандта, полотна видатних художників нідерландської школи. За своїм складом експозиція галереї була різномісна - в ній фігурували твори західноєвропейських шкіл живопису, польського малярства, роботи старих львівських майстрів.

У другій половині XIX - на початку XX ст. на Україні розвиваються також природничі музеї. 1865 року засновано Зоологічний музей Одеського університету. На 1872 р. припадає заснування Палеонтологічного музею Одеського університету, до якого надійшли палеонтологічні матеріали, зібрані у Бессарабії та на території Одеського повіту (викопні молюски,

ссавці тощо), інші колекції. Музей став одним з найбільших природничих музеїв країни.

1899 року відкрито Таврійський природничо-науковий музей у Сімферополі, який зібрав цінні ботанічні й зоологічні колекції. У його фондах налічувалося більш як 100 тисяч предметів. Своєрідний музей - Акваріум, у якому було зібрано різні види риб Чорного моря, відкрився 1896 року в Севастополі. У 1899 р. створено Природознавчий музей у Херсоні. У ньому зберігалися зразки рослинного й тваринного світу степів Херсонщини, Кримських гір, Чорного та Азовського морів.

Отже, в період XIX - початку XX ст. Музейна діяльність в Україні набула бурхливого розвитку. Створювались численні музеї природознавчого, історико-культурного, мистецького профілю, виникали музеї-садиби видатних постатей українського краю, картинні галереї, виставки. Щодо теорії музейної справи, то вона у цей період була ще в зародковому стані. Лише в деяких провідних музеях закладалися основи схоронної, облікової і наукової роботи (історичні музеї у Києві, Одесі, Львові), і тільки у найбільших з них практикувалося проведення екскурсій. У більшості музеїв освітня робота ще не провадилася.

3.1.3. Розвиток музеїв Української РСР (1917-1991 рр.)

Після подій 1917 року територія України поринула у прірву громадянської війни, голоду і розрухи. Більшість музейних установ та приватних колекцій були пограбовані і знищені, значна кількість унікальних експонатів була втрачена через відсутність належних умов зберігання. Частина експонатів музеїв (особливо на півдні та на західній Україні) була переправлена за кордон емігрантами та осіла у приватних колекціях або у державних скарбницях західноєвропейських держав. Жахлива руйнація основ суспільства призвела до забуття та плондрування культурних цінностей, нехтування історичною спадщиною.

Панівними ознаками світогляду того часу стали атеїзм та матеріалізм, інтернаціонал трудящих всіх країн, що призводив до космополітизму, забуття національної приналежності, культурних та духовних цінностей власного народу. Саме тому, по всій країні нищились та руйнувались історико-культурні музеї, християнські святині, створювались численні „музеї атеїзму і безбожництва”, які здійснювали пропаганду мракобісся і невігластва. Наприкінці громадянської війни музейні скарби, які збереглись на той час в Україні були націоналізовані державою, а частина з них, що мали найбільшу культурно-історичну цінність, переправлені в музеї Москви та Петрограду.

У перші роки Радянської влади на Україні було видано ряд постанов про передання всіх історичних і мистецьких цінностей у відання Народного комісаріату освіти, про охорону пам'яток, заборону вивозити їх за кордон. Було створено Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини. В результаті його діяльності наприкінці 20-х років розпочався

поступовий процес упорядкування музейної діяльності, пошуку зниклих експонатів, зібрання та відновлення експозицій, що розійшлися по приватним колекціям. Значного поширення на Україні за тих часів набуло краєзнавство, охопивши з середини 20-х років 32 округи (всього було понад 200 краєзнавчих організацій). Краєзнавці збирали історичні пам'ятки, складали археологічні карти. Зібрані ними колекції згодом стали основою для створення багатьох регіональних музеїв. Так в Україні виникли Уманський, Черкаський, Вінницький, Нікопольський, Путивльський та інші краєзнавчі музеї.

У двадцяті роки на базі віднайдених збірок Б. І. і В. М. Ханенків в Києві було відкрито Музей мистецтв при Українській Академії наук. Музей мав цінні колекції західноєвропейського живопису, ікони, збірки кераміки й художнього скла, тканин, стародавньої скульптури з Єгипту, Греції і Риму, японською гравюри тощо. 1922 року було відкрито Київську картинну галерею. Основу її збірок становили мистецькі твори з приватних колекцій Б. І. і В. М. Ханенків, М. А. і Ф. А. Терещенків, О. Г. Гансена. Постійна експозиція мала три відділи: малярства, графіки й художньої промисловості.

1920 року засновано Одеський державний художній музей. У ньому було представлено мистецтво Італії, Голландії, Іспанії, Франції та інших країн XIV-XX ст. У фондах музею зберігалось більш як 5 тисяч творів. Серед них картини Караваджо, Д. -А. Каналетто, П. Брейгеля, Ф. Гальса.

Тоді ж на базі міської картинної галереї в Одесі було створено Народний художній музей. Фонди його весь час поповнювалися, і згодом було розгорнуто експозицію від давньоруського іконопису до радянського живопису, графіки, скульптури і народного декоративного мистецтва.

1919 року відкрито Картинну галерею в Полтаві. Експонувалися тут картини уродженця Полтави М. О. Ярошенка, які він подарував своєму рідному місту, твори інших художників-полтавчан (наприклад, Г. Г. Мясоедова). В галерею надійшло також ряд приватних збірок. Визначними організаторами музейної справи в цей час на Україні були М. Ф. Біляшівський, Ф. І. Шміт, Д. М. Щербаківський, М. О. Макаренко, Ф. Л. Ернст, С. А. Таранушенко, Д. І. Яворницький.

В перші роки Радянської влади в Україні було відкрито значну кількість різноманітних музеїв. Музейна мережа зросла в цілому в 3 рази - з 36 до 100 (наприкінці 20-х років), переважно за рахунок створення музеїв атеїзму на основі будівель та предметів культу, реквізованих у Православної церкви, музеїв пролетаріату та інтернаціоналу, що займались комуністичною пропагандою та просвітництвом, а також музеїв мистецтв на основі приватних колекцій, націоналізованих та відібраних у відомих колекціонерів і меценатів. З'явився новий тип музеїв – музеї реліквій Жовтневої революції, громадянської війни, історико-революційних пам'яток, знарядь праці ремісників і селян тощо. Вся діяльність цих закладів була підпорядкована становленню провідної ідеології держави та розбудові комуністичного суспільства.

Історико-революційні музеї було створено в Харкові, Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Одесі, Миколаєві та в інших містах. Центральним серед них був Музей революції УРСР, заснований у тодішніх столиці республіки – в Харкові 1923 року. У ньому експонувалися зброя, прапори, революційні листівки, газети, фотографії, портрети героїв революції та громадянської війни. У фондах музею налічувалося близько 47 тисяч предметів.

З метою збереження пам'яток християнського мистецтва, архітектури, зодчества, унікальних стародруків, церковних культових предметів та інших старожитностей Народний комісаріат освіти дістав право оголошувати найцінніші комплексні пам'ятки заповідниками. Першими історико-культурними заповідниками були оголошені стародавнє місто Ольвія на Миколаївщині (1924 р.) і Києво-Печерська лавра (1926 р.).

На території Києво-Печерської лаври було створено Музейне містечко. У ньому розмістились музеї металопластики, станкового малярства, тканин та шитва, українського письма й друку, нумізматичний музей, Музей порівняльної історії культів, української архітектури, збірки української старовини та ін. У фондах Музейного містечка зберігалось більш як 67 тисяч предметів.

Велику музейну роботу в той час провадили історичні музеї. Так, Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка зібрав цінні пам'ятки палеоліту, неоліту, доби бронзи, античної епохи, Київської Русі, велику колекцію українських килимів (понад 700), твори українських художників та графіків. Значно збільшилась експозиція нового Чернігівського історичного музею. У ньому влаштовувалися виставки, зберігалось понад 37 тисяч експонатів. Збірки Дніпропетровського крайового історико-археологічного музею завдяки археологічним розкопкам поповнили понад 49 тисяч експонатів. Одеський історико-археологічний музей завдяки розкопкам в Ольвії зібрав цінні пам'ятки, що належать до пізнього етапу трипільської культури.

У 20-ті роки на Україні засновано перші літературно-меморіальні музеї. Серед них - музей-заповідник на могилі Т. Г. Шевченка в Каневі (1926 р.), музей-заповідник М. В. Гоголя в селі Великих Сорочинцах (1928 р.), музей В. Г. Короленка в Полтаві (1928 р.). Одночасно із створенням музеїв влаштовувалися численні виставки, присвячені показу досягнень народного господарства, науки і культури. Такі виставки розгорталися, зокрема, в Харкові, Києві, Одесі та в інших містах.

Поліпшенню роботи музеїв сприяла постанова РНК УРСР «Про музеї України», ухвалена 27 червня 1938 року, в якій було визначено конкретні заходи щодо уточнення профілю музеїв і розподілу між ними експозиційних матеріалів. Для реставрації цінних музейних експонатів передбачалося організувати Центральну реставраційну майстерню. Відповідно до постанови при Нарком-освіти УРСР було створено Управління музеїв, яке мало здійснювати керівництво усіма музеями України.

Після об'єднання західноукраїнських земель і території радянської України на нових територіях активно створюються музеї революційного руху та атеїзму, а також ряд краєзнавчих музеїв. Такі музеї було відкрито у Луцьку, Рівному, на Коломиї, у Львові, Володимирі-Волинському, Дрогобичі, Кременці, Станіславі (нині - Івано-Франківськ).

Роки другої світової війни істотно вплинули на культурний розвиток України. Фашистські вандали обертали в руїни українські міста і села, нищили історичні і культурні пам'ятки. Великі, цінні колекції музеїв Києва, Харкова та інших міст були пограбовані та вивезені до Німеччини і частково повернулись лише після закінчення війни. В цей нелегкий час головним завданням музейних робітників стало урятування музейних колекцій від німецьких окупантів. Завдяки їх самовідданій праці більшість музеїв республіки було евакуйовано.

Під час окупації території України гітлерівці знищили багато всесвітньо відомих пам'яток та зруйнували за офіційними даними понад 150 музеїв. З Державного історичного музею УРСР окупанти вивезли світового значення археологічні колекції Кирилівської, Мізинської, Пушкарівської та інших стоянок первісної доби, з відділу Скіфії - зброю, кераміку, з відділу Київської Русі - такі унікальні експонати, як запрестольний хрест X ст. з Десятинної церкви, весь відділ зброї - 400 цінних експонатів, багато документів і пам'яток з відділу історії України XV-XIX ст. (грамоти, акти, монети, тканини) та ін. В будинку-музеї на могилі Т. Г. Шевченка фашисти влаштували стайні, а пам'ятник великому Кобзарю використовували як мішень, вправляючись у стрільбі. Німці дощенту зруйнували музей М. В. Гоголя у Великих Сорочинцях, Музей В. Г. Короленка в Полтаві. Великої шкоди завдано було Полтавському, Житомирському, Новгород-Сіверському й Глухівському краєзнавчим музеям.

Дуже потерпіли художні музеї. З Київського музею західного і східного мистецтва окупанти вивезли близько 300 картин, із Львівської державної картинної галереї - 225 (серед них «Автопортрет» Рембрандта, «Портрет дами» Госсарта, а також велику колекцію малюнків А. Дюрера). З Музею російського мистецтва поряд з іншими експонатами було викрадено цінну збірку давніх ікон. У Державному музеї українського образотворчого мистецтва з 41 тисячі експонатів національного мистецтва залишилося лише 1900. Гітлерівці вивезли з цього музею 5384 предмети живопису, графіки, скульптури (серед них картини Мурашка, Бурачека, Пимоненка, Світославського, Іжакевича, Левченка та інших видатних художників), цінні колекції українського посуду, кахлів, вишивок XVIII - початку XX ст. та 11 420 предметів з художньо-промислового відділу. Найцінніші колекції картин, скульптур, гравюр і малюнків, стародруків, художнього посуду та інших пам'яток мистецтва окупанти вивезли з Дніпропетровського, Харківського, Одеського художніх музеїв.

По закінченню війни, розпочався процес відбудови зруйнованих приміщень музеїв та повернення евакуйованих експозицій. Першочерговим

завданням музеїв після відбудови було збирання нових матеріалів та відновлення музейних фондів. Історичні й краєзнавчі музеї, почали активно збирати матеріали про Велику Вітчизняну війну: документи, зброю, речі партизан, побутові предмети тощо. На основі цих матеріалів у багатьох музеях було влаштовано виставки, які розповідали про героїзм радянських людей, про битви з ворогом, про діяльність підпільних партійних і комсомольських організацій на окупованій території, про партизанську війну із загарбниками. Такі виставки демонструвалися в Київському та Харківському історичних, а також краєзнавчих музеях.

Набуває розвитку формування музеїв, присвячених подіям Великої Вітчизняної війни. Так, 1945 року створено Музей історії Корсунь-Шевченківської битви й Музей «Молода гвардія» в Краснодарі. 1946 року засновано Музей оборони Одеси, Севастопольський музей Великої Вітчизняної війни, а в 1958 р. - Пам'ятник-музей визволення Києва від фашистських загарбників у селі Нові Петрівці. Створено музеї бойової доблесті та героїзму, наприклад, Музей О. В. Суворова в Ізмаїлі, Музей історії Полтавської битви (1950 р.).

У повоєнні роки створено також нові історичні, краєзнавчі, художні, літературно-меморіальні музеї. Так, до 300-річчя возз'єднання України з Росією в 1954 р. відкрито Переяслав-Хмельницький історичний музей. Серед літературно-меморіальних - Музей Ю. А. Федьковича у Чернівцях (1945 р.), Музей І. П. Котляревського в Полтаві (1952 р.), музей Тараса Шевченка (1949 р.), Лесі Українки (1962 р.), М. Т. Рильського (1966 р.) в Києві та ін. Серед художніх музеїв - Закарпатська картинна галерея (тепер - Художній музей) в Ужгороді (1948 р.), Державний музей українського народного декоративного мистецтва УРСР у Києві (1954 р.), Донецький художній музей (1960 р.) та інші.

У повоєнний період великого поширення набули народні музеї, які створювалися з ініціативи трудящих і працювали на громадських засадах. Профілі їх - найрізноманітніші. Це музеї історії міст, сіл, заводів і фабрик, колгоспів, шкільні, меморіальні, літературні музеї, музеї народної творчості тощо. Процес ідеологічної консервації музеїв продовжувався і в 70-ті – 80-ті роки та остаточно закріпив за ними роль закладів з пропаганди та поширення ідей комунізму. Фактично, музеї України того часу втратили свою сутність, перетворившись із закладів культурно-мистецького, просвітницького спрямування на „ідеологічні кузні нових кадрів радянського суспільства”. В такому стані музеї існували до кінця 80-х років, початку Перебудови та проголошення незалежності України.

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Розкрийте передумови зародження та формування музейної справи на території Київської Русі.

2. У чому полягали особливості музейного будівництва у XIX-XX ст. на теренах України.
3. Яких змін зазнали музейні заклади з приходом комуністичного режиму.
4. Охарактеризуйте процес музеєтворення у довоєнний та повоєнний періоди української історії.

3.2. Сучасний розвиток музейної справи та музейного туризму

Із здобуттям незалежності Україна спрямувала свої зусилля на відродженні та зміцненні національних традицій, народної культури і мистецтва, відновленні втрачених історичних і духовних святинь, які протягом століть виступали символами національного єднання та гордості. Після призупинення діяльності комуністичної партії та скасування законодавчих положень про її провідну роль у розвитку держави музейні заклади ідеологічної спрямованості було закрито або істотно переосмислено в експозиційному відношенні. Так, припинили свою діяльність численні музеї В. І. Леніна, музеї революційних подій та діяльності партійних організацій, а експозиції і фонди краєзнавчих та історичних музеїв позбулися застарілих методик формування та змістовного наповнення. Єдиним видом музеїв, які не повністю позбавились радянської спадщини залишились музеї Великої вітчизняної війни (згодом перейменовані на музеї другої світової війни). Однак, їх експозиції все ж зазнали певних змін в напрямку висвітлення історичної правди про військові дії в країнах Європи, в різних містах і селах України, яка стала доступною на основі документів та хронікальних матеріалів, що були на той час розсекречені.

Основні зусилля музейних закладів почали спрямовуватись на відновлення історичної пам'яті українців, їх національної ментальності, духовності і культури. Так, на місці колишніх музеїв атеїзму або музеїв, в яких зберігались історичні церковні цінності, було відкрито музеї ікони, музеї дзвонів та ін., робота яких вже не базувалася на матеріалістичному світогляді. Найбільш визначними з них є Музей історичних коштовностей України, Музей дзвонів та Музей ікони в Києві, Музей Волинської ікони в Луцьку, музеї церков в Чернігівщини. Більшість православних храмів, які використовувались не за призначенням, було повернуто Православній Церкві, зруйновані святині почали відбудовуватися та відновлюватись.

Численні краєзнавчі музеї почали провадити серйозну роботу із колекціонування та зберігання предметів національної самобутності краю. Вони досліджують особливості історичного одягу місцевості, знарядь праці, національних пісень та музичних інструментів, займаються відродженням ковальського, гончарного, декоративно-прикладного мистецтва та народних художніх промислів. Почали з'являтися музеї окремих етнічних груп народів України, наприклад, музей „Лемківська садиба” на Закарпатті, музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття в м. Коломия, музей народного

мистецтва і побуту Гуцульщини в м. Косів, краєзнавчий музей „Бойківщина” в м. Долина та ін.

Було створено ряд музеїв присвячених видатним постатям української історії і культури, діяльність яких була невідома, заборонена чи замовчувалась за радянських часів. Серед них можна назвати музей-садибу Михайла Грушевського в с. Криворівня та музей у Львові, музей Олекси Довбуша у м. Івано-Франківськ, музеї С. Бандери в с. Старий Утринів та в с. Воля Задеревацька, музей сакральної скульптури XVIII ст. "Творчість Івана Пінзеля" у Львові, музей "Філікі Етерія" в Одесі та багато інших. Уже існуючі меморіальні музеї пропонують новий позбавлений від ідеологічних догм погляд на видатних діячів української і світової історії, науки, культури. Зокрема, це музеї Тараса Шевченка, Івана Франка, музей М. О. Булгакова у Києві, музей Петра Сагайдачного на Львівщині, музеї С. С. Прокоф'єва та В. І. Немировича-Данченка на Донбасі, музей В. Короленка в Житомирі та багато інших.

Також з'явився ряд музеїв, які висвітлюють трагічні сторінки сучасної історії. Серед них - музей Чорнобилю та музей героїв Афганістану в Києві, Музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича у Львові, Музей "Молотківська трагедія" в с. Молотків Тернопільської області, Музей переслідуваної церкви в м. Бережани тощо. Створюються музеї, присвячені важливим, але маловідомим історичним, культурним, біографічним подіям, зокрема, будинок-музей кінофільму „Тіні забутих предків” в містечку Верховина, літературно-етнографічний музей у с. Кузьмівка на Рівненщині, де перебував і працював О. Купрін, музей “Літературна Немирівщина” на Вінничині та ряд інших музеїв.

Новим явищем музейного життя стала поява віртуальних музеїв . Вони представлені як он-лайн версіями реально існуючих музеїв (Національний музей «Чорнобиль», Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І. Яворницького, Острозький замок, музей Волинської ікони, заповідник «Поле Полтавської битви», музей Гетьманства та ін.), так і музеями, створеними лише у віртуальному просторі (музей Ігоря Сікорського)

Однак, досі не всі сторінки української історії та видатні особистості знайшли відображення у музейних фондах та експозиціях. Так, до цього часу немає музею національного рівня, присвяченого визвольним змаганням українського народу, немає музеїв ряду видатних земляків, що стали відомими світу завдяки діяльності у різних галузях - академіка Володимир Вернадського, Нобелівського лауреата з хімії Теодора Добржанського, танцівника Сержа Лифаря, співака і композитора Олександра Вертинського, географа та етнографа Стефана Рудницького, економістів Антіна Синявського й Михайла Туган-Барановського та багатьох інших. Проте, Україна має значні резерви для зростання мережі музейних закладів, особливо на територіях багатих історичними та культурними подіями. Активізація музейної діяльності на цих землях з метою розвитку туризму є

актуальним завданням культурного та духовного відродження України на нинішньому етапі її розвитку.

З часу проголошення державної незалежності (1991 р.) в Україні спостерігається прогресивна динаміка кількості музейних установ. В її перебігу можна виділити два періоди особливо стрімкого зростання кількості музеїв.

Перший (1991-1995 рр.) пов'язаний із демократизацією суспільства, звільненням духовного життя від ідеологічних обмежень, прагненням народу до самоідентифікації та самовизначення. Досвід цього періоду заперечує марксистську тезу про первинність суспільного буття щодо суспільної свідомості. Всупереч системній кризі, гострій нестачі фінансових ресурсів, товарному дефіциту, відсутності матеріальної підтримки з боку держави за ініціативи громадськості виникає значна кількість музеїв як вираз звільненого національно духу, котрий впродовж століть не мав можливості самовираження. У перші п'ять років існування самостійної України, коли відбувається масове скорочення об'єктів матеріального і нематеріального виробництва, кількість музейних установ зростає на 100 одиниць. Найбільший абсолютний приріст кількості музеїв спостерігається саме у східних та центральних областях, що зазнавали значного ідеологічного тиску у радянський період - Запорізькій, Донецькій, Луганській, Черкаській, Кіровоградській, Вінницькій.

Другий період (2006-2010 рр.) є наслідком послідовної державної політики музейного будівництва, що проводилась президентом В. Ющенком. Впродовж цього періоду кількість музейних установ зросла на 109 одиниць. Завдяки надходженню бюджетних ресурсів максимальний абсолютний приріст музеїв мали території з унікальними ресурсами різних куточків України, зокрема, Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська, Харківська, Житомирська, Хмельницька, Львівська, Тернопільська області, м. Київ.

Впродовж 2011-2020 рр. спостерігалось незначне зростання кількості музейних установ. На таку тенденцію вплинули військові дії в Луганській та Донецькій областях, анексія Кримського півострова. За таких умов немає можливості забезпечити облік діяльності музеїв, що знаходяться на непідконтрольних Україні територіях.

За роки незалежності мережа музеїв в Україні збільшилась майже втричі. Найвищі темпи зростання кількості музеїв відмічались у західних і центральних областях, що мали найменшу кількість закладів у часи тоталітарного режиму і характеризувались значним національним піднесенням у роки утвердження державності - Тернопільській, Волинській, Житомирській, Кіровоградській, Хмельницькій.

Нині на території України функціонує близько 600 музеїв, з яких 35% - історичні, 34% - комплексні, 14% - мистецькі і художні, 10% - літературні, 7% - природничі і галузеві (рис. 3.1). На базі 60 особливо цінних нерухомих пам'яток, що внесені до Державного реєстру, створено національні історико-

культурні заповідники. Національний заповідник «Софія Київська» (1037 р.), Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (1051 р.), Національний заповідник «Херсонес Таврійський» (IV ст. до н. е. - XII ст. н. е.) віднесено до рівня світового значення і включено до списку ЮНЕСКО.

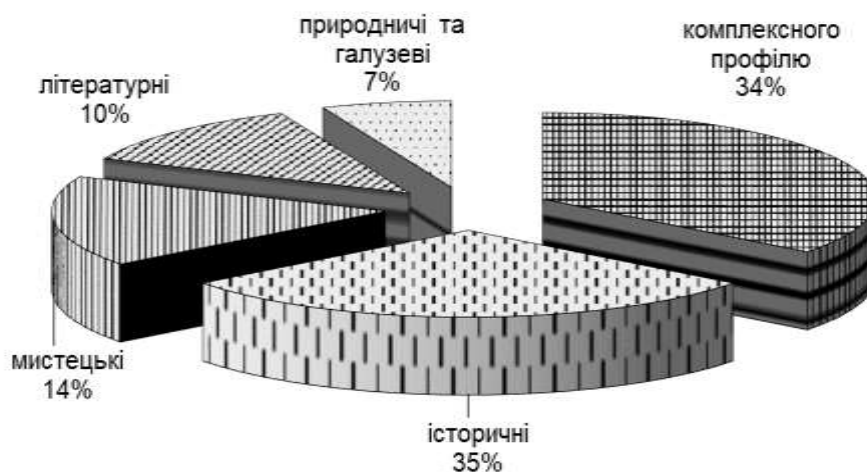

Рис. 3.1. Структура мережі музейних закладів в Україні

Як склалось історично, в нашій державі переважають музейні установи історичного та комплексного профілів (разом 69% від усіх музеїв). Саме історичні музеї почали першими виникати на тернах України ще за часів Російської Імперії (на основі архітектурно-історичних пам'яток давніх слов'янських міст Київщини, Чернігівщини, Поділля а також на основі давньогрецьких колоніальних поселень в Криму та Причорномор'ї). Розвиток музеїв комплексного профілю, а саме краєзнавчих, припадає на другу половину 20-х років нашого сторіччя. В цей час, як зазначалось вище, такі музеї створювались у великих та малих населених пунктах з метою пропаганди радянського способу життя та комуністичної ідеології. В наш час, їх фонди та експозиції зазнали істотного переосмислення і краєзнавчі музеї почали виконувати ті завдання, до яких й були покликані самою назвою.

Помітну частку в мережі музейних закладів в Україні займають літературні та мистецькі музеї (разом 24%). Музеї мистецтва знаходяться переважно у великих містах, а меморіальні – практично по всій Україні. В основу меморіальних музеїв покладено колекції особистих речей видатних поетів, письменників, літераторів, а також художників, митців, скульпторів та композиторів, які жили та працювали в на території країни в різні часи. Якщо раніше серед літературно-мистецьких переважали музеї, присвячені

постатям відомих українських та російських митців, то зараз все більш з'являється музейних установ, що висвітлюють сторінки життя польських, румунських, болгарських та інших європейських діячів в Україні. Переважна їх кількість сконцентрована на Львівщині, Івано-Франківщині, Чернівецькій, Волині та в Закарпатті.

У структурі музеїв України найменша частка припадає на музеї природничого та галузевого профілів (7%). Питанню їх створення за радянських часів не приділялось достатньої уваги, а в умовах незалежної України основні акценти зроблені переважно на відновленні історико-культурних пам'яток нашої держави. Проте, Україна володіє унікальними пам'ятками природи, які мають бути відображені в музейних експозиціях, використані для музеєфікації при створенні музеїв просто неба. Музеї галузевого профілю сформувались в індустріальних районах України. До них належать музеї історії окремих шахт та гірничої справи Донбасу, музеї великих промислових підприємств (Дніпровського металургійного заводу імені Петровського, ВАТ „Азот”, музей історії промисловості України в Донецьку), а також музеї окремих галузей господарства (аптеки-музеї у Львові, Києві та вінших містах, музеї виноградарства та виноробства в Києві, Масандрі, Інкермані тощо). Їх виникнення пов'язане з реформуванням колишніх виставок досягнень народного господарства, а також з перетворенням складів та фондів окремих промислових підприємств на музейні заклади. Ця практика набула значного поширення серед країн Європи та в Сполучених Штатах Америки. Її слід усіляко підтримувати та розвивати.

Внаслідок відмінностей в особливостях розселення, історичного та культурного розвитку, економічних можливостей, підтримки державних чи бізнесових структур регіони країни дуже різняться за кількістю музеїв. Окрім столиці м. Києва та Автономної республіки Крим, найбільшу кількість музеїв мають ряд східних (Полтавська, Харківська, Донецька), центральних (Черкаська, Кіровоградська), західних (Тернопільська, Львівська) та північних (Чернігівська, Київська) областей. Найменше музейних установ у південному регіоні України - Одеській, Миколаївській, Херсонській областях та Чернівецькій області.

Отже, в мережі музейних закладів України помітні значні диспропорції. Вони ще більш посилюються при регіональному аналізі профільної структури музеїв. Так, музеї комплексного профілю найбільш поширені в центральній та східній Україні (Вінницька, Донецька, Тернопільська, Черкаська, Чернігівська, Запорізька та Харківська області). В західних областях та на півдні їх кількість недостатня. Музеї історичного профілю добре представлені на Київщині, Черкащині та на Поділлі. Водночас на півдні нашої держави є території, де ці заклади взагалі відсутні, хоча ці регіони володіють усіма необхідними для цього ресурсами. Мистецькі та літературні музеї поширені на Київщині, Полтавщині, Вінниччині, Чернігівщині та в Криму. Останнім часом їх мережа швидко розвивається в

західних областях України. Нарешті, найбільша кількість природничих та галузевих музеїв знаходиться в Києві, а також у Львівській області і на Донбасі. Проте, майже половина регіонів України взагалі не мають музейних закладів цього профілю.

Однак не загальна кількість музеїв визначає їх можливості ефективно здійснювати просвітницьку діяльність, а забезпеченість ними населення (музеїв на 100 тис. жителів). За цим показником не лише області з меншою кількістю музеїв, але й частина східних областей-лідерів посідають останні місця у рейтингу. В Одеській, Миколаївській, Херсонській, Дніпропетровській, Чернівецькій, Луганській, Донецькій областях на 100 тис. жителів припадає менше 1 музейного закладу. Населення цих областей не має належної доступності до музейних зібрань, не може ознайомитись з музейними експозиціями, отримати наукову інформацію щодо заселення свого краю, його звичаїв, обрядів, визначних подій та діячів. Культурно-освітня діяльність таких установ поширюється на обмежену аудиторію і неспроможна сприяти утвердженню національної самосвідомості, активної державницької позиції широкого загалу громадян. Їх туристичний потенціал теж вкрай низький.

Головним показником, що характеризує діяльність музеїв є кількість їх відвідувань впродовж календарного року. Найвища відвідуваність спостерігається у містах й адміністративних одиницях України з найбільшою кількістю музейних установ - м. Києві, Автономній Республіці Крим, Чернігівській, Львівській, Черкаській, Полтавській, Тернопільській областях. Звичайно, на величині відвідуваності значною мірою позначається вплив туристичної складової - потоків внутрішніх і міжнародних туристів, які спрямовуються до пам'яток загальнонаціонального значення, що розміщені у цих регіонах. Найнижчу відвідуваність відповідно мають області з меншою кількістю музеїв та невисоким рівнем забезпеченості ними населення, які знаходяться у північній (Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська), південній (Одеська, Миколаївська, Херсонська) та східній (Сумська, Донецька, Луганська) частинах країни. Низька забезпеченість жителів регіонів музеями у поєднанні з недостатньою ефективністю їх діяльності негативно позначається на вихованні у пересічних громадян почуття національної ідентичності, розумінні спільної етнічної історії з населенням інших регіонів України.

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Розкрийте особливості розбудови музейних закладів за часів незалежної України.
2. Які нові типи музеїв почали формувались в Україні останнім часом?
3. У чому полягають диспропорції територіального розвитку мережі музеїв в Україні?

4. Назвіть причини виникнення диспропорцій у формуванні музеїв різних профільних груп на землях нашої держави.
5. Розкрийте особливості рівня забезпечення музеями різних регіонів України та поясніть причини виявлених диспропорцій.

3.3. Регіональна характеристика музейного туризму

Україна виникла на карті Європи як поліетнічна держава, населена різними народностями, багатими на свою історичну спадщину. Окрім українців нашу державу населяють інші народи, що мають власну історико-культурну спадщину. В окремих її куточках зберігаються та відновлюються унікальні самобутні традиції, притаманні мешканцям певної місцевості. Відповідно до цього, в різних регіонах України діють окремі музейні заклади різного профілю та культурного спрямування, що доводять до нащадків особливості історії, культури, побуту й мистецтва даного краю.

Водночас, в крупних обласних містах сформувались своєрідні музейні центри, зміст експозицій та фондів яких є більш універсальним і охоплює історико-культурну спадщину макрорегіонів нашої держави, а подекуди й інших сусідніх держав. Однак, незважаючи на те, що ці музеї володіють значними фондами з історії і мистецтва різних культур і народностей, вони несуть у собі особливості культурно-етнічного середовища тої місцевості, в якій знаходяться. Саме тому, музеї України будуть розглядатися нами у контексті тих етнічних областей, в яких вони виникли і розвивались.

Для більш детального географічного аналізу мережі музейних закладів України ми розглянемо окремі найбільш визначні центри різних етнічних областей нашої держави. Це дозволить нам окреслити рівень охоплення різних етносів України музейними закладами, а також показати особливості висвітлення нашої історії, культури, традицій. Етнічні та етнографічні землі України були виділені нами на основі наукових праць Ф. Д. Заставного. При огляді окремих музеїв були використані матеріали журналу „Музеї України”, а також різноманітні енциклопедичні джерела.

3.3.1. Полісся

Поліський регіон займає території Київщини, Чернігівщини, Сіверщини та частково Житомирської області. В межах цих територій знаходиться великий історико-культурний центр – Київ, що містить музейні заклади світового рівня. Для території інших поліських областей характерне переважання музейної церковно-культурної спадщини та взірців культури й мистецтва старослов'янського світу.

Музей гетьманства в Києві

Музей гетьманства було засновано у 1993 році. В чотирьох залах представлено унікальні артефакти, документи та особисті речі, пов'язані з

життям гетьманів Івана Мазепи, Богдана Хмельницького, Пилипа Орлика та Павла Скоропадського. Зали детально розповідає про життєвий шлях гетьманів, етапи визвольної боротьби українського народу, формування національної самобутності та державності. Поміж експонатів - шаблі, гарматні ядра, люльки для куріння, старовинні карти, з колекції родини Скоропадських, автографи С. Петлюри, бойові нагороди війська УНР, копії рідкісних фотографій того часу. Широко висвітлена у Музеї діяльність українського державотворця Симона Петлюри та його сподвижників.

Музей проводить широку архівну, бібліотечну і бібліографічну дослідницьку роботу. Науковими співробітниками Музею виявлено нові комплекси документальних джерел з історії української державності, маловідомих або невідомих листів, документів, тощо. Проводиться систематична наукова робота з тематики «Бібліографія дослідження Гетьманщини», «Українська геральдика доби Гетьманщини», «Історія міста Києва козацької доби», тощо.

Музей історичних коштовностей України в Києві

Музей історичних коштовностей України - філія Національного музею історії України - єдине в нашій країні систематизоване зібрання історичних і художніх раритетів із дорогоцінних металів та коштовного каміння. Їх вивчення допомагає зрозуміти світогляд, естетичні ідеали, технічні досягнення народів, котрі жили на землях України впродовж п'яти тисяч років.

Найбільша колекція розповідає про творчість ювелірів доби бронзи та раннього заліза: III тис. до н. е. - IV ст. н. е. Особливо цікаві сторінки історії декоративного мистецтва пов'язано з кіммерійцями, скіфами, сарматами. Завдяки археологічним дослідженням їхніх пам'яток знайдено золоті та срібні оздобы костюмів, зброї, вузди, сакральний посуд. Платівки-аплікації з рельєфними мініатюрами, сережки, підвіски, гривни, намисто, персні вражають розмаїттям форм, філігранними візерунками, глибиною змісту. Центрами їх виробництва були грецькі держави, засновані у Північному Причорномор'ї переселенцями з Греції та Малої Азії в VII-V ст. до н. е. Найдосконаліші речі виготовляли у майстернях еллінських міст: Пантикапеї, Ольвії, Херсонесі.

Окрасою збірки є золота пектораль з кургану Товста Могила - нагрудна прикраса скіфського царя. Цей неперевершений витвір античного митця IV ст. до н. е. називають «знахідкою століття».

З мистецтвом українських золотарів XVI-XIX ст. знайомлять предмети культового характеру: на престольні хрести, ризи до ікон, оправы до Євангелій, потири. Унікальною є колекція єврейських срібних культових предметів XVIII ст. - початку XX ст., виконаних майстрами України, Росії, Польщі, Австро-Угорщини. Це речі, що супроводжували церемоніальні дійства з святинею єврейського народу - сувоєм Тори.

Ще одна збірка - «Західноєвропейське срібло XVI-XX ст.». Вона включає декоративні вироби ювелірів Австрії, Німеччини, Польщі, Нідерландів, Франції. Експонати музею змальовують яскраву картину творчого процесу на теренах України від давнини до сучасності. Вони несуть Красу, яка приваблює відвідувачів знову і знову.

Житомирський обласний краєзнавчий музей

Житомирський краєзнавчий музей бере свій початок від 1865 р., коли у ньому почали демонструватися зразки місцевих гірських порід і мінералів (спочатку їх було 48). Згодом колекція поповнилася понад 400 зразками різноманітних порід, мінералів, геологічних та палеонтологічних матеріалів.

Для поповнення зібрання музею чимало зробив видатний геолог і географ П. А. Тутковський (1858 - 1933). Він разом із представниками Товариства дослідників Волині досить активно комплектували музейні колекції. У 1913 році на музейному обліку вже було 8292 експонати. Музей складався з 4 відділів: природничо-історичного, етнологічного, економічного та історичного.

Наразі фонд музею налічує понад 150 тисяч експонатів, присвячених історії, побуту, культурі та природі Житомирщини. Серед них багато мінералів, гірських порід, опудал різноманітних тварин, а також унікальні зразки живопису, старовинна зброя, фотографії, документи, традиційний одяг, речі побуту тощо. На вході до музею стоять дві старовинні гармати 17 століття.

Музей володіє унікальними фондами художніх творів з колекції графа Ілінськомго і барона де Шодуару. Вони представлені оригінальними творами італійських, французьких, німецьких, австрійських, швейцарських та польських художників XVI – XX століть.

Музей Бальзака в Житомирі

Музей Оноре де Бальзака створено у Верхівнянському палаці у 1994 році, як відділ Житомирського державного літературного музею. Саме в цьому місці Бальзак одружився з жінкою-українкою Евеліною Ганською.

Музей займає три кімнати: салон, робочий кабінет і спальню, площею 55,5 кв. м. Тут представлені - письмовий стіл Бальзака, паласи, канделябри, фортепіано. У 1999 році в меморіальних кімнатах проведено реставраційні роботи: тепер відвідувачі можуть побачити у кабінеті письменника стіни зі штучного рожевого мармуру й камін, про які Бальзак згадує в листах, надісланих з Верхівні до Парижу.

В планах музею, організувати екскурсійно-туристичний маршрут "Дорогами Бальзака", який би показав українське творче джерело великого французького письменника.

Національний історико-культурний заповідник «Качанівка»

Качанівський ансамбль – один з найбільших, найяскравіших взірців садибної архітектури та палацово-паркового мистецтва. Він розташований на північному сході Чернігівщини в Ічнянському районі, на березі чарівної річки Смош і спочатку належала графу П. О. Рум'янцеву-Задунайському.

Після вступу 1824 р. у володіння Качанівкою поміщиків-меценатів Тарновських, в Качанівці значно розширюється парк, будуються та реконструюються паркові споруди, він перетворюється на своєрідний музейний центр краю із чудовою картинною галереєю. Свого розквіту Качанівка досягає в період господарювання Василя Тарновського-молодшого (1837-1899), який перетворив садибу у справжню архітектурно-художню перлину, що і сьогодні вражає відвідувачів своєю величчю й чарівністю.

Основу унікального зібрання склали козацькі реліквії і безцінна шевченкіана. Серед раритетів колекції – шабля Богдана Хмельницького, особисті речі Івана Мазепи, Семена Палія, Павла Полуботка, Кирила Розумовського, козацькі клейноди, гетьманські універсали, портрети багатьох відомих діячів козацького руху. Не менш цікавим був і шевченківський розділ, який нараховував 758 одиниць. Це був справжній музей українознавства, заповіданий колекціонером-меценантом Чернігівському губернському земству для створення музейних експозицій. Всього в приватному музеї було більш ніж 7000 реліквій, більша частина яких нині у музеях Києва та Чернігова.

Качанівський парк, виплеканий трьома поколіннями Тарновських, є один із найбільших пейзажних садів в Україні і Європі. Тут збереглися паркові мости, гірки Кохання й Вірності, “романтичні” руїни на березі великого ставу, які є унікальною пам'яткою садово-паркового мистецтва XVIII ст. В парковому масиві нараховується понад 50 порід дерев і 30 видів кущових. У формуванні художнього образу парку особливу роль відіграють хвойні породи, акліматизовані в лісостепу.

Палацово-культурний ансамбль включено до Державного реєстру національного культурного надбання, до національної системи туристичного маршруту “Намісто Славутича”. Екскурсійно-туристичне значення Качанівки підсилюють розташовані неподалік інші цікаві пам'ятки садибної культури XIX ст. – знаменитий дендропарк “Тростянець”, палацово-парковий ансамбль в Сокирцях і Дігтярях.

3.3.2. Волинь

Територія Волині охоплює значно більші землі, ніж сучасна Волинська область. Межі регіону виходять на сусідні території Польщі, а також поширюються на Рівненщину і частково Житомирщину. Ця область є дуже давньою та насиченою історичними подіями. Значний вплив Польщі, уніатства та католицизму зумовив формування культурного середовища краю. Однак, музеї Волині відтворюють історію сусідніх держав лише

частково. Цей край багатий власними культурними традиціями та історичними подіями.

Волинський обласний краєзнавчий музей

Волинський краєзнавчий музей відкритий 16 червня 1929 року у м. Луцьку. Його фонди налічують понад 125 тисяч експонатів, репрезентуючи природу, історію, етнографію, мистецтво Волині. Музей має багату колекцію природничо-наукових матеріалів. Унікальним є гербарій рослин (більше 3 тисяч листів), зібраний на Волині у 30-х роках ХХ ст. польським ботаніком Стефаном Мацко. Історія Волині з найдавніших часів і до сьогодення представлена унікальними пам'ятками археологічної збірки і нумізматичної колекції, писемними документами, зразками сакрального мистецтва, етнографічними матеріалами. Серед найбільш цінних експонатів: Качинський скарб срібних речей давніх готів V ст.н.е., спорядження давньоруського воїна (кольчуга, місьюрка, шолом) X ст. з Олики, козацька зброя, люльки, порохівниці, елементи одягу, човен XVII ст. Важливе місце в колекції музею займають писемні матеріали - рукописні і друковані (документи, книги). Серед експонатів меморіального фонду - речі, фотографії, документи, автографи Лесі Українки, Олени Пчілки, Юрія Косача, Юзефа Крашевського, Агатангела Кримського, В'ячеслава Липинського, Полікарпа Сікорського, Анатолія Дублянського, Ігоря Стравінського, Ніла Хасевича.

Музей має багату колекцію етнографічних матеріалів - вироби ткацтва і вишивки, зразки волинського народного костюму, плетіння з соломки, коріння та лози, різьблення по дереву, гончарні вироби, писанки та інше.

Колекції музею представлені в експозиції, яка складається з розділів природи, давньої та новітньої історії, тематичних виставок. Експозиція музею розміщена на площі понад 2 тисячі кв.м у 23 стаціонарних і 9 виставкових залах. Побудована за тематичним - відділ природи і тематично-хронологічним принципами - відділ історії.

Нині Волинський краєзнавчий музей має в своєму складі ще три окремі музеї. Це філія - Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, відкритий у 1949 році, і два відділи у Луцьку - Художній музей з 1973 року і Музей волинської ікони з 1993 року. Створюється два нових музеї: меморіальний музей В'ячеслава Липинського у с.Затурці Локачинського району та Музей етнографії і народних промислів Волині у Луцьку.

Музей Волинської ікони у Луцьку

Музей волинської ікони було відкрито 26 серпня 1993 року в Луцьку на основі колекції іконопису Волинського краєзнавчого музею, яка нараховує понад 600 ікон. Експозиція музею побудована за тематико-хронологічним принципом. Основу колекції складають ікони XVI - XVIII століть, які характеризують головні напрямки розвитку волинського іконопису впродовж

майже трьох століть, прослідковуючи мистецькі зв'язки і специфічні особливості волинської малярської школи. Неповторна за складом пам'яток збірка волинського іконопису стала вагомим внеском у творення фонду мистецької спадщини Волині - одного з найдавніших, самобутніх історико-культурних регіонів України.

Перлиною музею є унікальна пам'ятка візантійського мистецтва Холмська Чудотворна ікона Божої Матері XI-XII століть. У вересні 2000 року ікона була передана до Музею жителями міста Луцька Надією Горлицькою.

3.3.3. Галичина

До етнічних земель Галичини належать Львівська, Івано-Франківська, частина Тернопільської області. Назва походить від колишньої столиці Галицько-Волинського князівства – Старого Галича. На території Галичини тісно переплелися українські та польські культурні елементи. Ці особливості й лягли в основу музейного будівництва.

Долинський краєзнавчий музей „Бойківщина”

Долинський краєзнавчий музей „Бойківщина” Омеляна і Тетяни Антоновичів заснований 1998 року. Серед матеріалів його експозиції - цікаві археологічні знахідки, знаряддя праці та побуту минулих часів, значна кількість бойківського одягу і вишивки. У музеї є документи, що висвітлюють різні події з історії краю, стародруки, видані в Україні, витвори образотворчого українського і народного мистецтва, а також твори сакрального мистецтва.

Зараз на базі музею розробляються ряд туристично-екскурсійних маршрутів для залучення туристів.

Музей Романа Шухевича к Львові

23.10.2001 року у Львові урочисто відкрито Музей головного командира Української Повстанської Армії генерал-хорунжого Романа Шухевича - Тараса Чупринки. Перший поверх музею займає тематична експозиція, а другий – меморіальна. Експонати, розміщені на першому поверсі, розповідають про рід Шухевичів, юнацькі роки Романа Шухевича, його військово-політичну діяльність за збройну боротьбу УПА.

Експозиція другого поверху повторює побут Головного командира в часи перебування його на цій підпільній квартирі (весна 1948 р. - поч. 1950 р.). Потрапити на другий поверх можна тільки з окремого входу. Важливим історичним об'єктом будинку є криївка, яка утворює простір між двома дощатими стінами. Вхід у криївку здійснювався зі сходової клітки, на горішній частині якої Роман Шухевич вступив у свій останній бій. Експозиція другого поверху, до якої входять сходи, криївка, житлова кімната є головним об'єктом музею.

Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові

Музей М. Грушевського було відкрито 22 серпня 2000 року. Розташований він у віллі, де разом із родиною протягом 1902-1914 років мешкав усесвітньо визнаний історик, вчений-дослідник, державний діяч і політик, Голова Української Центральної Ради, перший Президент Української Народної Республіки - Михайло Грушевський.

У шести експозиційних залах висвітлюються практично всі етапи життя та творчої праці видатного історика. Особливий акцент зроблено на львівському періоді діяльності М. Грушевського (1894-1914), коли повною мірою розкрився великий науковий талант М. Грушевського як вченого, науковця, історика-дослідника, літературознавця, професора Львівського університету, керівника українських наукових інституцій та видань: наукового товариства ім. Т. Шевченка, «Літературно-Наукового Вісника», «Записок НТШ», «Українсько-Руської Видавничої Спілки» та ін. Його наукові праці з історії України, літератури, етнографії, фольклору, соціології високо поціновані науковцями цілого світу.

В музеї зберігаються оригінали видань Михайла Грушевського, його світлини, особисті речі, листи й документи вченого, періодика, добірка автентичних документів; фото його дружини - Марії Сильвестрівни з Вояковських, її книжки, переклади, статті, епістолярій; фотографії та рукописи доньки Катерини Грушевської, талановитої вченої-дослідниці; речі побуту, меблі, фото та матеріали родини Грушевських; художні полотна; видання, стародруки, періодика 1900-1940 рр.; першовидання класиків української літератури, сучасників Михайла Грушевського; добірка автентичних матеріалів Першої світової війни, періоду української революції та Центральної Ради.

3.3.4. Закарпаття

Ця етнічна територія знаходиться в межах Закарпатської області. На неї істотний вплив мало унікальне природно-географічне положення, близькість до кордону з Угорщиною, розвиток своєрідних культурних традицій гірських народів. Цілий ряд їх звичаїв та деталей побуту увійшов до енциклопедичних словників різних країн Європи.

Закарпатський обласний художній музей в м. Ужгород

Закарпатський обласний художній музей було створено 20 червня 1945 року. Колекція музею, нараховує понад 5 тис. експонатів - творів живопису, графіки, скульптури та декоративного-ужиткового мистецтва. Вона складається з двох розділів: вітчизняне мистецтво XVI - поч. XXI століття та зарубіжне мистецтво XVI - XX століття. В розділі вітчизняного мистецтва, представлені твори художників України та Росії. До числа найбільш ранніх пам'яток цієї частини збірки відносяться іконописні твори XVII - XVIII століття. Це роботи професійних іконописців, які демонструють високий

фаховий вишкіл, а також витвори безіменних авторів. Музейна збірка по праву пишається колекцією російського та українського живопису ХІХ століття, який представлений блискучим сузір'ям імен, що могли б прикрасити будь-яку значну музейну колекцію: В. Тропінін, О. Кіпренський, І. Шишкін, Н. Саврасов, Т. Шевченко, І. Айвазовський, О. Мурашко, І. Труш, С. Васильківський.

У музеї широко представлена творчість художників (Й. Бокшая, А. Ерделі, А. Коцки, Ф. Манайла, З. Шолтеса, Е. Контратовича, А. Габди, А. Кашшая, Г. Глюка), скульпторів, графіків, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва Закарпаття. До окремого розділу виділені твори зарубіжного мистецтва - роботи представників італійського Ренесансу Якопо Пальма, нідерландського відродження Ламберто Ломбарда, французького романтизму Верне Клода Жозефа, італійського класицизму Альбані Франческо, раннього голландського реалізму Корнеліса Бега.

В музеї зберігається найбільш повна в Україні колекція угорського мистецтва ХVІІІ - поч. ХХ століття. Серед унікальних зразків раннього угорського малярства – роботи ХVІІ - ХVІІІ століття. Мистецьке життя Угорщини другої половини і кінця ХІХ століття репрезентують твори Мункачі Міхая, Ревес Імре, Торма Яноша, Молнара. Івані-Грюнвальд Бела, Меднянські Ласло, Аба-Новака та інші.

Процес поповнення музейної колекції новими творами продовжується по цей день. Закарпатський обласний художній музей спрямовує свою науково-дослідну роботу в різних напрямках музеєзнавства, займається збиральницькою, науково-дослідною, експозиційно-виставочною та масово-пропагандистською роботою.

3.3.5. Буковина

Територія Буковини майже повністю заходиться в межах Чернівецької області. На цю територію істотно вплинули сусідство з Румунією, а також тривале перебування у складі Галицько-Волинського князівства. Буковинці володіють унікальними культурними традиціями етносу і склались як неповторне самобутнє національне угруповання, що широко висвітлено в музейних закладах краю.

Музей Буковинської діаспори в м. Чернівці

Музей містить значну кількість документальних матеріалів, енциклопедичної літератури та художніх альбомів, пов'язаних з історією, розвитком і сучасним побутом вихідців з Буковини. Його експозиція починається з матеріалів, що розповідають про еміграційний рух на Буковині кінця ХІХ – першої пол. ХХ ст. Окремий розділ експозиції висвітлює еміграційні процеси другої та третьої хвиль еміграції, що привели до виникнення української, в тому числі, буковинської діаспори.

Наступний зал присвячений діяльності діаспори в країнах найбільшого розселення: США, Канаді, Південній Америці, Австралії, країнах Європи. Тут же матеріали про єврейську буковинську еміграцію. Матеріали ілюструють зв'язки з діаспорою на сучасному етапі. Численні документи, фото, оригінальні речі розповідають про наших земляків, які знані у світі – Аркадія Жуковського, Миколу Суховерського, Костянтина Поповича, Рудольфа Вагнера та ін. Значне місце посідають експонати, присвячені культурній спадщині буковинської діаспори (вишивки, дерев'яні вироби, роботи, що викладені бісером, писанки).

Відвідувачі можуть ознайомитись із життям і творчістю одного з найвідоміших художників українського походження Василя Курилика, який народився у Канаді в 1927 р. В експозиції і фондах представлена найповніша в Україні колекція документів, що розповідають про життєвий та творчий шлях талановитого скульптора Ярослава Паладія.

Важливим джерелом для вивчення історії музичного мистецтва 20-30 рр. ХХ ст. є представлена в експозиції повна збірка записів голосу Йозефа Шмідта - "Чернівецького Карузо". Відвідувачі можуть ознайомитись із творчістю поетів Пауля Целана та Рози Ауслендер.

В музеї діаспори відбуваються ділові та творчі зустрічі, обговорюються політико-культурні проблеми, проводиться робота із згуртування представників діаспори під прапором незалежної України. Підтримуються контакти з українськими громадами за кордоном, національними культурологічними організаціями, Центром буковинознавства. Основне своє завдання музей вбачає в піднесенні на світовому відноколлі величі, таланту і працелюбства нашого народу.

3.3.6. Поділля

Подільський край розташований на території Вінницької, Хмельницької та частини Тернопільської областей. З прадавніх віків це була територія селян та хліборобів, які освоювали землі лісостепів та північного степу. Основною культурно-музейною спадщиною Поділля є маєтки польської шляхти, меморіальні музеї видатних діячів української та зарубіжної історії, пам'ятки архітектури скіфського періоду тощо. Західна частина краю найбільш багата на історичні події, пов'язані з галицько-волинським періодом української історії.

Бережанський краєзнавчий музей

В Бережанському краєзнавчому музеї можна прослідкувати історію Подільського краю від кам'яного віку до сучасності, познайомитися зі своєрідним літописом Бережан. Музейні фонди становлять понад 12 тисяч одиниць, що розповідають про минуле і сучасне Бережанського та Підгайського районів. На сьогодні вони розташовані у 18 залах. Матеріали сформовані за розділами: природа, археологія, етнографія, історія краю,

література, художній відділ та ін. Окрасою музею є діорама художника М. Фролова “Стоянка первісної людини”, макети реконструкції Бережанського замку та монастиря Бернардинів, картина-панно І. Бортника “Бій на Лисоні”.

Особливо експозиція музею акцентує увагу на Галицько-Волинському періоді розвитку Бережанщини та на боротьбі за становлення незалежності. Про ці часи розповідають експозиції: “Бережанщина та Українські Січові Стрільці”, Друга світова війна та український національний рух 1950-1960 р. р.

В багатих фондах музею - відомості про діячів української культури та науки. Чільне місце займає - етнографічна скарбниця, присвячена переважно лемківщині. Традиції цього народу зберігаються не тільки в мовчазних експонатах. При музеї створено і діють однойменне товариство та гурт, в яких зберігають самобутню крайову вишиванку, предмети побуту тощо.

Державний історико-архітектурний заповідник „Збараж”

Заповідник “Збараж” було створено 1994 року на території стародавнього замку. У ньому знаходяться приміщення з тематичними експозиціями, виставками, картинною галереєю, музейними відділами. У двох великих залах першого поверху розмістилися експозиції “Археологія і етнографія краю” з великою кількістю експонатів, які були знайдені під час численних археологічних розкопок і зібрані в етнографічних експедиціях.

Два інших зали першого поверху займає експозиція “Килимарство краю” та “Історія архітектури міста Збаража”. У найбільшому залі першого поверху розпочаті роботи зі створення широкомасштабної діорами “Облога 1649 року”. В залах другого поверху розміщено відділ землеробства. Під музейні кімнати відведено каземати лівого крила та в’їзну вежу. Виставкові зали Збаразького замку дають повну картину історії ремесел, мистецтва та історію краю в цілому.

На сьогодні у запасниках заповідника зберігається понад 50 тисяч експонатів. Надзвичайно цікавою є колекція ікон, вишивок, килимів, скульптур відомих середньовічних майстрів А. Осіпського і І. Г. Пінзеля, археологічних знахідок періоду трипільської та черняхівської культур, періоду ранніх слов’ян, Київської Русі, Галицько-Волинського князівства.

3.3.7. Наддніпрянина

Наддніпрянина відноситься до центральних регіонів нашої держави. В її межах знаходиться Полтавська й Черкаська область, південь Київщини та Чернігівщини. В культурному відношенні регіон відомий унікальним комплексом меморіальних музеїв, присвячених пам’яті Тараса Шевченка, музеями Переяслав-Хмельницького, що висвітлює український побут та культуру краю, а також музеями видатного письменника Миколи Гоголя у с. Великі Сорочинці на Полтавщині.

Музей народної архітектури і побуту у м. Переяслав-Хмельницький

Один із найкращих музеїв Історико-етнографічного заповідника "Переяслав" - музей народної архітектури та побуту - музей під відкритим небом. Центральне місце серед експонатів займають селянські двори з городами, садами, квітниками. Всього тут розмістилось 385 пам'яток народної архітектури та побуту XVII-XII ст.: 20 дворів з хатками та господарськими будівлями, 23 різноманітні установи та майстерні, 20 тисяч витворів мистецтва, зібраних в лісостеповій та степовій зонах України. Тут є хата бідняка і хата середняка, дім безземельника і хатка знахарки. Можна побачити типовий побут ткача і гребінника, садибу бондаря і хату гончара, столяра, чинбаря, пасічника, оглянути двір багатого землевласника, сільського священника і бідну хату вдови.

Одна із перлин музею - Добраничівська стоянка пізнього неоліту (близько 15 тис. років тому). Житло зроблено з дерев'яних жердин, вкритих шкірами тварин. В середині - кістки мамонта, оленя, крем'яні знаряддя праці. Посередині зроблене з кісток невелике вогнище.

В музеї знаходиться комплекс Трипільської культури (III-II тис. до н.е.). Це наземна частина будівлі з підлогою, викладеною галькою, зернотерка з розтиральником - прообраз сучасного млина, місце для виготовлення кам'яних знарядь праці. У центрі - кругле вогнище, складене з каменю.

Можна побачити також реконструкцію споруди часів Черняхівської культури II-V ст. Дах цієї напівземлянки - куполоподібний, за основу якого править стовбур сосни. Гілки створюють купол, який вкритий соломною, закріпленою палками та переплетений лозою. Стіни зроблені з кілків і пререплетені лозою, що обмазана глиною. Долівка глинобитна, піч також глинобитна і топилася по-чорному, без димаря.

Житло бідняків Київської Русі - однокамерна напівземлянка, що збудована з шули. Дах двосхилий з коньком та жолобами в кінці стріхи. Фронти з тесаних колод. Маленькі вікна затягнуті міхурами - на ніч їх закривали дощатою засувкою.

В музеї під відкритим небом зібрані декілька дерев'яних українських церков: Острійська Козацька церква 1606 р., Піщицька козацька церква 1651 р., Андрушівська церква 1767 р., Покровська церква 1775 р., Сухоярська церква XVIII ст., В'юницька XIX ст. В багатьох з них розміщені експозиції музеїв: музей українського рушника, музей космосу, музей історії православної церкви.

Особливу увагу звертають експонати язичної культури. Це жертвник епохи бронзи (III-II тис. до н.е.), зроблений з грубо обробленої стели та каменю і закінчується поглибленою чашею, ранньополовецьке святилище та ін.

В музеї є павільйон, де зібрані експонати курганного поховання кеміобінської культури. Серед них - саркофаг, розписаний зашифрованим календарем, з допомогою якого прагнули прилучити покійника до

коловороту часу у Всесвіті і сприяти його воскресінню. Сюжет його - співставлення чотирьох пір року з чотирма етапами людського життя.

В музеї показані залишки давнього металургійного виробництва (I-II ст. н.е.), гончарна піч Київської Русі X ст., водяний млин, сушарня, олійниця, велика колекція вітряків. Вітряки були двох типів: "голанки" - в яких повертається тільки верхня частина, і степовики, в яких повертається весь корпус вітряка.

Козацька доба представлена в музеї окремим комплексом. Тут знаходяться фортифікаційні споруди (дубовий частокіл, оточений глибоким ровом і високим валом висотою 10 м, сторожова башта), конов'язь, колодязь, 9 гармат, 23 вузькі бійниці для рушниць.

Музей є важливим культурно-освітнім закладом, який допомагає оцінити культурну спадщину минулого, виявити сліди взаємовпливу культур, оцінити духовність українського народу.

Національний історико-культурний заповідник "Чигирин"

Заповідник розташований в колишній столиці держави Богдана Хмельницького – м. Чигирин, біля підніжжя Замкової (Богданової) гори, на місці дерев'яної церкви XVI-XVII ст. та залишків козацької фортеці. На честь захисників Чигиринського бастиону на горі в 1912 р. на цьому місці був встановлений кам'яний хрест. Неподалік споруджено величний монумент Богдану Хмельницькому. В заповіднику відкрито музей Богдана Хмельницького, де висвітлено військову, державотворчу та зовнішньополітичну діяльність гетьмана, історію гетьманської столиці, події Національно – визвольної війни українського народу середини XVII ст. Музейне зібрання нараховує близько 2000 експонатів. Головне місце в колекції займають пам'ятки козацької доби: зброя та спорядження, предмет и декоративно-ужиткового мистецтва, нумізматики, побутові речі.

В археологічному музеї зібрана унікальна експозиція артефактів, що охоплює період від кам'яного віку до доби Київської Русі. В чотирьох експозиційних залах зберігається понад 600 унікальних експонатів доби неоліту, енеоліту, бронзового та раннього залізного віку, колекції із відомих археологічних пам'яток краю: поселення Молюхов Бугор, Суботівського чорноліського городища (IX-VII ст. до н.е.), Мотронинського городища скіфського часу (VII-V ст. до н.е.), поселень зарубинецької, пенківської, Лука-Райківецької культур.

Суботівський історичний музей засновано в 1960 р. в приміщенні церкви Святого Іллі. В даний час до складу відділу входять: церква Святого Іллі – пам'ятка архітектури XVII ст. національного значення, територія замчища Хмельницьких (багатошарове поселення), дві садиби кінця XIX - початку XX століття "Українська хата", в одній з яких відтворено інтер'єр майстерні гончаря, пам'ятка ландшафту "Три криниці", городище чорноліської культури IX ст. до н.е. В музеї організовуються тимчасові

виставки, зустрічі з відомими археологами, проводяться тематичні заняття для учнівської та студентської молоді, діє кінолекторій.

Медведівський краєзнавчий музей знаходиться в с. Медведівка Чигиринського району Черкаської обл. В 1997 р. у музеї відкриті зали з тимчасовими виставками з археології регіону, історії Коліївщини, розвитку ремесел краю, історії Холодноярських змагань 1918-1922 рр. На даний час у музеї діють тимчасові виставки "Ремесла і промисли Холодноярщини", "Коліївщина", "Холодноярська організація 1917-1923 рр.", "Партизани Холодноярського краю". В експозиції представлено близько 1000 предметів.

Стецівський етнографічний музей розташований в зоні мальовничого ландшафту на південно-східній околиці села Стецівка. Тут можна побачити будинок священика, корчму, церкву Святого Миколая, стародавні млини та вітряки.

3.3.8. Слобожанщина

Це історична назва крайніх північно-східних земель України, що розташовані на території сучасних Харківської, Сумської, півночі Донецької та Луганської областей. Для Слобожанщини характерний тісний зв'язок українського та російського етносів, переплетення культурних коренів та історичної долі. Це й зумовило особливості розвитку музейної діяльності в регіоні, більшість закладів якого присвячена саме відносинам двох народів.

Харківський історичний музей

Харківський музей є одним з найбільших в Україні. Тут експонуються цінні археологічні матеріали, зокрема пам'ятки салтівської культури VIII-X ст., етнографічні, нумізматичні збірки, колекції зброї, прапорів, твори живопису, а також історичні документи. Багато експонатів розповідають про виникнення міста Харкова, його розвиток.

Найповніше відображена в експозиції музею епоха XX сторіччя, розвиток народного господарства і культури. Експонуються зразки продукції провідних харківських підприємств, зокрема заводу транспортного машинобудування імені В. О. Малишева, турбінного та інших заводів.

Харківський художній музей

Харківський художній музей створений на базі колекції Харківського університету (збиралась з 1805р.). Музей має такі відділи: 1) українського та російського мистецтва XVI – початку XX сторіччя, в якій представлені полотна І. Айвазовського, В. Борисова – Муратова, К. Брюллова, К. Коровіна, І. Шишкіна та ін.; 2) сучасного мистецтва, де зберігається значна колекція творів майстрів XX ст. – М. Самокіна, Т. Яблонської, С. Прохорова та ін.; 3) західноєвропейського мистецтва, в якій розміщено видатні зразки творчості А. Дюрера, П. Бейгеля, Тімотео делла Віті, Яна ван Скореля, Яна ван Гойєно та ін.; 4) декоративно-ужиткового мистецтва, що містить

унікальні зразки східної, європейської та української пластики, кераміки, коцарства, вишивки.

В музеї представлені роботи А. Лосенка, І. Репіна, В. Боровиковського, І. Айвазовського, І. Шишкіна, М. Беркоса, М. Пимоненка, К. Брюллова, О. Мурашка та ін. У 1986 р. Музею на правах автономного відділу приєднався Пархомівський історико – художній музей та у 1994р. На правах філії працює музей народного мистецтва Слобожанщини.

Лозівський краєзнавчий музей

Лозівський краєзнавчий музей бере свій початок з 1964 року, коли ентузіасти міста і району почали збирати матеріали й експонати для відтворення історії Лозівщини. У фондах музею зберігається досить багата етнографічна колекція немало предметів та документів часів заснування міста (др. пол. ХІХ ст.), зокрема фотографії, плани і розпорядження які показують розбудову залізниці, предмети побуту перших залізничників, меблі різних верств населення Лозової та навколишніх сіл.

Експозиція музею включає зал сільського і міського побуту ХІХ - початок ХХ ст., зали професійного і самодіяльного мистецтва, палеонтології, флори і фауни Лозівського району, історії Лозівського ковальсько-механічного заводу, Другої світової війни.

За роки існування музею було організовано і проведено понад 200 виставок. Значна частина експонатів відображає історію Лозівщини. Серед них знаряддя праці, старожитності та предмети побуту різних археологічних культур і епох, знайдені в Лозівському районі, кам'яні баби ХІІ-ХІІІ ст. предмети козацької доби - шабля, глиняна фляга, фрагменти люльок.

3.3.9. Запоріжжя

Запоріжжя виникло як окрема територія України завдяки поширенню козацтва, будівництву Запорізької Січі та підпорядкуванню війську Запорізькому суміжних територій. Ця територія лежить в межах сучасної Запорізької Дніпропетровської областей та частково Полтавської, Кіровоградської, Херсонської, Миколаївської, Донецької. Основні музейні заклади регіону пов'язані із Січчю та Запорізьким козацтвом, найбільш відомим з них є музейний заповідник острова Хортиця.

Світловодський міський краєзнавчий музей

Сьогодні Світловодський міський краєзнавчий музей є важливим закладом культури міста над рукотворним морем. Фонди музею налічують понад 4 тисячі одиниць основного збереження. Заслуговує на увагу унікальна збірка світлин міста Новогеоргіївська на місці якого сьогодні розкинулось водосховище Кременчуцької ГЕС. В музеї представлено знахідки з скіфського могильника, який знаходиться в межах міста. Представлені роботи заслуженого художника Молдавії О. Фойницького, місцевих

художників В.Федорова, П.Демиденка, М. Дробенюка, М. Углікова. Увагу відвідувачів привертають вишиті рушники, інші предмети народного побуту українців. Справжньою гордістю музею є діючий ткацький верстат, виготовлений в кінці XIX ст.

Велику допомогу музею надають місцеві засоби інформації, які розповідають не лише про роботу музею, а і про цікаві краєзнавчі знахідки. Край цей пов'язаний з іменами поета Афанасія Фета, композитора Ясенка, незаслужено забутих митців, що нині повертаються до нас, Пінхаса Литвиновського, Івана Пагірева (Андреолетті) і тут народився один із перших чемпіонів світу з боротьби Захар Ялов.

Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького

Цей заклад включає в себе цілий комплекс, який поєднує експозицію власне історичного музею, діораму «Битва за Дніпро», та відділ історії релігії, розташований у Преображенському соборі XIX ст. Всього у музеї зібрано понад 80 тисяч експонатів. Матеріали музею розповідають про історію краю від кам'яного віку і завершуючи нашою добою, а також про життя і діяльність Д. І. Яворницького. Експонуються крем'яні знаряддя з палеолітичної стоянки у селах Старі Кодаки та ін., неолітичний човен, знайдений в річці Орелі, антропоморфні стели доби міді-бронзи з с. Керносівки, скіфські бронзові котли і античний посуд, теракоти раннього залізного віку з скіфських курганів та Кам'янського городища, сільськогосподарські знаряддя праці та посуд слов'янських племен, зокрема з балки Концерки в с. Любимівка, ювелірні вироби часів Київської Русі. Макети та картини розповідають про Запорізьку Січ, про козацьку війну 1648 - 1654 рр. Цікаві етнографічні матеріали відображають економічний розвиток Катеринославської губернії у дореволюційний період.

Найбільший розділ музею присвячено сучасності. В експозиції представлено документи та бойові реліквії другої світової війни, речові експонати та фотоілюстрації, що розповідають про розвиток промисловості, будівництва, сільського господарства, науки та культури в повоєнні десятиріччя.

Художнє оформлення музею найсучасніше і високого рівня. Широко використано макети, панно, оригінальні стенди та вітрини. Завершує її поліекранна установка «Край рідний», яка демонструє понад 2 тисячі кольорових діапозитивів, у яких зафіксовано близько 100 установ області.

3.3.10. Донщина

Цей регіон займає територію Донецької, Луганської, частково Дніпропетровської і Запорізької областей. Край отримав значний розвиток лише у XIX ст. із формуванням потужного промислового комплексу на базі кам'яного вугілля та руд чорних металів. У культурному відношенні, Донищина тяжіє до регіонів сусідньої Росії та Кубані, її історія пов'язана з

часом інтенсивної індустріалізації. Музейні заклади краю в основному присвячені саме розвитку промислового виробництва і освоєння території, є значна кількість історико-меморіальних музеїв, що розповідають про життя видатних особистостей сучасної історії, а також музеїв мистецтв, у фондах яких переважають твори місцевих митців та роботи з Російської Федерації.

Донецький обласний художній музей

Донецький обласний художній музей заснований 23 вересня 1939 року. Він має у своїй колекції понад 11 тисяч експонатів живопису, графіки, скульптури і декоративно-прикладного мистецтва. Тут представлені роботи найвідоміших українських, російських і закордонних майстрів XVI-XX століть, а також предмети античності.

У постійно діючій експозиції музею можна побачити роботи І. Айвазовського, Бенуа, Д. Бурлюка, В. Васнецова, В. Голубкиної, И. Грабаря, Дж. Доу, О. Кипренського, П. Кончаловського, В. Полєнова, А. Саврасова, В. Серова, В. Сурикова, Роберта Фалька, И. Шишкіна, Т. Яблонської.

З 1992 року Донецькому обласному художньому музею належить філія в селі Чарівне Слов'янського району - Музей народної архітектури, побуту і дитячої творчості.

Музей історії і розвитку Донецької залізниці

Музей історії і розвитку Донецької залізниці в м. Донецьк, відкритий 4 серпня 2000 р. до 130-річчя з дня утворення Донецької залізниці. Більш 2000 експонатів представлені документами, нагородами, формами одягу, залізничним інструментом і устаткуванням, старими фотографіями й іншим колекційним матеріалом. У колекції музею зберігаються: видання 1909 р., присвячене 25-річчю Єкатерининської залізниці, формений одяг 1936 р., телефонні апарати Морзе, жезловий автомат, знак про закінчення школи середнього начскладу імені Рудзутака. Експозиція музею розташована в двох відреставрованих вагонах.

Працівниками музею ведеться робота зі збору і реставрації старої залізничної техніки. Знайдено і реставруються зразки паровозів серій ФД, Л, Ов, ТЭ, Ер, Эм, Эу осьової формули 0-2-0, представлені зразки тепловозів серій ТЭЗ, 2ТЭ116, ЧМЭ5 і електровози серії ВЛ8, вагонний рухомий склад. Чекає черги на реставрацію вагон, яким користувалися знамениті воєначальники Брусилов і Ворошилов.

Усього в музеї - 25 одиниць раритетного рухливого складу. У музеї зберігається паровоз «Б-2062» 1929 року, також відомий під ім'ям "Зозуля". Раніше він знаходився в міському парку. Це єдиний збережений експонат в Східній Європі.

Горлівський художній музей

Горлівський художній музей було відкрито 26 квітня 1959 року. На час відкриття його колекція налічувала 214 творів, а сьогодні - майже 3000. Серед них роботи В. Тропініна, О. Венеціанова, І. Айвазовського, В. Верещагіна, В. Маковського, М. Ярошенка, М. Ге, М. Врубеля, а також П. Грузинського, Ю. Волкова, С. Виноградова, К. Горбатова, В. Орловського, С. Світославського, К. Крижицького, М. Пімоненка, П. Левченка, П. Нілуса. Експонується найбільша в Україні колекція творів М. Реріха, яка налічує 28 робіт російського періоду творчості художника.

Горлівський художній музей є одним має значну колекцію творів класика українського живопису М. Глуценка. Вона дає яскраве уявлення про творчість художника у 50-60-ті роки ХХ ст. Достатньо вагомою є колекція творів С. Шишка, які відзначаються свіжістю барв, вишуканістю колірних поєднань. Українське мистецтво 50-70-х років представлено творами Ф. Коновалюка, Ю. Кіянченка, О. Лопухова, В. Непийпива, М. Романишина, І. Тихого, І. Хворостецького, В. Хітрікова, Д. Шавикіна, В. Костецького та ін. Музей пишається цікавими колекціями творів В. Зарецького та С. Григор'єва, творами визначних закарпатських митців Й. Бокшая, А. Коцки, Ф. Манайла, З. Шолтеса, І. Шутєва, графікою В. Касіяна, О. Кульчицької, О. Фіценка, В. Лопати та багатьох інших.

Не залишається поза увагою і творчість художників Донеччини. Це роботи Ю. Зорка, Г. Тишкевича, В. Шенделя, Г. Отрешко, Ф. Таралевича. Окрему частину складають твори горлівських митців В. Безродного, О. Заболотного, П. Антипа, С. Новікова, В. Дементьєва.

За довгі роки існування музей зібрав значну колекцію скульптури та творів декоративно-прикладного мистецтва. Вони не тільки зберігаються в музеї, але й активно використовуються в різноманітних культурно-освітніх заходах, що знайомлять з традиціями та звичаями українського народу.

Слов'янський краєзнавчий музей

Слов'янський краєзнавчий музей був відкритий для відвідувачів у 1974 році. У тринадцятьох залах представлені чотири основних розділи експозиції: природні особливості краю, древня історія, історія розвитку суспільства з 1917 по 1990 р., сучасність. Доповнює експозицію музею виставочний комплекс із постійно діючою виставкою «Слов'янська кераміка» і змінними виставками з музейних фондів і приватних колекцій.

Більш 20 тисяч справжніх предметів знайомлять з історичною, матеріальною і духовною спадщиною краю.

За часи роботи музею, його відвідало більш шістисот тисяч чоловік. Його екскурсії розроблені з урахуванням вікових категорій відвідувачів і навчальних планів установ системи освіти. Наукові співробітники дають консультації, надають методичну допомогу по всіх розділах і періодах краєзнавства. Учні шкіл, студенти вищих і середніх навчальних закладів

постійно користуються науковою бібліотекою музею, що включає майже усі видання, пов'язані з Донщиною.

Музей зібрав багату природничу експозицію. Геологічне минуле Донщини представлене скам'янілими залишками молюсків, брахіопод, коралів, відбитками кори і листів папоротей і плаунів, знайдених на території району. Викликають інтерес останки тварин більш пізнього періоду: бивень і зуби мамонта, носорога, древнього туру, лісового оленя. Карти, схеми, фотографії докладно знайомлять з особливостями рельєфу місцевості. Переважає ярово-балковий і заплашний рельєф. У межах міста спостерігаються прояви карсту.

Охороні природи присвячений окремий музейний стенд, на якому представлена екологічна обстановка в Слов'янську і районі. Екологічний бюлетень знайомить з поточною інформацією про стан атмосферного повітря, поверхневих вод і ґрунтів. Представлені також і біологічні ресурси краю: кількість і склад рослинного і тваринного світу, опис заповідних і охоронних територій, на яких поряд з охороною біологічних ресурсів, відбувається також і їхнє відтворення.

Археологічна колекція музею нараховує понад тисячу предметів, зібраних краєзнавцями (О. і. Абрамовим, О. І. Духиным, Н. Л. Кириченко, переданих археологами С. В. Санжаровим і О. В. Шамраєм. Експозиція - зал первіснообщинного ладу і феодалізму на території краю побудована за хронологічним принципом.

Заселення краю почалося в середньому палеоліті - мусьте (100 - 35 тис. років тому). Найдавнішим пам'ятником археології є стоянка-майстерня, розташована біля с. Черкаського. Люди, що жили тут, займалися обробкою кременя, полюванням і збиранням. У цей період людин навчився добувати вогонь способом тертя. Розвивається мова як засіб спілкування і передачі досвіду, зароджуються релігійні вірування.

У мезоліті – неоліті (середньокам'яне і новокам'яне століття, 10 - 6 тис. років тому) первісні люди заселяють узбережжя Сіверського Дінця і Казенного Торця. В експозиції кремінні шкребки, ножі, сокири, наконечники стріл і копій.

Значне місце займають експонати, що характеризують епоху міді - бронзи (4 - 1 тис. до н.е.). Представлено судини різноманітної і багатой орнаментатії, кам'яні сокири, бронзові ножі, сокиру-кельт, кремінні наконечники копій і дротиків, зернотерки. Населення займалося скотарством і землеробством, різними ремеслами.

Скіфи (7 - 2 ст. до н.е.) займалися скотарством і полюванням. На Слов'янському курорті знайдений бронзовий казан, під Райгородком - наконечники стріл. Сарматам належали залізний кинджал і глечик.

Раннє середньовіччя представлене салтово-маяцькою культурою (8- 10 ст.). Кочівники (печеніги, половці) панували на Слов'янщині в 9 - 13 століттях. В експозиції предмети озброєння половця із с. Олександрівка.

Навала монголо-татар привела до майже повного знищення половців і захопленню території.

Музей містить зали по історії краю ХХ ст. Експозиція, присвячена Великій Вітчизняній війні, розповідає про мужню боротьбу з загарбниками партизанів загону М. І. Карнаухова і підпільних патріотичних груп. На стендах представлені фотографії зруйнованих будинків і приведені цифри нанесеного матеріального збитку. Експозиція знайомить з фотографіями, документами, особистими речами учасників війни.

3.3.11. Новоросія та Північне Причорномор'я

Цей регіон виник на основі створення у 1764 р. Новоросійського краю в межах сучасних Херсонської, Миколаївської, частково Одеської та півдня Запорізької областей. Це - поліетнічні землі, які активно заселялись лише у наприкінці XVIII – початку XIX ст. Однак, вони багаті на історичне минуле, пов'язане з формуванням давньогрецьких колоній та впливом Стародавнього Сходу. Більшість музеїв краю присвячені цим подіям.

Херсонський краєзнавчий музей

Музей було створено у 1898 році в кімнатах Херсонської публічної бібліотеки. До 1909 року музей перейшов у власність міста і нараховував у своїх фондах понад 16 тис. музейних предметів. Незабаром він одержав окремий будинок де була відкрита нова експозиція стародавностей Херсонського краю.

У фондах музею зберігається унікальна колекція кам'яних статуй, зібраних і переданих відомим збирачем Суручаном, орнітологічна, ентомологічна і карпологічна колекції, зібрана руками найбільших російських і радянських вчених-натуралістів і поповнювана нині науковими співробітниками музею. Ці колекції мають природно-наукове, культурно-історичне і меморіальне значення. У музеї зберігається унікальний матеріал, що відбиває історію звільнення краю від турецько-татарського панування. Це документальні експонати: плани, карти, креслення, зразки зброї і військового спорядження XVIII століття.

У результаті діяльності музею, було створено природничий кабінет, де за короткий час зібрався величезний матеріал про флору і фауну півдня України і Бессарабії. Були зібрані колекції комах, хребетних тварин, а також рослин і мінералів. Сюди надходили колекції від установ, місцевих натуралістів, мисливців і рибалок. Гордістю музею є гербарій, що нараховує 22 тисячі гербарних аркушів, які і понині знаходяться в гарному стані і представляють виняткову наукову цінність.

До складу нинішнього музею входять Каховська філія, Бериславський відділ історії району і Генічеський краєзнавчий відділ та ін.

3.3.12. Таврія

Таврія належить до унікальних етнічних регіонів України. Займаючи Кримський півострів вона стала осередком розвитку стародавньої цивілізації, давньогрецьких колоній, Кримського ханства. Тісне переплетення культур різних народів, унікальна природна спадщина, значний інтерес до краю з боку видатних діячів східноєвропейського культурного простору зумовив формування унікальних музейних ресурсів Таврії. Тут знаходяться численні музеї видатних письменників, поетів, літераторів, художників та композиторів, археологічні та етнографічні музеї стародавніх народів, палацові комплекси та сади української й російської шляхти.

Кримський краєзнавчий музей

Кримський краєзнавчий музей був створений у результаті об'єднання в 1921 р. музею старожитностей Таврійської ученої архівної комісії і природно-історичного музею. Зараз у Кримському краєзнавчому три експозиційних відділи - природи, історії дореволюційного минулого й сучасної історії. Працюють також відділи фондів, екскурсійно-масовий, науково-методичний, що займається створенням і удосконалюванням музеїв області. Відділ обліку й охорони пам'ятників історії і культури проводить наукову, охоронну й археологічну роботу. У 1971 р. відділом став Алуштинський краєзнавчий (зараз історико-краєзнавчий) музей. У підпорядкуванні обласного музею знаходиться і городище Неаполя Скіфського - столиці пізньоскіфської держави (III ст. до н.е. - III ст. н.е.).

Бібліотека музею налічує понад 30 тис. унікальних антикварних видань: довідники, путівники, монографії, збірники, каталоги, альбоми, відбитки статей, конволюти (XVIII-XX ст.); ельзевіри, прижиттєві видання видатних письменників, першовідкривачів і дослідників Криму; численні мікротиражні книги; майже всі законодавчі видання губернських і повітових земських зборів; близько 500 підшивок газет, у тому числі «Таврійських губернських відомостей (1838-1917 р.).

У музеї зібрано більш 80 тис. експонатів. Найбільш значні колекції графіки кінця XVIII – початку XX ст., прикладного мистецтва, нумізматики, археологічних знахідок, що відбивають практично всі періоди історії Криму від палеоліту до середньовіччя. Багаті тут фототека і негативна, документальні колекції архівів Таврійського товариства історії, археології і етнографії. Важливу частину складають фонди діячів історії, науки, культури. У сховищах - значний етнографічний матеріал, вогнепальна і холодна зброя XVI-XX ст., нагороди, медалі, значки.

Природничий розділ містить експонати, що розкривають геологію, рослинний і тваринний світ півострова.

Експозиція відділу природи знайомить відвідувачів з географічним положенням Кримського півострова, його природними зонами, рельєфом, геологією, з корисними копалинами, зразками палеонтологічних знахідок. Тут же подано доробок наукової діяльності дослідників півострова:

академіків В. І. Вернадського, В. А. Обручева, А. Е. Ферсмана та ін. Гербарії, біогрупи і діорами дозволяють наочно уявити різноманітний рослинний і тваринний світ Криму, Чорного і Азовського морів. Демонструється рідкісна по кількості (близько 500), повноті і науковій вивченості колекція кримських метеликів. Широко показані види, занесені в Червоні книги МСОП.

У відділі історії півострова можна побачити унікальні знахідки зі стоянок кам'яного віку, курганів епохи міді і бронзи. Особливо слід виділити серед експонатів цього розділу кам'яну стелу культового призначення кінця III - початку II тис. до н.е. (знайдена під Сімферополем у 1924 р.). Різноманітний археологічний матеріал характеризує соціально-економічний, політичний і культурний розвиток прадавніх держав на території Криму. Широко представлені знахідки з Неаполя Скіфського.

Знаряддя праці, зброя, пам'ятні плити з написами, кераміка, етнографічні пам'ятники відбивають складний період середньовіччя в Криму, соціально-економічну, релігійну і культурну картину життя різних народів, що населяли півострів.

Численні експонати розповідають про життя півострова у 18-20 ст. Це гравюри з видами споруджуваних міст, чавунні плити на честь солдатів, що проклали у 1824-1826 р. дорогу Сімферополь-Алушта, раритетні книги кінця XVIII - першої половини XIX ст.

Реліквії бойової слави розкривають тему «Кримська війна 1853-1856 р.»: нагороди, прапори, зброя, портрети полководців і солдат, дагеротипи.

Співробітники музею ведуть різнобічну науково-просвітительську роботу. Щорічно музей відвідує понад 130 тис. чоловік.

Херсонеський державний історико-культурний заповідник

Херсонеський історико-археологічний заповідник є одним з найбільш значних центрів древньої культури Таврії. Його фонди нараховують близько 200 тис. предметів. Тут зібрані колекції античної і середньовічної нумізматики, кераміки, лапідарних пам'ятників, скла, прикрас і ін. Працює голографічна лабораторія і постійно діюча виставка голограм, де можна познайомитися зі скарбами та експонатами різних музеїв, що розповідають про історію Севастополя.

В античному відділі музею перший розділ експозиції оповідає про ранній Херсонес V-I ст. до н.е. Численні експонати свідчать про розвиток сільського господарства, промислів, ремесел і торгівлі. Центральне місце в цьому комплексі займає найцінніший епіграфічний пам'ятник - присяга громадян Херсонеса, унікальне джерело для вивчення державного устрою республіки, основ її економіки тощо.

Експонати розповідають про військову справу, конфлікти зі скіфами, спорт, релігійні уявлення, наукове і культурне життя міста. Значна колекція глиняної скульптури, зразки грецької мозаїки, відкритий у 1954 р. археологом О. І. Домбровським античний театр свідчать про високий розвиток мистецтва.

В експозиції представлені унікальні пам'ятники IV ст. до н.е. - мозаїка, виконана з кольорової морської гальки; фрагмент надгробка із зображенням голови юнака - рідкий зразок грецького документального живопису в техніці енкаустики на вапняковій плиті.

Другий розділ експозиції розкриває про історію Херсонеса в I- IV ст. н.е. (римський період). Тут представлений ряд епіграфічних пам'ятників з декретами, що свідчать про державний устрій Херсонеса і його зовнішньополітичні зв'язки.

На другому поверсі адміністративного будинку розташована експозиція, присвячена середньовічному Херсонесу (Херсону). Численні предмети свідчать, що основою його життя були тоді ремісниче виробництво, промисли, землеробство і транзитна торгівля.

Великий інтерес представляє відкрита експозиція - територія Херсонеського городища. Найбільш важливими археологічними пам'ятниками, що знаходяться в центрі його, є: монетний двір (IV-III ст. до н.е.), театр, «Храм з ковчегом».

Заповідник щорічно відвідує близько 350 тис. чоловік. Проводяться краєзнавчі турніри, свята мистецтва. Великий інтерес викликають театральні дійства.

Фортеця Каламита

Херсонеського державного історико-археологічного заповідника

Знаходиться на східному березі ріки Чорної в південно-західній частині Монастирської скелі. До комплексу входять стіни і вежі середньовічної фортеці Каламита, залишки християнського печерного монастиря в нижній частині скелі. Він є пам'ятником середньовічної архітектури державного значення.

Фортеця складається із шести веж, з'єднаних чотирма куртинами. Три з них не збереглися. Товщина стін фортеці від 1,2 до 4 м, висота веж досягала 12 м, куртин 8-10 м. Верхні відкриті площадки веж і куртин були захищені парапетами з зубцями. Загальна довжина фортифікаційних споруджень Каламити 234 м, площа - 1500 м².

У Каламиті більш 200 штучних печер. Верхні, найбільш древні, були зв'язані з обороною форту. Нижні мали господарське призначення.

У першій вежі зберігся спуск у печерний монастир. Припускають, що він виник у VIII-IX ст. Підстава його появлення зв'язується з рухом у Візантії, направленим проти використання ікон, а також із поширенням християнства на Кримському півострові.

Печерний храм Святого Климента має форму базиліки, розділеної двома рядами колон на три нефи з напівкруглими зводами і вівтарною апсидою. Існує легенда, що храм створений у I в. н.е. римським єпископом Климентом (88-97), висланим у Херсонес імператором Траяном.

Храм Святого Мартіна, що знаходиться поруч, прямокутної форми з напівкруглим зводом, названий на честь римського папи Мартіна (649-655), висланого в Херсонес Костянтином II.

Феодосійська картинна галерея ім. І. К. Айвазовського

Картинна галерея імені Івана Костянтиновича Айвазовського - один з найстарших художніх музеїв Таврії. Будинок галереї є пам'ятником архітектури XIX ст. Офіційне відкриття картинної галереї у 1880 р. було присвячено дню народження художника. Зібрання картин при житті Айвазовського постійно обновлялося, тому що його роботи відправлялися на виставки у великі міста Росії і за кордон. Після смерті І. К. Айвазовського картинна галерея за заповітом художника стає власністю міста, у якому він народився і провів велику частину життя. У дарунок перейшли 49 картин прославленого мариніста. Протягом багатьох літ експозиція музею не поповнювалася.

В даний час Феодосійська картинна галерея є російського реалістичного мистецтва, справжнім осередком культури. Тут зібрані великі колекції робіт І. К. Айвазовського (416 робіт), К. Ф. Богаєвського, М. П. Латри, М. А. Волошина та інших художників, роботи радянських художників-мариністів, доробки старих майстрів західноєвропейського мистецтва. В даний час музей нараховує більш 8 тис. музейних предметів основного фонду.

В галереї представлені всі періоди творчості Івана Айвазовського. До кращих робіт варто віднести «Неаполітанська затока в місячну ніч» (1842), «Море» (1853), «Буря на Північному морі» (1865), «Море» (1864), «Сонячний день» (1884), «Прибій у кримських берегів» (1892), «Серед хвиль» (1898) і ін.

3.3.13. Бессарабія і Буджак

Бессарабія займає землі Одеської області та поширюється на територію сучасної Молдови. Ці землі зазнали істотного румунського впливу, оскільки почали інтенсивно освоюватись лише в XIX ст. Як і інші території Причорномор'я, музейні заклади Бессарабії пов'язані з історією заселення й колонізації краю, чорноморськими війнами, румунськими осередками етнічного середовища, а також з видатними постатями культури і мистецтва України і Росії.

Одеський історико-краєзнавчий музей

Одеський історико-краєзнавчий музей було створено у 1955 р. Серед предметів, які зберігаються та експонуються у музеї, документи, підписані Катериною II, Г. Потьомкіним, О. Суворовим, П. Зубовим, М. Кутузовим, Й. де Рибасом, О. Ланжероном; проекти, креслення та плани, що відображають творчість Ж. Гаюї, Ф. Фраполлі, Ф. Боффо, Г. Торрічеллі, Ф. Моранді, Ф. Гонсіоровського, О. Бернардацці, Л. Влодека, Ю. Дмитренка, А. та М.

Мінкусів; графічні роботи Л. Касаса, К. Боссолі, Ф. Гросса, Ю. Берндта; портретний живопис XVIII - другої половини XX ст., серед виконавців якого відомі художники - А. Маклаковський, Е. Буковецький, М. Кузнецов, Г. Честаховський, Д. Крайнев; колекції ікон, зброї та предметів побуту, цікаві нумізматичні та картографічні матеріали.

Музейне зібрання, значно збільшене плідною збиральницькою та науково-дослідною діяльністю робітників музею протягом 2-ї пол. XX ст., досягло 120 тис. одиниць зберігання. Цікавий матеріал надійшов із історико-етнографічних експедицій, які були підготовлені та здійснені музеєм за останні десятиріччя. Вони лягли в основу експозицій «Багатонаціональна Одещина», «Український орнамент» та «Німці Причорномор'я», що привернули увагу відвідувачів з усієї України та іноземних гостей міста.

Щорічно музей відвідують близько 250 тисяч чоловік, до їх послуг - оглядові і тематичні екскурсії по постійних та виставкових експозиціях.

Добре сприймаються відвідувачами виставки, присвячені видатним подіям історії краю, творчості художників, яскравим історичним особам.

Матеріали, які знаходяться у фондах, є основою для спільної науково-просвітницької діяльності колективу музею, учених і викладачів Одеського національного університету ім. І. Мечникова, Південноукраїнського педагогічного університету ім. К. Ушинського, Одеської Державної академії будівництва і архітектури, Саратовського державного університету (Росія), Інституту культури і історії німців Північно-східної Європи (Люнебург, Геттінген, Германія), співробітників Державного архіву Одеської області, інших вітчизняних та зарубіжних науково-дослідних установ і вищих учбових закладів.

Являючись одним з центрів розвитку історичного краєзнавства на Одещині, музей плідно співпрацює з обласними відділеннями Всеукраїнської спілки краєзнавців, Українського товариства охорони пам'ятників історії і культури, Українського фонду культури, науково-краєзнавчою секцією Одеського Будинку Вчених, національно-культурними товариствами, різними культурологічними та суспільно-політичними об'єднаннями.

Одеський археологічний музей НАН України

Експозиція музею складається з шести відділів: 1) Північне Причорномор'я за первіснообщинного ладу; 2) племена скіфо-сарматського часу; 3) античні міста Північного Причорномор'я; 4) Північне Причорномор'я в епоху ранніх слов'ян і Київської Русі; 5) Золота комора; 6) пам'ятки культури стародавнього Єгипту.

У фондах музею налічується понад 150 тисяч експонатів. Серед них багато унікальних речей - античні барельєфи, скульптури, фризи, найбільша в нашій країні колекція кіпрської пластики, античних ваз, багаті колекції ольвійських старожитностей. У Золотій коморі музею зберігається одна з найбільших в Україні нумізматичних колекцій. Серед 50 тисяч монет є такі раритети, як златник Володимира Святославича, золоті статери Пантікапея,

унікальний Орловський скарб золотих кизикинів V ст. до н. е., грошові знаки Римської та Візантійської імперій, венеційські червінці, диргеми Арабського халіфату, срібні київські гривни, монети Золотої орди, Рязанського, Псковського, Московського князівств, угорські золоті дукати, золоті й срібні російські монети. У музеї зберігається також єдина в Україні колекція єгипетських старожитностей. Музей видає збірники наукових праць разом з Одеським археологічним товариством.

Татарбунарський районний краєзнавчий музей

Музей було засновано 1860 р. Сьогодні у ньому діють 8 залів та картинна галерея. Кожний зал присвячено певному періоду історії краю та його відомих мешканців. Представлено для огляду матеріали, пов'язані з археологією краю, історією його заселення, предмети побуту та знаряддя праці XVII-XIX ст. Край, заселення якого відбувалося численними народами починаючи від скіфів, половців, татар, турків і закінчуючи задунайськими запорожцями, відставними солдатами російської армії, нащадки яких сьогодні населяють район.

Основні теми експозиції - етнографія, Татарбунарське повстання 1924 року, період другої світової війни, епоха колгоспів (ілюстрації до історії життя старшого покоління та розвитку краю в цілому), спортивна слава Татарбунарщини, творчість митців та поетів рідного краю.

Особливе місце займає картинна галерея, розташована у трьох залах, де представлено роботи Віктора Парепенка (1916-1989) - більше 150 робіт: масло, акварель. Відвідавши музей, можна побачити історію чудового краю, кочовими народами названого Буджак (куток).

Запитання і завдання до самоконтролю:

1. Виділіть основні історичні етапи формування мережі музеїв України.
2. Дайте характеристику процесу музеєтворення окремих етнічних регіонів України.
3. У чому полягають особливості сучасної музейної діяльності в західній Україні?
4. Якими музейними ресурсами володіють Крим та Причорномор'я?
5. Охарактеризуйте розвиток музейного комплексу Києва.
6. Охарактеризуйте регіональні особливості у розвитку музейного туризму в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України про музеї та музейну справу (за станом на 21 березня 2000 р.) / Верховна Рада України. - Офіційне вид. - К.: Парламентське вид-во, 2000. - 19 с.
2. Артс Г. Музей как единая команда / Г. Артс // Музеи. Маркетинг. Менеджмент. – 2000. - С. 99-100.
3. Бабарицька В.К. Екскурсознавство і музеєзнавство: навчальний посібник. / В.К.Бабарицька, А. Я.Короткова, О.Ю. Малиновська – К.: Альтерпрес, 2007. – 464 с.
4. Багдасарова Н.А. Ресурсное обоснование организации культурного туризма в историко-археологическом музее-заповеднике «Эребуни». / Н.А. Багдасарова - Ереван, 2014. - 54 с.
5. Білокінь С. І. Музей України. Збірка П. Потоцького: Доба, середовище, загибель / С. І.Білокінь / НАН України; Інститут історії України; Київське наукове товариство ім. Петра Могили. - 2. вид., повне - К., 2002. - 251 с.
6. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник. / Ф.Вайдахер - Л.: Літопис, 2005. - 632 с.
7. Вишневська О.О. Туристичне країнознавство: Підручник / О.О. Вишневська, А.Ю. Парфіненко, В.І.Сідоров - Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 594 с.
8. Гайда Л. А. Музеєзнавство в закладах освіти: Навч.-метод. посібник / Л. А. Гайда / Кіровоградський обласний ін-т післядипломної педагогічної освіти ім. Василя Сухомлинського. - Кіровоград: Видавництво КОІППО, 2006. - 106 с.
9. Гурова Д.Д. Туристське країнознавство: навчальний посібник / Д.Д. Гурова, В.Д. Біляченко, М.О. Фролова. – Запоріжжя, ЛПС, 2009 - 309 с.
10. Дахно І.І. Країни світу: енциклопедичний довідник / І.І. Дахно, С.М. Тимофіїв. – К.: МАПА, 2011. – 608 с.
11. Де Блій Г. Географія, світи, регіони, концепти. / Г.Де Блій, П.Муллер, О. Шаблій.– К.: Либідь, 2004.
12. Дерев'янка С. М. Архівно-музейна практика: Метод. посібник для студ. спец. "Історія", "Правознавство", "Релігієзнавство" / С. М. Дерев'янка, В. С.Великочий / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. Кафедра всесвітньої історії. - Івано-Франківськ: Плай, 2000. - 48 с.
13. Дубровський В. В. Музеї України. / В. В. Дубровський. - Х.: Держвидав України, 1929. - 60 с
14. Дукельский В. Ю. Музееведение. / В. Ю. Дукельский. - М.: 1989. – 218 с.
15. Кифяк О.В. Маркетинг у музейній справі: теоретико-прикладні аспекти / О.В. Кифяк, М.М. Руденко // Економічні науки. - 2010. - Випуск 2 (19). – с. 55-73.
16. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.

17. Країни-лідери туризму: навчальний посібник / За наук. ред. проф. Любіцевої О.О. - Київ: Альфа-ПК, 2019. – 382 с.
18. Країнознавство / В.П. Крижанівський, М.С. Дорошко, В.І. Головченко та ін. – К.; Знання, 2012. – 439 с.
19. Лорд Б., Менеджмент в музейном деле. / Б. Лорд, Г.Д. Лорд. - М., 2002.
20. Лысикова О. В. Музеи мира / О. В. Лысикова. – Москва: Флинта, 2002. – 128 с.
21. Любіцева О.О. Риннок туристичних послуг (геопросторові аспекти): Монографія / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
22. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навчальний посібник. / О.О.Любіцева, Є.В.Панкова, В.І. Стафійчук.– К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
23. Любіцева О.О. Паломництво та релігійний туризм: навчальний посібник. / О.О.Любіцева, С.П. Романчук.– К. : Альтерпрес, 2011. – 416 с.
24. Ляшко А.В. Музейный туризм в России. Эволюция формата / А.В. Ляшко // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 6. Вып.3. — СПб.: Изд. Санкт-Петербургского университета, 2012. — С. 21-27.
25. Майлз Р. Планирование – основной инструмент менеджмента / Р. Майлз // Музеи. Маркетинг. Менеджмент. - 2000. – С. 60-73.
26. Маньковська Р. В. Музейництво в Україні / Р. В. Маньковська / НАН України; Інститут історії України. - К., 2000. - 140 с.
27. Масляк П.О. Країнознавство. 2-ге вид. виправ. / П. О.Масляк. – К.: Знання, 2008. – 292 с.
28. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство. / Г.Г. Мезенцева. – К.: Вища школа, 1980. – 120 с.
29. Мезенцева Г.Г. Музеи Украины. / Г.Г. Мезенцева. – К., 1959. – 177 с.
30. Музееведение. Музеи исторического профиля / под ред. К.Г. Левыкина и В. Хербста. – М., 1988. – С. 12.
31. Музеи мира / ред. гр. М. Аксенова, О. Елисеєва, Т. Евсєєва. – М.: Мир энциклопедий Аванта +, Астрель, 2008. – 184 с.
32. Музеї. Меценати. Колекції: Зб. наук. праць. / під ред. Супруненко О. Б. – Полтава, Археологія, 2000. – 108 с.
33. Музейное дело России / Академия перепідготовки работников искусства, культуры и туризма; Российский ин-т культурологии МК РФ / М. Е. Каулен (отв.ред.). - 2.изд. - М.: ВК, 2005. - 615 с.
34. Непомнящий А.А. Музейное дело в Крыму и его старатели (XIX - начало XX века): Библиографическое исследование. / А.А. Непомнящий. - Симферополь, 2000. – 360 с.
35. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: Посібник / під ред. В. Великочого. - Івано- Франківськ, 2005. – 64 с
36. Петрова Д.А. Роль музея в современной турист ской деятельности / Д.А. Петрова // Актуальные проблемы гуманитарных наук: Материалы

- Международной научно-практической конференции. - Томск, 5-6 апреля 2012. С. - 89-93.
37. Релігійний туризм: термінологічний словник-довідник / автор упорядник Т. Божук. – Л.: Український бестселер, 2010. – 152 с.
 38. Романчук А.В. Музейный туризм: Учебно-методическое пособие. / А.В. Романчук - СПб: Санкт-Петербургский государственный университет, 2010. - 46 с.
 39. Российская музейная энциклопедия в 3 т. – М., Искусство, 2001.
 40. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні: навчальний посібник. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.
 41. Рутинський М. Й. Музеєзнавство / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – Київ: Знання, 2008. – 428 с.
 42. Сапелкіна З.П. Релігійний туризм: навчальний посібник. / З.П. Сапелкіна. – К.: Альтерпрес, 2009. – 244 с.
 43. Семенов В.Ф. Туристичне країнознавство: навчальний посібник / В.Ф. Семенов. – Херсон, Грінь Д.С., 2013. – 292 с.
 44. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 336 с.
 45. Смирнов І.Г. Логістика туризму: Навчальний посібник / І.Г. Смирнов. – К.: Знання, 2009. – 444 с.
 46. Сокровища человечества. Памятники истории, культуры и природные заповедники под охраной ЮНЕСКО / Автор текста Томас Фрезер. – М.: БММ АО, 1997. – 264 с.
 47. Сотникова С. И. Музеология: пособие для Вузов / С. И. Сотникова. – М.: Дрофа, 2004. – 192с
 48. Старикова Ю. А. Музееведение: конспект лекций / Ю. А. Старикова. – М.: Приор-издат, 2006. – 128 с.
 49. Старикова Ю. А. Музееведение: конспект лекцій / Ю. А. Старикова. - М.: Приор-издат, 2006. - 128 с.
 50. Стафійчук В.І. Туристичне країнознавство: навчальний посібник /В.І. Стафійчук, О.Ю. Малиновська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. – 808 с.
 51. Степаненко М.І. Літературні музеї Полтавщини. / М.І. Степаненко.– Полтава: ЛСМІ, 2006. – 404 с.
 52. Сто великих музеев мира / Автор-состав. Н.А. Ионина. – М.: Вече, 1999. – 512 с.
 53. Столяров Б. А. Музейная педагогика: История, теория, практика: Учеб. пособие для студ. пед. и гуманитар. вузов. / Б. А. Столяров. - М. : Высшая школа, 2004. – 216 с
 54. Странский З. Понимание музееведения / З. Странский // Музееведение. Музеи мира. – 2000. - С. 25.
 55. Тонкошкур М.В. Туристське країнознавство: підручник / М.В. Тонкошкур, М.М. Покоłodна, І.Л. Полчанінова. – Харків, ХНАМГ, 2012. – 473 с.

56. Туристичне країнознавство: країни-лідери туризму: Навчальний посібник / за ред. проф. О.О. Любіцевої. – К.: Альтерпрес, 2008. – 436 с.
57. Федорченко В.К. Історія екскурсійної діяльності в Україні: навчальний посібник. / В.К.Федорченко, О.М.Костюкова, Т.А.Дьорова, М.М.Олексійко.– К.: Кондор. – 2004. – 166 с.
58. Шамсутдинова Д. В. Информационно-образовательная деятельность музеев: Учеб.-метод. пособие / Д. В.Шамсутдинова / Казанская гос. Академия культуры и искусств. - Казань: Медицина, 2001. – 68 с.
59. Юренева Т. Ю. Музееведение: Учебник для студ. гуманитар. спец. вузов / Т. Ю. Юренева. - М.: Академический Проект, 2003. – 560 с.
60. Юренева Т. Ю. Музей в мировой культуре. / Т. Ю. Юренева. - М.: Русское слово, 2003. - 532 с.
61. Юхневич М. Ю. Я поведу тебя в музей: Учеб. пособие по музейной педагогике / М. Ю.Юхневич / Российский ин- т культурологии. - М., 2001. – 224 с.
62. Яценко Б. П. Країнознавство: основи теорії: навчальний посібник / Б. П. Яценко, В. К. Бабарицька. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.
63. UNESCO Culture / World Heritage the List. - [Electronic Source]. – Access Mode:<https://whc.unesco.org/en/list/?mode=table>
64. The 2009 UNESCO FrameworkforCulturalStatistics. - Montreal, Canada, 2010. - 100 p.
65. International Tourism Highlights, 2020 Edition | World Tourism Organisation. - [Electronic Source]. – Access Mode:<https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284422456>